

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE ÅRBØGER

59. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XVII BIND 2. ÅRGANG

1965

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE ÅRBØGER

59. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XVII BIND 2. ÅRGANG

1965

SJÆLLANDS TIDENDE - HOLBÆK

1965

INDHOLD

<i>Eskild Nylev in memoriam</i>	5
<i>Thorkil Sestoft in memoriam</i>	7
<i>Da Nykøbing borgervæbning marcherede til Sjællands Odde</i> af Sophus Jensen	9
<i>Gammel Gaard i Adelgade</i> af Anna Myrhøj	12
<i>Udskiftningen af krongodset i Odsherred</i> af provst Chr. Mikkelsen	25
<i>Træk af udviklingen i Tømmerup sogn 1802 til 1880</i> af Peder Pedersen, Ubberup	45
<i>Knabstrup og dets Ejere</i> af oberst C. D. O. Lunn	73
<i>Af breve om rettelser til årbogen</i>	117
<i>Historisk Samfund 1964</i>	119
<i>Sammendrag af Historisk Samfunds regnskab 1964</i>	120
<i>Historisk Samfunds styrelse</i>	121

ESKILD NYLEV

in memoriam

Naar jeg af Historisk Samfund er blevet bedt om at skrive et lille Stykke om afdøde Forstander Eskild Nylev, Ubby, saa er det med Glæde, jeg gør det, da jeg har kendt Eskild Nylev fra hans tidligste Barndom i Ubby Fri- og Efterskole.

Han var Søn af forlængst afdøde Forstander Jens Nylev og Hustru Mariane Nylev.

Disse to begyndte i sin Tid med en Efterskole i Kærby ved Kalundborg; denne Skoleform var den Gang noget helt nyt og uprøvet. Denne Skole blev ved Aarhundredskiftet flyttet til Ubby.

Det var her, Eskild Nylev fik sin Livsgerning, først som Lærer og fra 1936 som Forstander efter Faderen; og under hans Ledelse voksede Skolen sig stor, baade en ret stor Børneskole og 60—70 Elever i Efterskolen, deraf langt de fleste som boende Kostelever.

I ca. 30 Aar ledede Eskild Nylev denne Skole paa en meget dygtig og god Maade, han var den fødte Børne- og Ungdomslærer; han kunde fortælle paa sin egen festlige Maade, saa Ungdommen lyttede, og han kunde faa Kammeratskabet til at trives, saa Skoletiden blev en Tid, man mindedes med Glæde; men ogsaa solide Kundskaber fik Eleverne med sig hjem. Jo, der blev skam arbejdet paa denne Skole. Og mange er de Kvinder og Mænd rundt om i Holbæk Amt og ud over Landet, der tænker tilbage paa deres Skoletid hos Ester og Eskild Nylev med Glæde og Taknemlighed.

Men Eskild Nylevs Gerning som Skoleleder fik desværre en brat Afslutning; d. 26. Marts 1962 nedbrændte Skolen totalt under en Elevfest.

Det var strengt for Eskild Nylev, at se den Skole, som han havde ofret sa meget paa, og som var blevet saa smuk, gaa op i Luer.

Denne Brand tog haardt paa Nylev, og han syntes ikke, han havde Mod og Kræfter til at fortsætte som Forstander i den nye Skole.

Heldigvis oplevede Nylev at være med til at genrejse Skolen som selv-vejende Institution; næsten paa Rekordtid blev den opbygget og var i Gang fra 3. Novbr. 1963 med fuldt Elevtal.

Eskild Nylev fortsatte med Timer paa Efterskolen, men hans Helbred var ikke det bedste, og allerede den 24. Februar 1965 var hans rige Livsløb sluttet. Det var med dyb Vemod, vi modtog Meddelelsen om hans bratte Død, kun 62 Aar gammel.

Eskild Nylev var ikke et Dusinmenneske, men en rig Personlighed. En mand, som vil blivet savnet længe paa denne Egn.

*Niels Lundgaard,
Ubby.*

THORKIL SESTOFT

in memoriam

Ved tandlæge Thorkil Sestoft's død den 8. juni 1965 har det historiske arbejde mistet en trofast ven og flittig medarbejder, og de to institutioner, hvortil han i særlig grad var knyttet: Historisk Samfund for Holbæk Amt og Kalundborg og Omegns Museum, vil i fremtiden stærkt savne hans værdifulde støtte.

Thorkild Sestoft blev født 11. august 1907 i Ødsted præstegård, hvor faderen var sognepræst, og gennem moderen, født Partsch, var han nærbeslægtet med kredslæge J. S. Møller's hustru.

Hans interesse for naturen og historien blev tidligt vakt, og som student fra Vejle Gymnasium i 1926 tog han i 1928 1.ste del af naturvidenskabelig embedseksamen, hvilket senere kunne spores i hans arkæologiske arbejde. Efter eksamen fra Danmarks Tandlægehøjskole i 1931 nedsatte tandlæge Sestoft sig i 1934 i Kalundborg, og fik her sit hele virke.

Snart indfangede Kalundborg og Omegns Museum's stifter og formand, tandlæge Sestoft's „Onkel Kredslæge“, den nyankomne slægtning i museumsarbejdet, og efter at museets næstformand og kasserer, politifuldmægtig Dan Lund, var død i 1939, indvalgte tandlæge Sestoft i styrelsen, hvor han som stedfortræder for formanden — der 1. marts 1934 var flyttet til København — havde den daglige ledelse af museet, foruden kassererhvervet.

Krigsårenes mange fund, registreringsarbejde og stigende administration medførte, at tandlæge Sestoft i april 1943 ønskede at afgive kassererhvervet, og det blev til undertegnede.

Indtil kredslæge J. S. Møller's død 27. februar 1950, og i den nærmeste tid derefter, var tandlæge Sestoft museets leder, men som følge af det tiltagende administrative arbejde, og den voksende tandlægepraksis' krav til arbejdskraften, gav tandlæge Sestoft afkald på formandsposten — et hverv, hvortil han ellers, såvel som følge af sit slægtsskab med museets stifter, som i kraft af sin store erfaring som museumsleder, ville have været selvskreven — og overlod 17. august 1950 posten til mig. Tandlæge Sestoft fortsatte dog heldigvis det arkæologiske museumsarbejde, og har gennem årene skaffet museet mange værdifulde genstande.

Adskillige „Danefæfund“ er ved tandlæge Sestofts mellemkomst tilgået Nationalmusset, hvis lokale tillidsmand han var i mange år. Han var medlem af Oldskriftsselskabet, og var — med god støtte i sin naturhistoriske viden — Zoologisk Museum's medarbejder ved flere udgravninger, således af et komplet bjørneskelet på Røsnæs, hvorom han skrev i Holbæk Amts Årbog i 1943.

Også i styrelsen for Historisk Samfund for Holbæk Amt blev tandlæge Sestoft Dan Lund's efterfølger, og indtrådte i december 1939 i foredrags- og mødeudvalget, et hverv, han med flid og interesse røgtede til sin død.

Efter at tandlæge Sestoft var blevet aflastet for lederstillingen på museet, fik han atter tid til at hellige sig slægtsforskningen, og nåede at samle et meget stort materiale om en række dansksindede slesvigske slægter.

Det må beklages, at tandlæge Sestoft ikke fik lov til at fuldende disse studier, og også for Historisk Samfund for Holbæk Amt og for Kalundborg og Omegns Museum bliver det et stort savn.

Tandlæge Thorkild Sestoft vil blive mindet i taknemlighed af en stor venneskare!

Bent G. Calov.

DA NYKØBING BORGERVÆBNING MARCHEREDE TIL SJÆLLANDS ODDE

Af SOPHUS JENSEN

Vi, som har oplevet mørklægningen under sidste verdenskrig, troede, at det var noget ganske nyt i krigshistorien, men intet er nyt under solen, som det gamle ordsprog siger. Under krigen med England i 1807 og 08 blev der udsendt en forordning, som på det strengeste påbød, at der ikke måtte brænde lys i vinduerne, særlig i de købstæder, der lå ud til kysterne. Patruljer blev ofte udsendt for påse at dette blev overholdt. Ellers vankede der bøder, lige som vi oplevede det under sidste krig.

Da Byfoged Stenum lagde sig ud med Nykøbings borgervæbning

Den 15. sept. 1807 blev skræddermester Grandstad i Nykøbing tillige med hans to svende Thomsen og Berner samt snedkersvend Mads Kjelddorf af byfoged Stenum idømt en bøde af 1 rdl. hver til fattiggassen, fordi de atter var gået ind til borger Hans Olsen, efter at byfogden havde været der og befalet dem at gå til deres hjem.

Granstad som denne aften var sendt ud som fører for en mørklægningspatrulje, indgav en skrivelse, hvori han ankede over den afsagte kendelse, og denne klage blev tiltrådt af byens 4 eligerede mænd og flere af de øvrige borgere. Da denne skrivelse indeholdt dadel af byfogdens handlemåde i udtryk, som denne fandt fornær-

melig både for ham personlig og for embedet, indgav han en klage til overøvrigheden den 22. okt. 1807, og efter der var indhentet oplysning og afgivet forklaring, blev der under 9. januar 1808 stillet de pågældende det alternativ, enten at betale bøder således, som amtet ville bestemme eller blive underkastet justitiel tiltale.

Af de 8 underskrivere fragik, nemlig Lars Daniel Madsen sin underskrift og tre gik ind på at betale bøder. Det var garver Giebelhausen 2 rdl., ligeledes Jens Madsen og rebslager Jørgensen hver 2 rdl. Derpå blev sagen indstillet til canceliet, og ved en resolution af 20. august blev disse borgeres adfærd erklæret for ubesindig og meget upassende og deres svar på amtets skrivelse krænkende for byfogden.

Til at pådømme sagen blev der udnævnt en sættemagter nemlig forvalter på Anneberggården Trojel og som aktor prokurator Biesh i Vindekilde.

Skræddermester Grandstads forsvar for sin handlemåde

I skrivelsen til sit forsvar siger Grandstad, at han var gået ind til Hans Olsen igen med sine svende for at betale en flaske øl, som var bleven hentet til ham som udkommanderet person, og af hvilken grund vil byfoged Stenum forbyde den ene borger at besøge den anden?

For i disse krigerske tider er det dog nødvendigt, hvor det engelske pak er lige uden for vores dør. Det var aftalt mellem os og ordineret af borgerkaptajnen, at adskillige skulle blive oppe for at kunne alarmere de andre borgere, om de engelske røvere kunne få i sinde at gå i land så nær som ude ved Nordstrand. Vi forventer derfor, at en handlemåde, som sker i god hensigt og til borgernes vel og sikkerhed, ikke kan være straffeskyldig efter politiets bestemmelser, og det højere borgerskab som hos præsten eller hos købmand Showw og flere andre af byens købmænd og byfoged Stenum selv kommer ofte sammen i mørklægningstiden, og der sker ingen påtale.

Byfoged Stenum glimrede ved sin fraværelse i farens stund natten til den 22. marts, da borgervæbningen marcherede de 2 mile til Odden

Og den gæve skræddermester Grandstad slutter sit forsvar med følgende salut: Hvilken by har vel vist sig mere villig end Nykøbing til efter evne at bidrage personlig til fædrelandets forsvar og har været årvågen tidlig og sildig. Ja, det bevæbnede borgerskab har jo den nat, da de engelske røvere sloges med lineskibet Prins Christian ude ved Odden marcheret til fods de 2 stive mil til stedet med det øvrige militær under major Brun og borgerkaptajn Schmidt og mig selv for at bidrage efter evne til at forhindre fjenden i at gøre en eventuel landgang, og dette vil hr. byfoged Stenum næppe kunne nægte, uagtet han selv ikke var med, men glimrede ved sin fraværelse, det havde været en byfogeds pligt.

De danske undersætter har altid været så lykkelige at kunne henvende sig med deres forbønner til deres retfærdige konge.

Vi påstår os derfor ganske frifunden og omkostningerne pålagt vores byfoged Stenum.

Men dengang var øvrigheds personer ganske fri for anklage, og dommen, som blev afsagt den 19. december 1808, gik derfor borgerne imod. Dommens præmisser slutter med følgende: Til straf for deres fornærmelser betales til Nykøbing Sj. fattigkasse følgende mulkter:

Anføreren købmand Schanderup de eligerede borgere Christoffer Bentsen, Christian Hvas, Anders Larsen og S. Pedersen samt borgerkaptajn Schmidt hver 8 rdl., Grandstad som første underskriver 6 rdl., Peter Bentsen, Niels Thomsen, Lars Larsen, Ole Sørensen, Johan Højer og Lars Madsen hver 4 rdl.

Byfoged Stenum blev få år efter anklaget for bedrageri og falsk i det kommunale regnskab og dømt til at miste højre hånd på retterstedet, men det er en anden historie.

Sophus Jensen.

GAMMEL GAARD I ADELGADE

Af ANNA MYRHØJ

For mange, mange Aar siden, maaske paa Chr. IV's Tid, laa der en stor, smuk Gaard i Adelgade i Kalundborg, (nuværende no. 17 og 19) tæt op til Vor Frue Kirke. Den kaade Sydvestenvind, der leger Tagfat mellem Taarnene og smutter ned i Skorstenene, og den gamle Klokke i det østre Taarn har set Livet i Gaarden, fra den blev bygget, men de er tavse Vidner, man ved ikke (i 1962), hvem Bygherren var, men at det var en af Byens betydelige Mænd er sikkert. Den var ikke saa stor som Jens Bonums, Raadmand her 1646, senere kendt som Jomfru Rabens Gaard, heller ikke kunde den i Størrelse maale sig med Raadmand Jens Nielsen Bitsholts Gaard (nuværende Skibbrogade 55 og Lindegade 3), men dog stor nok til at have domineret hele Adelgades Sydside.

I 1698 var den paa 22 Fag 2 Loft høj¹); Stenene er sat i forskellige Mønstre mellem Egetømmeret, der over Vinduerne er kunstfærdigt udskaaret, hvilket man kan se paa den lille Del (No. 17) af den prægtige Bygning, der er tilbage fra den Tid, Gaarden blev bygget. Facaden paa No. 19 er restaureret i 1907, men maaske Gaardsiden er den originale; Gaardsiden i No. 17 er ombygget 1924.

Til Præstegade var den paa 19 Fag 2 Loft høj og med Kælder under de 3 Fag; inde i Gaarden fandtes paa den Tid et Staldhus ét Loft højt. Den menes af Fagfolk at være opført i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede.²)

I Grundtaksten 1682 som, sammen med Grundtaksten til 1791, tilhører Kalundborg byhistoriske Arkiv, ejes den af Vejer og Maa-ler, senere Overformynder Knud Jensen og Købmand, senere By-foged Niels Trudsen samt deres Medarvinger; den var udlejet; bl. a. har Ridefoged, senere Forvalter paa Kalundborg Slot, Chresten Hansens Enke, Maren Hesselberg, boet her. I 1697 be-tegnes den som Knud Jensens Gaard, og han boede her.³⁾

Der er forskellige Ting, der tyder paa, at det er gennem deres Koner, at de er blevet Ejere af Gaarden. Disse var Døtre af Ka-pellan Laurids Nielsen Gram, og man kan tænke sig, at det har været dennes Kone, Maren Pedersdatters Hjem, men dette er kun en Hypotese.

Knud Jensen var Student ⁴⁾, om han var her fra Byen vides ikke. Han maa være blevet gift med Helvig Lauridsdatter Gram efter 29/7 1667, da Hr. Søren paa dette Tidspunkt var Værge for hende. Hr. Søren var Præsten paa Refsnæs, Søren Jensen, der var gift med en tredie af Laurids Grams Døtre, Elisabeth Sophie.

Knud Jensen var, paa sin Kones Vegne, i Strid med sin Svo-ger Niels Trudsen om Arven efter Laurids Gram og Konen; den blev saa bitter, at de i 1671 maatte lade Retten afgøre den. Des-værre eksisterer Skiftet efter Præstefolkene ikke, og Tingbogen er meget vanskelig at læse, men Sagen maa være endt til Fordel for Knud Jensen, da han, med Familien, tilsidst flyttede ind i Gaar-den.

Hans økonomiske Forhold har været meget daarlige; i 1694 maatte han stille en stor Del af sit Indbo til Auktion for at kunne betale sin Gæld; man faar at vide, hvem der køber det.⁵⁾

Han skylder ved sin Død iflg. Obligation af 3/12 1675, 30 Rdl. til Maren Hesselbergs Dødsbo.

„det tvivles, om noget paa Skiftet efter hannem herfor bekom-mes.“⁶⁾

Han døde i August 1698, Skifte 30/8, han var da Enkemand, derfor blev Hjemmet opløst, og Børnene, hvoraf kun Sønnen var myndig og opholdt sig i København, kom i Huset hos Familien. Den ældste Datter, Anne Marie, f. ca. 1684, kom ud til Rørby

Præstegaard, hvor hendes Kusine fra Refsnæs Præstegaard, Maren Sørendt. Gram, var gift med Præsten Niels Holgersen Bruun, medens den yngste, Karen, f. ca. 1686, kom til Refsnæs til sin Moster Elisabeth Sophie Lauridsdt. Gram, der havde været gift med 3 af Stedets Præster. 1. Gang med Søren Jensen † 1673, 2. Gang med Laurids Olsen Kok † 1691 og 3. Gang med Christopher Schive † 1718.

Gaarden blev stillet til Auktion. Taxationsmændene mente, den var meget gammel og brøstfældig⁸⁾, men det faktiske er, at Facaden til No. 17 staar endnu, og er den oprindelige, dog er Vinduerne fornyet.

Den blev solgt, efter at være gaaet ned i Vurderingspris fra 310 Rdl. til 150 Rdl., den kom til at koste 151 Rdl. 2 Mk. Køberne var Raadmand Peder Olsen Vindekilde og Byskriver Bagge Laugesen Roed „som med hannem interesserer“.⁹⁾

Nu kommer der en Fordring paa 200 Sld. fra Præstens Hustru paa Refsnæs, Elisabeth Sophie; hun og hendes to nu afdøde Søstre har hver 200 Sld. staaende i Gaarden som Arv efter deres Mor, Maren Pedersdatter. Disse Penge kan ikke skaffes; Gaarden indbragte kun 151 Rdl. 2 Mk, og da Knud Jensen, paa sin afdøde Hustrus Vegne, forlods havde en Prioritet paa 100 Sld, blev der kun 17 Dl. $10\frac{2}{3}$ Sk. til hende, da hun kun havde Ret til $\frac{1}{3}$ Part af det indkomne Beløb.

Man hører ikke meget om Niels Trudsen som Medejer af Gaarden i Adelgade; han havde en stor Gaard paa nordre Side af Kordilgade, hvor han drev Købmandshandel. I 1692, da han bliver krævet for fire Aars Kop- og Kvægskat, ialt 5 Rdl., skriver han til Borgmester og Raad, at han paa Grund af Byens store Armod, og fordi han kun faar en ringe Løn af hans kgl. Maj., nemlig 10 Rdl., ikke kan betale saa meget i Skat; han har ansøgt om Benaadning eller Forbedring, da han har megen Umage og Besvær med den for Byen faldende Transport, som han ofte Nat og Dag har at bestille med og ikke, som andre faar noget for, men det har ikke hjulpet.¹⁰⁾

Han døde her den 26/11 1698 kort efter Knud Jensen, og selv

om hans Børn nu ogsaa var forældreløse, var Situationen ikke saa katastrofal for dem. Sønnen Trude var 16 Aar, hans Værge var Svogeren Peder Olsen Vindekilde, der var gift med hans Søster Gertrud Marie. Datteren Cathrine var gift med Niels Sørensen Raklev, der i 1699 boede i en gammel grundmuret Gaard Øst for Raadhuset, (uden Tivl Bispegaarden, der i Grundtaksten for 1682 betegnes som „fast ruineret og beboes af fattige for Tilsyns Skyld“, den staar endnu i 1962).

En Datter, Sara, der var 16 Aar, havde Chr. V. Dorndran paataget sig Formynderskabet for; hun skulde have Ophold hos Svogeren, Niels Sørensen Raklev „da hun ikke er af Førlighed, saa hun selv kan tjene sit Brød“. ¹¹⁾ Hun blev forøvrigt gift her den 28/3 1708 med Oluf Lauridsen Berg, men døde barnløs, bg. 16/11 1716.

Saa er Peder Olsen Vindekilde Ejer af den gamle Gaard sammen med Bagge Laugesen Roed. Vindekilde er født ca. 1657; i 1686 svarer han Skat af 1 M. 1 K. 0 B. og 1 Tjenestefolk, han er sat til 2 Rdl. Han maa have været gift mindst tre Gange, thi i 1696 løser han Kongebrev af 29/12 og bliver gift med Margrethe Hansdt. Skov. Byfoged Erik Christensen er Forlover sammen med Søren Olsen, formodentlig Peders Broder. ¹²⁾ Gertrud var hans sidste Kone, og der nævnes kun Børn af dette Ægteskab, da han døde. Han var Raadmand 13/5 1699 sammen med Hans Zachariassen, og den 6/2 1713 blev han begravet paa Vor Frue Kirkegaard, 56 Aar gl. Han siges i Th. A. Müller: Den unge Ludvig Holberg (1943) S. 332, at kunne være Model til en af Personerne i Peder Paars sammen med Raadmand L. D. Braes. Peder Paars er ganske vist skrevet efter Vildekildes Død, men Holberg kan jo godt have kendt ham.

Vindekilde og Roed har delt Gaarden imellem sig. Vindekilde fik den vestlige Del, hvilket fremgaar af Skødeprotokollen, da Gertrud solgte sin Del til Glarmester Jochim Christian Beyer, den er beliggende ved Vor Frue Kirke udi Øster op til ædle Hr. Rdm. Bagge Laugesen Roeds Gaard, der nu beboes for Leje af Casper Ernstsens Væver og udi Vester op til Vor Frue Kirkegaard med

Gaardsplads mod Sønder til Præstegaden (Bygningen til denne Gade nævnes ikke), hvilken min Gaard, som til Gaden i Nord bestaar af Fiorten Væggerum (det stemmer med Billedet af Gaarden) og med en Lude¹³) ud til Gaarden og en Jern Kakkellovn i én af Stuerne, samt Gaardsrum og ellers alt, hvad naglefast i Husene findes, herefter skal tilhøre Jochim Chr. Beyer o.s.v. Han skal overtage den til Paaske, det bemærkes, at Ejeren svarer Jordskyld til Vor Frue Kirke 4 Mk. 11 Sk. danske.¹⁴)

Callundborg d. 7/1 1714.

Gertrud Marie

Sal. Peder Olsens¹⁵).

Gertrud sidder lunt inden Døre. Bagge Laugesen Roed, der havde mistet sin Hustru, Karen Nielsdt. Bitsholt, kender, som hendes Laugværge, hendes økonomiske Stilling og er ikke sen til at fange Guldfuglen.

Den 9. Sept. 1715 viedes uden foregaaende Trolovelse Rdm. Bagge Laugesen Roed og den højfornemme Matrone Gertrud Marie, afg. Rdm. Peder Olsens Enke udi deres Hus.¹⁶)

Nu maa Gertrud skifte med sine og Peder Olsens Børn; hun giver dem betydeligt mere end der tilkommer dem. Sønnen Niels Trudsen Vindekilde faar 600 Rdl. Døtrene Margrethe, Dorothea, Birgitte og Maren faar hver 300 Rdl. Skiftet er dateret 17/1 1716.¹⁷)

B. L. Roed var Søn af Spr. i Møgeltønder og Provst i samme Birk Lauge Hansen og Ursula Hennings; han blev Raadmand 11/4 1713 og var Borgmester fra 1720 til 1737, Afsked 8/3; han fik Tilladelse til at beholde Embedsjorderne for sin Levetid; bg. her 21/9 1742.¹⁸)

Han solgte sin Ejendom (nuv. Adelgade 17) i 1718 til Dyddædle Madame Marie Pedersdatter (hun hed Trelund og var et af de syv smaa Børn, der sammen med Moderen, Bodil Hansdatter, i Oktober 1666 blev sat paa Gaden, da hendes Far, Borgmester Peder Trelund, paa Grund af Gæld var rømmet).¹⁹) Marie Pedersdatter var Enke efter Hans Nielsen Fuglede. Gaarden blev lejet ud til Casper Ernstsens Væver, den ligger op mod Vor

Frue Kirke imellem Margrethe, sal. Hr. Søren Bagges Gaard paa den østre (nuv. No. 15 som Margrethe købte 1697 af Johanne, Sl. Mag. Chresten Schades²⁰) og Jochim Christian Beyer Glarmesters Gaard paa den vestre Side bestaaende af 8 Fag til Gaden med Jordkælder under de 6 Fag (det stemmer med Billedet), item en øde og uindhegnet Haveplads Vest for benævnte Vor Frue Kirke, han faar 130 Rdl. for Ejendommen.

Callundborg 29/1 1718.

*Bagge Laugesen Roed.*²¹)

Marie Pedersdatters Søn, Hans Bonum Fuglede faar paa et eller andet Tidspunkt Ejendommen, men Skødet findes ikke indført i Skødeprotokollen, maaske har han arvet den efter Moderen. Der findes et andet Skøde, som har Interesse.

Marie Trelund, sal. Hans Fugledes efterlevende Enke, var Medinteressent i Byens Færgeløb, der skulde besørge Transporten mellem Kalundborg og Aarhus; foruden hende var der Bagge L. Roed, Johan Knuth, Niels Hansen Bech, Burchart van der Burgh og Laurids Hesselberg.

Hun solgte i 1721 den Sjettedel, hun efter sin Mands Død i 1716 blev Ejer af, til Sønnen for 500 Rdl.²²) Denne udstedte 18/6 1722 en Panteobligation paa 100 Rdl. til Frederik Wilhelm Borthig, der fik Pant i Gaarden, der ligger op til Kirken mellem Sl. Hr. Søren Bagers Enkes forhen iboende Gaard (nuv. No. 15) paa den østre Side og Glarmester Jochim Beyers nu Elisabeth Bays i Kielleklinte tilhørende Gaard paa den vestre Side (nuv. No. 19), som bestaar af 8 Fag teglhængt Hus 2 Loft højt til Gaden, et Baghus 9 Fag ligeledes 2 Loft højt.

Jochim Glarmester blev ikke længe i No. 19; allerede 1722 solgte han Gaarden til en Præsteenke, som boede i Kielleklinte, Elisabeth Sørensd. Bay, Dt. af Birkedommer i Arts Hd. Søren Bay og Sophie Andersdatter. Hun blev gift 1. Gang i Fuglede 8/2 1677 med Spr. Jens Hansen Otthinian og 2. Gang i Ubbý 5/10 1692 med Præsten Roald Nielsen i Vig. Hun døde her 2/12 1729, og hendes Arvinger solgte Gaarden (No. 19) til Hans Bonum Fuglede, der i Forvejen var Ejer af No. 17, den gamle Gaard er

atter samlet. Den ser lidt anderledes ud i 1730, end da Vindekilde købte den. Længen mod Adelgade er den samme som før Delingen. Der er en Lude ud til Gaarden. 10 Rum Baghus med Portrum ud til Præstegade. 6 Rum Halvhus op til den latinske Skole og et lidet Fæhus i Gaarden og Gaardsrum. Der svares til Vor Frue Kirke for Jordskyld aarlig 4 Mk. 11 Sk. Han giver 150 Rdl. for den.

Underskrevet 31/7 1730.²³⁾

Saa hører man ikke noget til Hans B. Fuglede før følgende alarmerende meddelelse kommer fra Asiatisk Compagni i København, at Hans B. Fuglede, som har boet og været Indvaaner i Callundborg og 3/10 1735 antagen i det Asiatiske Compagnis Tjeneste for Kvartermester med Compagniets Skib Wendela, hvorved han er udgaaet i Trankebar d. 10/6 1736, ved Døden er afgaaet og sig lidet eller intet efterladt, som dog med Arrester behæftes.

„Af Skibets Commanderende, Jørgen Mathiasen Foss, samt af de øvrige Ober Officerer gives benævnte Afdøde det Skudsmaal, at have forholdt sig inden og uden Compagniets Forretninger, som en tro Compagniets Tjener hør og bør, hvilket hermed efter Begæring under Compagniets Segl attesteres.

*Frantz Pedersen.*²⁴⁾

Boet registreres d. 28/1 1738, det har en Værdi af 323 Rdl. 1 Mk. 7 Sk., men der er 16 Kreditorer, den første er Monsr. Chr. Paludan Nielsen Bech. Han fremviser den Obligation, som Hans Bonum Fuglede d. 18/6 1722 udstedte til Fr. W. Borthig, og som denne d. 2/1 1738 har transporteret til sin Svoger (gift med en Søster til Bech). Han kræver de 100 Rdl. + Renter fra 11/12 1737, 3 Mk. 12 Sk. Enken Mette Mathiasdatter Unruh og hendes fire Børn Mathias, Hans, Peter og Marie er i en meget alvorlig Situation, der meget ligner den, der i 1666 overgik Marie Trelunds Mor, Bodil Hansdatter.

Bech fik en Del af Gaarden, som Enken endnu beboede (No. 17), han beholdt den til 1749, da han solgte den til Borgmester Hans Ottesen Langemach; den strækker sig fra Monsr. Aare-

Adelgade 17 og 19

strups iboende Gaard paa den . . .²⁵⁾ til Chresten Schives Ejendoms Hus paa den anden Side bestaaende ud til Gaden af 8 Fag med Kælder under 6 Fag og derhos tilhørende Baghus, som ligeledes fra bemeldte Gaard strækker sig i Øster og Vester 9 Fag samt at der i Gaarden ved Siden liggende Halvhus op til Chresten Schives, bestaaende af 4 Fag, item en Lude hængende ved Gade . . .²⁶⁾ 5 Fag med Gaardsrum, Indkørsel og hvad som til Gaarden med Rette ligger og henhører, hvilken Gaard mig selv i Skiftet efter afg. Hans Bonum Fuglede af daværende Magistrat d. 28/1 1738 til Betaling den derudi staaende Kapital blev udlagt o.s.v. Den nye Ejer skal stadig betale den aarlige Jordskyld til Vor Frue Kirke „som fra gammel Tid er gaeen af Gaarden“.

Underskrevet 21/6 1749.

Chr. Paludan Bech.²⁷⁾

Hans Ottesen Langemach døde i 1756, og Gaarden overtoges af hans fire Sønner Borgmester Otto Jens L., cand. med., Jens Mads L., stud. jur. Hans Christian L og Købmand Christian L. De tre solgte den d. 19/7 s. A. til Christian. Aarestrup boede endnu i den vestlige Del (nuv. No. 19); paa den østre Side er Chr. Schive skiftet ud med Stadsmusikant Been, „der nu ejer og ibor Ejendommen på den østre Side af Langemach“ (nuv. No. 15).

Gaarden ser ud som i 1749. Jeg har i „Jul i Kalundborg“ 1946, S. 15 fejlagtigt anbragt Stadsmusikanten i No. 19, hvilket jeg hermed benytter Lejligheden til at rette.

Hvornaar Chr. Aarestrup er blevet Ejer af den vestlige Del (nuv. No. 19) af den store Gaard, kan jeg ikke se²⁸), men maaske før han i Januar 1749 har solgt Klokkerboligen, som laa paa den anden Side af Gaden; den havde han i 1740 købt af Kirken. Han var her i hvert Fald i Juni 1749. Christian Langemach er nu Ejer af No. 17, han bor i sin Gaard i Kordilgade, men har mistet sin Hustru, Apoteker Gottliebs Datter, der 1753 døde fra ham og et Spædbarn.

Anna Høst blev den frelsende Engel; hun var Datter af Pastor Chresten Høst og Karen Holmsted i Kirke Helsingø, født der d. 3/5 1737, døbt 9/5 (død i Januar 1802. En Svigersøn P. Rabe-holm bekendtgør Dødsfaldet i Berl. Tid.²⁹)

Hun blev viet til Chr. Langemach i Kirke Helsingø 7/3 1754 paa sin Fars 62 Aars Fødselsdag, de havde Kongebrev.³⁰) Kun 17 Aar gl. overtog hun Ledelsen af Husholdningen i en stor Købmandsgaard, hvilket paa den Tid var et stort Ansvar; samtidig maatte hun passe den knap et Aar gamle Hans Otto. Selv fik hun 10 Børn, det sidste 3 Maaneder efter sin Mands Død i December 1767.

Men hun var endnu en ung, stærk Kvinde. Den 9/2 1769 lader hun afholde Auktion over en hende og hendes afdøde Mands Stervbo tilhørende Gaard i Adelgade (nuv. No. 17); der er nu en Rytterbarak i Gaarden ud til Præstegade samt Munderingskammer og Husrum til Eskadronens Rustvogn. Det bemærkes, at den Indgang, der er fra den ene til den anden Gaard, nu bør til-lukkes. Gaarden bliver vurderet til 100 Rdl., og hendes Svoger Hans Chr. Langemach her i Byen køber den for 130 Rdl. Jord-skyldes til Kirken maa stadig betales.³¹)

I 1756 tilhørte No. 19 endnu Chr. Aarestrup, der døde 1763; men den maa derefter være gaaet over til Langemach'erne, thi Anna Høst og det øvrige Stervbo stiller den til Auktion 1769 d. 6., 10. og 13. Febr., men der meldte sig ingen Købere, først 20.

Juni blev den solgt, og Køberen var Anna Høst, hun gav 301 Rdl. for den.

Samme Aar d. 7/8 holder hun Bryllup med Amtsforvalter Niels Falch, der til sin Død stod som Ejer af No. 19. Han var pens. Regimentsskriver over Dronningborg Rytterdistrikt. Bestalling somt Amtsforvalter 12/1 1768; 1794 5/2 afskediget efter Ansøgning med Pension. Han døde 23/12 1796, 66 Aar.³²⁾ Enkens Lavvæрге var hendes Svigersøn Commerceraad Rabe Holm, boende i Strandgade paa Christianshavn No. 35 Litra A³³⁾). I dette Ægte-skab var der mindst 3 Børn. Den 10. Sept. 1776 underskriver Hans Chr. Langemach Skødet paa Adelgade No. 17, der sælges til Klokker og Kordegn Salomon Thollesen Svella. Den har Monsr. Beens Hus paa østre Side og Amtsforvalter Falches paa vestre Side.

„Gaarden er paa 8 Fag Egemur og Bindingsværk. 2 Etagér høj med Kælder under samt Port og Indkørsel fra Gaden under de tvende Fag. Til Gaarden en Sidebygning paa tre Fag, som udi Hovedbygningen er indbygget. Med Gaarden følger det Gaardsrum, som nu til samme er indhegnet, og er i Bredden fra Sidebygningen til Plankeværket i Sønder otte Alen og i Længde saavidt, som Bygningen strækker sig; betræffende Plankeværket, som hegner om Gaardsrummet, da hvad de fire Fag Plankeværk angaar, som hegner i Sønder imellem denne mig tilforn tilhørende Gaard, og min bag ved i Sønder beliggende Rytterbarak med Gaardsrum, som tilforn har lagt til denne Gaard men nu derfra er separeret og mig fremdeles tilhører, da er nu imellem Sr. Svella og mig vedtaget, at fremdeles og i Tiden skal af denne Gaards Ejere vedligeholdes de tvende Fag af samme Plankeværk, der vender i Øster og støder til det Plankeværk, som hegner imellem Sr. Beens Gaard og denne, derimod skal af mig eller efterkommende Ejere af Rytterbarakken vedligeholdes de andre tvende Fag som i Vest støder til det Plankeværk, som hegner mellem Amtsforvalter Falckes Gaard og denne, men hvad Plankeværket, som er Hegn mellem denne Gaard og Amtsforvalter Falckes Gaard paa den ene Side i Vest og denne Gaard og Sr.

Beens paa den anden Side i Øst, blive mig uvedkommende. Den Indgang som har været paa det Plankeværk imellem denne Gaard og Amtsforvalter Falckes Gaard er ingen Rettighed for nogen af Ejerne men igen bør tillukkes“ (det sagde man ogsaa i 1769). Endelig bliver der erindret om, at Jordskylden til Kirken skal udredes hver Martini.³⁴) Svella skal give 400 Rdl. for No. 17.³⁵) Han kom hertil fra Mern og blev her til sin Død 4/5 1816. Der er Skifte efter ham; han omtales ogsaa i Anders Petersen: Sjællands Degnehistorie, S. 215 og i Holbæk Amts Aarbog 1954, S. 14 f.

Næste Ejer er Branddirektør Jørgen Ludvig Schou. Den 20/1 1809 oprettedes Købekontrakt mellem Svella, der selv boede her, og Schou, der ligeledes selv kommer til at bo her.

Der staar nu, at Gaarden er matriculeret under No. 20. Der er ikke sket væsentlige Forandringer siden Svella købte den; der nævnes tvende Vindovne, en indmuret Kobberkedel og i Kælderen en Rulle.

Nu koster den 800 Rdl. tiltrods for, at det kun er $\frac{1}{4}$ af Gaardens Størrelse i 1690, da den solgtes til Vindekilde.

Jørgen L. Schou var Jyde. Født i Ørum Sogn, Nørre-Dyrs Hd., Randers Amt, døbt 28/7 1771. Søn af Møller i Gl. Mølle Søren Schou og Birgitte Ilsøe. Han fik allerede som 14 aarig Kontorplads; der siges i Ansøgningen til Embedet som Branddirektør for Kalundborg, Dragsholm, Sæbygaard og Holbæk Amter, at han har tjent 7 Aar ved Jordegodser og i 8 Aar paa Amtmandens Kontor. Amtmanden anbefaler ham meget varmt og ønsker ham Embedet, da det ved ham vil blive særdeles vel betjent, siden han er en god Regnskabsfører og Bogholder; han er et meget sindigt og ordentligt Menneske og meget tro og nøjagtig i Forretninger. Amtmanden nævner endvidere, at Schou ikke har Formue til at erhverve sig Embedseksamen. Han faar Embedet, der er paa 200 Rdl. aarlig Løn, fra 1. Juli 1800.

København d. 28/5 1800.

E. H. Schimmelmänn.

Christian R.

O. R. Sehested./

O. P. Holm.

(Commercekollegiet. Forestillinger Landbygningernes Brandforsikring betræffende til Aar 1818. Brandforsikringsager 63 A. Forestillinger – 1818. Findes i Rigsarkivet).

Hans Bryllup har det hidtil været umuligt at finde, men han maa være blevet gift i December 1800, han er da nogle Dage borte i vigtigt Familieanliggende.

Hans Kone er Anna Elisabeth Hansen, f. paa Nordruplund, Sorø Amt 1780, døbt 25/8. Dt. af Forpagter Otto Hansen og Hustru. I 1801 ved Folketællingen er J. L. Schou gift, men der er ingen Børn. Familien boede i Kundby, Tuse Hd., indtil han i 1809 købte Ejendommen Adelgade 17 af Svella; han boede her til sin Død 29/3 1839, hans Søn Gilbert overtog det gamle Hjem og levede hele sit Liv her.

Han var en meget dygtig Malermester, som her endnu 60 Aar efter hans Død gaar Ry af.³⁶⁾ Hjemmet her har han omfattet med en Kærlighed og Pietetsfølelse uden Lige. Han har, i to af de meget smukke Stuer, oliemalet Væggene, som er inddelt i Felter, der, for Dagligstuenes Vedkommende, afgrænses af forgyldte Lister med Rosetter i Hjørnerne. En Dør er dekoreret med Blomster og Vandplanter. Hans Hænders Arbejde lever her i Huset takket være Nationalmuseets Bestemmelse om, at intet maa forandres.

Da den sidste af Maler Schous Døtre, Constance, døde i 1924, overtog Nationalmuseet Gaarden, som hun mange Aar³⁷⁾ i Forvejen havde foræret den til. Hele Sydsiden blev revet ned og rykket 4 Alen ind, saa den igen fik sin oprindelige Bredde. Ellers er her ingen Ændringer foretaget og vil forhaabentlig heller ikke blive det.

Som et Kuriosum kan nævnes, at de gamle Læderbrandspande i mange Aar hang inde i Porten, men vi maatte tage dem ind paa Loftet, da de mange Turister, som kommer, viste for stor Interesse for dem.

HENVISNINGER

- 1) Se billedet.
- 2) Kalundborg Gamle Bygninger, udg. af Hans Rasmussen.
- 3) Auktionsprot. f. Kalundborg 1683—02. Fol. 86 B.
- 4) Kalundborg Tingbog 1667, Fol. 174A.
- 5) Auktionsprot. 1694, Fol. 59 B ff.
- 6) Skifteprot. 1698, Fol 97 B.
- 7) Har skrevet „Danmark dejligst Vang og Vænge“.
- 8) Auktionsprot. 1698, Fol. 193 B.
- 9) Samme, Fol. 139 A.
- 10) Callundborg Bys Kop- og Kvægskat 1692.
- 11) Skifteprot. 1701, Fol. 180 B.
- 12) Personalhist. Tidsskrift 1926, 199. Kane. Registrarer.
- 13) Lav Udbygning.
- 14) Skødeprot. No. 2 1717—27, Side 35 f.
- 15) Hun har selv skrevet under.
- 16) Kb.
- 17) Skifteprotokollen.
- 18) Personalhist. Tidsskrift 1955 S. 84. Algreen-Ussing: Efterretninger om Kalundborg (1869). S. 74.
- 19) Tingbogen 1666, Fol. 130 A f.
- 20) Auktionsprot. 1697, Fol. 86 A. 28/1.
- 21) Skødeprot. No. 2 1717—27. S. 35 f.
- 22) Skødeprot. S. 171.
- 23) Panteprot. Fol. 156.
- 24) Skifteprot. 1731—54, Fol. 180 B.
- 25) Hul i Papiret. Det er No. 19, se nedenfor.
- 26) Hul.
- 27) Skødeprot., Fol. 65 B.
- 28) Skøde ikke fundet.
- 29) Richters Dødsfald.
- 30) Kb.
- 31) Skødeprot. 1748—71, No. 5, Fol. 365.
- 32) Henry Bruun: Danske Amtsf.
- 33) Berl. Tid. 1797 No. 27, 3. Apr.
- 34) Mortensdag.
- 35) Skødeprot. 1771—1800. No. 1, Fol. 99 B.
- 36) Død 23/1 1902.
- 37) Ca. 1912.

UDSKIFTNINGEN AF KRONGODSET I ODSHERRED

Af provst CHR. MIKKELSEN

Det var en meget stor forandring for bønderne, da de fik deres agerjord samlet på ét sted. Før havde alle landsbyens bønder været fælles om at bestemme, hvornår de skulle pløje, så og høste m.m. Man dyrkede jorden, som den var blevet dyrket gennem flere hundrede år, så der var ikke store problemer ved at være bonde. D.v.s. et problem var der, nemlig hvorledes man skulle få balance mellem indtægter og udgifter, så man kunne betale sine skatter og afgifter og få føde og klæder til sig selv og sin husstand. Det problem var alvorligt nok, men der var ikke meget at gøre ved det udover at spare mest muligt.

De fleste kendte til at være fattige, men de så ingen udvej ud af denne fattigdom. Det var derfor ikke underligt, om de blev sløve og lidet tilbøjelige til at prøve nye veje for at sikre sig et bedre udkomme. Det var tilmed usikkert, om det var nogen fordel for den søn eller datter, som fik gården i fæste efter forældrene, at den var velholdt og havde en god besætning, for så blev der krævet så meget større indfæsteafgift.

Udskiftningen medførte, at den enkelte fik langt større ansvar. Var han dygtig nok til at kunne bære dette ansvar? Dette spørgsmål kunne ikke alene stilles af andre, men også af bonden selv. Han måtte føle, at der ville blive stillet langt større krav til ham end tidligere, især om han fik en udflyttergård. Det kan ikke un-

dre os, at mange var bange for at skulle flytte ud af landsbyen, hvor man havde levet hele sit liv, og hvor det var en given sag, at man skulle holde sammen og hjælpe hverandre, når det var nødvendigt. En udflytter måtte derimod regne med at skulle klare sig selv. Han havde jo langt til naboer, hvis der blev nød på færde. Blot en ting som, at ilden på arnen var gået ud om natten, kunne blive en alvorlig sag på en udflyttergård, medens det i landsbyen var en let sag at „låne“ ild i nabogården.

Det ville ikke blive nemt at vænne sig til at have langt til naboer og til alt det, som man havde let til i landsbyen. Dertil kom, at man skulle have den jord, som hidtil var regnet for den ringeste. Det skyldtes måske mest, at den ikke havde fået gødning og på anden måde var forsømt, men det ville blive besværligt at få den i god stand, om det i det hele kunne lykkes.

Man havde ofte haft det besværligt og fattigt inde i landsbyen, men der var dog lidt trøst ved, at naboerne havde det på samme måde. Som udflytter skulle man begynde med at bygge en gård på den nøgne jord, og på en sådan gård ville man blive ene med sine vanskeligheder. Det var også uhyggeligt at tænke på, at man i de mørke vinternætter ikke ville være i stand til at tilkalde hjælp, om der kom skarnsfolk til gården, eller man blev ramt af en anden ulykke. Det kunne også blive et savn, at man ikke i de lange vinteraftener kunne gå ind til naboen og tale med ham, men var henvist til hver aften at sidde hjemme, for det var ikke til at tænke på at vandre til landsbyen i mørketiden.

Det var dog mest i begyndelsen af udskiftningstiden, at bønderne var ulykkelige over at skulle flytte ud af landsbyen. Efterhånden lærte de, at det ikke var helt så slemt, som man havde forestillet sig, men at der også kunne være fordele ved at være udflytter. Udskiftningen af det kgl. gods i Odsherred strakte sig over en snes år, så bønderne i de landsbyer, som blev udskiftet sidst, havde haft lejlighed til at se, at der var udflyttede, som klarede sig godt og ikke ønskede sig tilbage til landsbyen. Det bliver mest disse senere udskiftninger, vi vil opholde os ved her, fordi vi har de bedste oplysninger om dem, men da der i regnska-

berne findes nogle oplysninger om den første udskiftning, vil vi dog ikke undlade at omtale den.

Denne udskiftning fandt sted 1782 og blev ledet af inspektør *Trojel*, som er omtalt i „Fra Holbæk Amt“ 1962 side 53 ff, hvor der desværre er kommet til at stå, at han tog teologisk embeds-eksamen 1746, det var 1766, han var født 1746. Udskiftningen 1782 omfattede 7 byer i Egebjerg sogn, nemlig *Ulkerup, Ledstrup, Underød, Gelstrup, Egebjerg, Glostrup og Frostrup*. Trojel har aftalt med bønderne, hvorledes jorderne skal fordeles, hvor mange gårde der skal flyttes ud, og hvor megen hjælp der vil kunne regnes med til afholdelse af de deraf følgende udgifter. Egentlig skulle der have været afholdt en taksationsforretning over alle markstykker, for at fordelingen kunne blive så retfærdig som muligt, men det havde Trojel udeladt og skriver, at der derved er sparet en del penge. Noget er der sparet, men det er ikke sikkert, at sparsommelighed er den eneste grund til udeladelsen af taksationen. Måske har Trojel helst villet undgå, at andre skulle blande sig i den overenskomst, som det var lykkedes ham at få i stand med bønderne. Hvorledes han har fået bønderne til at gå ind på denne overenskomst, ved vi ikke. Trojel har nok været god til at lede en forhandling med dem, men vi kan være temmelig sikre på, at det ikke har været med glæde, at gårdmændene i Ulkerup er gået ind på at forlade deres gårde, fordi deres jord skulle inddrages til skov, men de har nok været således stillet, at de har følt sig nødsaget til at bøje sig for kravet, selv om de havde livsfæste på deres gårde. De fleste gårdmænd stod i restance med afgifter, og mange måtte låne såsæd om foråret. Dermed var de berøvet muligheden for at gøre virkelig modstand mod en ordning, som statens repræsentant ønskede gennemført. Tilmed var de i 1782 særlig dårligt stillet, idet Odsherred var hjemmøgt af en smitsom sygdom blandt hestene, hvoraf så mange er døde, at bønderne ikke med dem, der er tilbage, kan få arbejdet gjort, og det er få, som selv har midler at købe heste for. De må have hjælp af staten, men den har ikke pligt til at hjælpe. Det gør den alligevel, for det kan ikke betale sig for den, at markerne kommer til at

ligge udyrkede, men bønderne bliver derved om muligt endnu mere afhængige, end de var før.

Statens hjælp betyder dog ikke, at bønderne straks får det samme antal heste som før. Har en bonde mistet 2 eller 3 heste, får han kun penge til én hest. Hvor alvorligt sygdommen havde hærget, får vi et indtryk af, når vi hører, at Søren Pedersen i Højby havde mistet 6 heste, og Højby sogn hørte ikke til de hårdest ramte.

3 af Ulkerup bys gårdmænd vedbliver at være gårdmænd, idet de får anvist jord at bygge på et andet sted, de får endda mere jord end før, den ene får lov at bygge på byens overdrev, medens det ikke er oplyst, hvor de andre må flytte hen. De får henholdsvis 150, 200 og 214 rdl. i bygningshjælp og hjælp til større besætning. Da de får mere jord, er det i hvert fald nødvendigt med flere heste, hvis de skal have jorden dyrket. Til at begynde med er den nok vanskelig at pløje, da den næppe har været dyrket før.

Der var ialt 5 gårdmænd i Ulkerup, men de to fik kun jord til husmandslodder. Den ene skulle bygge i „Strandhaven“, den anden på „Sandet“. Af disse navne kan man skønne, at jorden har været af ringe bonitet. Den ene, som kun har haft en lille gård, får 8 rdl. i bygningshjælp og bliver fri for afgift, så længe han lever, det samme gælder hans hustru, hvis hun overlever ham. Den anden får eftergivet nogen restance, om han får anden hjælp vides ikke, måske har hans restancer været store.

I Ulkerup boede der også 3 husmænd, som måtte flytte ud, de fik nogen bygningshjælp og blev fri for afgifter i deres livstid eller fik restancer eftergivet.

Det kostede ikke meget at bygge et lerklinet hus, naboerne hjalp med at kline, og det var måske muligt at bruge noget af det tømmer, som var i de gårde, som blev revet ned. Det er muligt, at man kunne klare sig med et par rigsdaler (rdl.) for hvert fag hus, som man byggede. Det var nok kun huggeren (tømmeren), som skulle have dagløn. Manden, som kun fik 8 rdl. i bygningshjælp, kunne naturligvis ikke klare sig med 4 fag hus, når han skulle have plads til en ko og nogle får, men han har næppe

haft restancer, og han blev fri for afgift, så forvalteren har skønnet, at han selv skulle bære nogle af udgifterne ved flytningen. Angående pengenes værdi kan oplyses, at når staten gav en bonde hjælp til en hest i stedet for to eller tre, som han havde mistet, fik han 16–20 rdl. For et sådant beløb har han formodentlig kunnet købe en almindelig plovhest. Som hjælp til heste blev der 1782 til kronens bønder i Odsherred udbetalt 754 rdl.

Skovrider Mantzius havde en lille gård i fæste. Han går ind på at afstå den og selv skaffe sig bolig, men han skal have 1000 rdl. i erstatning, så han er dyrere at flytte end bønderne.

I Egebjerg blev man helt fri for taksation. Præstegårdens jord var nemlig blevet udskilt af fællesskabet 1773, men en overdrevs-lod, som hørte til embedet, var ikke blevet udskiftet. For at få dette i orden og tillige få udskiftet et par lodder til degnen, blev der holdt taksation af to mænd, som tilsammen fik 1 rdl. for dette arbejde, men da præsten ikke var tilfreds, måtte der holdes om-taksation, hvorved 4 mand medvirkede, og de fik hver 1 rdl., så den samlede udgift blev 5 rdl.

Som eksempel på, hvordan det gik i de andre byer, kan nævnes, at der i Ledstrup var (eller blev) 7 gårde, de blev nu lige store, hvad de ikke havde været før. En mand, der havde haft en lille gård, fik 40 rdl. som hjælp til større besætning. 3 udflyttere fik hver 100 rdl. i bygningshjælp. I de øvrige byer er det gået på lig-nende måde, men oplysningerne herom er noget mangelfulde.

Efter denne omtale af udskiftningens begyndelse vil vi gå over til at fortælle, hvorledes det gik til i udskiftningsperiodens sidste tid. Herom har vi særdeles gode oplysninger, idet der i Landsarkivet findes en pakke papirer med betegnelsen „Udskiftnings-beregninger for Højby, Odden og Vig Sogne“. For Højby og Vig sogne omfatter papirerne dog ikke alle landsbyerne. Højby by er således ikke med. Papirerne er så medtagne, at den nederste del truer med at blive til støv, når man rører ved dem, men endnu er det allermeste læseligt og giver god besked om, hvorledes udskift-ningen blev forberedt og fuldført i de landsbyer, som sidst kom med i udskiftningen.

Blandt papirerne vedrørende Overby findes en meget lille uindbundet bog, der kaldes Takstationsprotokol. Man synes, at bogen ser for ubetydelig ud til en sådan betegnelse, men den giver gode oplysninger om, hvorledes taksationen efter de kgl. anordninger skal foretages på de kronborgske og frederiksborgske distrikter (krongodset i Odsherred havde indtil 1718 hørt under det kronborgske ryttergods).

Ved taksationen skal den bedste jord sættes til takst 24 pr. td. land og den ringere i rigtigt forhold derefter. Jorderne skal ikke takseres efter den tilstand, hvori de befindes, men efter hvad de kan yde, når de på overfladen værende hindringer for dyrkningen bliver ryddet af vejen, såsom stubbe, sten, vand m.m., idet der af den kgl. kasse kan ventes passende understøttelse til sådanne forbedringer.

Landinspektøren forklarede, at der ved taksationen måtte lægges nøje mærke til jordernes bestanddele, og om de ville blive lette eller vanskelige at drive. Desuden måtte det huskes, at taksten ikke måtte sættes højere, fordi jorden havde fået gødning, da det ikke var nogen væsentlig egenskab ved jorden. Det måtte iagttages, om en mose, som skulle udgrøftes, eller et jordstykke, der skulle gøres ryddeligt, var af så ringe beskaffenhed, at det ikke kunne betale sig at søge det forbedret. Det måtte i så fald takseres efter den tilstand, hvori det var.

Medens taksationsforretningen var udeladt ved udskiftningen i 1782, er den gennemført ved alle de udskiftninger, som omtales i forannævnte pakke papirer. Landinspektør *Aschlund*, der formodentlig boede i Nykøbing, udarbejdede en udførlig plan over, hvorledes en bys jorder skulle udskiftes, hvor mange gårde, der skal flyttes ud, og hvordan det kan ordnes således, at hver gård får sin agerjord samlet på én sted. Det tilstræbes, at de gårde, som ikke har tørvejord på deres mark, får lod i en tørvemose. På lignende måde fordeler man enge og lyngarealer. At landinspektøren ved udarbejdelsen af denne plan har rådført sig med Trojel, er givet, for uden hans anbefaling kunne planen ikke ventes godkendt af rentekammeret. Det er sandsynligt, at Trojel har givet

nogle retningslinier for, hvorledes sagen skulle gribes an, og at hans erfaringer fra de første udskiftninger er kommet Aschlund til gode. Det er Trojel, som har fået æren for god udførelse af udskiftningerne i Odsherred, men Aschlund har været ham en god hjælper i den sidste del af udskiftningsperioden, hvor Trojel måske ikke har haft tid til at give sig af med enkeltheder vedrørende jordfordelingen, idet han 1791 var blevet Jacob Hansens efterfølger som forvalter over det kgl. gods i Odsherred. Der var rimeligvis været et godt samarbejde mellem Trojel og Aschlund, der blev hans efterfølger som kgl. forvalter.

Der har også været forhandlet med bønderne, og de har nok været taget med på råd, inden der blev taget bestemmelse om, hvor markskellene skulle gå. I hvert fald havde bymændene (gårdmændene) godkendt udstykningsplanen, inden det møde blev holdt, hvor den endelige afgørelse blev truffet, dog tog de ved dette møde undertiden forbehold på enkelte punkter, idet de ønskede små ændringer, som de var blevet enige om. Sagen er nok, at de efter at have godkendt planen, har drøftet den med hverandre og fundet ud af, at der var lidt, som trængte til at rettes. Det kunne være en gård, som man syntes skulle være fri for afgifter et årstid, og det kunne være noget andet af lignende art. I reglen bliver sådanne ændringer godkendt. Man tager hensyn til bøndernes ønsker, når de er enige, derfor sker udskiftningen nok i almindelighed uden bitterhed fra bønderne bortset fra de tilfælde, hvor en gård nedlægges, fordi staten ønsker at inddrage jorden til anlæg af skov eller lignende.

Det møde, hvor udskiftningsplanen bliver endeligt vedtaget, bliver i almindelighed holdt på Anneberggård, hvor Trojel bor. Foruden ham og landinspektøren er også amtmanden mødt, og gårdmændene fra den by, som skal udskiftes, er tilsagt til dette møde. De fleste af dem ved endnu ikke, om de skal flytte ud af landsbyen eller blive boende i den, og skal de flytte ud, ved de ikke, hvilken udmark, de skal have. Det har naturligvis bidraget til, at man bedre kunne blive enige om en retfærdig fordeling af jorderne. Når det skulle afgøres ved lodtrækning, hvilken mark

man skulle have, var det bedst, at de så vidt muligt blev lige gode.

Det var i planen bestemt, hvor mange gårde der skulle blive tilbage i landsbyen; den mand, som fik en sådan gård, kaldtes en indboer. Som oftest lå to eller tre gårde lige godt for at overtage den mark, der var afsat til en indboers gård, så måtte de pågældende trække lod om, hvem af dem, der skulle være indboer. Det skete dog, at man lod en ældre mand blive indboer uden lodtrækning, idet man fandt det for besværligt for en gammel mand at skulle flytte ud af byen og bygge på en udmark, som næppe i hans tid ville nå at komme i god drift.

Når lodtrækningen om, hvem der skulle blive i byen, var overstået, måtte de, som skulle være udflyttere, trække lod om, hvilken udmark de skulle have.

Udflytterne fik i reglen mere jord end indboerne, da man regnede med, at de som oftest fik ringere jord, hvad ingenlunde altid var tilfældet, men gødningen var sjældent eller aldrig blevet kørt ud på de agre, som lå længst fra landsbyen. Det blev derfor på markerne nærmest byen, at man fik den bedste høst, og ved takstationen blev disse marker også vurderet til højere takst, selv om det hed i instruksen, at jorderne ikke skulle vurderes efter den tilstand, de var i, men efter, hvad de kunne komme til at yde.

Hver gård skulle for det meste afgive jord til en husmandslod. Der var formodentlig to grunde hertil. Den ene var, at gården skulle have en fast husmand, den anden, at man ikke kunne være bekendt at hindre de husmænd, som hidtil havde haft lov at lade en ko og nogle får gå på den fælles græsning, i også i fremtiden at holde ko og får, og da der ikke mere var nogen fælles græsning, måtte man skaffe dem nogen jord. Da det imidlertid først og fremmest er gårdmændene, man vil hjælpe ved udskiftningen og derved også hjælpe staten og andre, som ejer bøndergods, til større udbytte, får husmændene temmelig ringe jord, og lodderne bliver kun små. Nogle steder har det nok knebet med at få føde til en ko på en husmandslod. Fårene kunne bedre klare sig med det tarvelige græs, som voksede der. Et tydeligt vidnesbyrd om

den forskel, der blev gjort på gårdmænd og husmænd, har man i, at ved beregning af, hvor megen jord hver gård skal have, opgives, hvor mange tdr. land det ville svare til, hvor jorden ved boniteringen havde været sat til takst 24, medens det ved husmandslodderne oftest opgives, hvor stort arealet ville blive, hvis det havde været jord til takst 10. Derved kan det for en flygtig gennemlæsning se ud som husmandslodderne er lidt større, end de i virkeligheden er. I Holmstrup regnes endda kun med takst 8, og lodderne bliver sjældent mere end 3–4 tdr. land. Man har vel nok en følelse af, at de er for små, for i indberetningen til rentekammeret skrives gerne, at bønderne ikke kan undvære mere jord. Man ser vel sådan på det, at husmændene må være tilfreds med dog at få noget.

Taksationen, som er omtalt foran, havde naturligvis fundet sted, inden planen for udskiftningen kunne udarbejdes, da den takst, hvortil jorderne blev ansat, var bestemmende for, hvor stort areal en gård skulle have. Taksationen, der tog nogle dage for hver by, blev udført af to mænd, som var beskikket hertil. Landinspektøren er til stede, og sandsynligvis er bønderne også med, så de kan give oplysninger, om det ønskes. Ved udskiftningen af de fleste byer i Højby sogn er synsmændene *Lars Hansen* og *Lars Nielsen*, begge af Merløse (hvilket Merløse anføres ikke). Ved taksationen anføres navnene på vangene og de enkelte jordstykker, hvoraf de består. Disse mange navne kan vel have interesse for stedkendte folk og for folk, som arbejder med stednavne, men de falder udenfor det område, som her skal behandles.

I Lumsaas bliver enkelte jordstykker sat til takst 20, men det meste sættes lavere, i nogle byer er over halvdelen sat til takst under 10. De gårde, som får den ringeste jord, skal have et større areal. Man beregner, hvor stort areal hver gård kunne tilkomme, hvis det var jord til takst 24, hvorefter man ved opmålingen af de nye marker må drage omsorg for, at gården får et areal, som svarer hertil. Det sker dog vist undertiden, at det ikke helt kan passe, men så kan det vel ordnes ved ændring i afgiften og ved besætningshjælp til dem, der får mere jord.

Alle byer skal yde bidrag til skolelodderne, hvorfor de byer, som ikke har fået skole, må afgive nogen jord til den by, hvor skolen er beliggende. Staarup skal således afgive til Højby så megen jord, at det svarer til 5223 kvadratalen til takst 24. Dette ordnes ved fastsættelse af skellet mellem de to byers marker, hvor det nok alligevel er nødvendigt at flytte nogle stykker stengærde, for at skellene kan blive nogenlunde rette.

Efter udskiftningen skulle der sættes nye hegn mellem de forskellige gårdes marker. Det skulle helst være stengærder, hvad nok kunne lade sig gøre, hvor der var sten nok, men det blev kosteligt, hvis stenene skulle hentes fra andre byer. I så fald måtte man grave grøfter i stedet. Nogle stengærder om de gamle tofter var overflødige, når nogle gårde blev flyttet ud og deres tofter blev lagt til nabogårde, disse stene skulle bruges til de nye stengærder. Det blev nøje udregnet, hvor meget hegn hver mand skulle sætte, og hvor let adgang han havde til sten. Han fik nemlig noget tilskud til dækning af udgifterne ved opsætning af stengærder og ved gravning af grøfter. Ved udflyttergårde skal der i almindelighed graves brønd, men også hertil ydes der tilskud.

Det skete, at en by havde nogle jordlodder inde i en anden bys marker, så måtte man se ved mageskifte at få bragt en sådan ordning til ophør, men det kunne til tider være indviklet. Ved udskiftningen i Klint måtte denne by have mageskifte med både Sonnerup, Tengslemark og Nyrup for ikke længere at have jord i andre byers marker, og det drejede sig kun om jord svarende til godt 6 tdr. land til takst 24.

Efter denne oversigt over det, der var fælles for udskiftningen i det omhandlede område, vil vi for nogle byers vedkommende gå lidt mere i enkeltheder.

I *Staarup* finder den endelige udskiftning sted 1797, men da er der ikke mere end 5 gårde tilbage i landsbyen. Som omtalt i „Fra Holbæk Amt“ 1962 side 45 var omtrent halvdelen af Staarups jorder blevet inddraget under Annebergs jord. Hertil kom, at 3 gårde var udflyttet, inden den egentlige udskiftning fandt sted, deraf lå i hvert fald de 2 i Engmose, og de beboedes henholdsvis

af Mads Nielsen og Christen Pedersen. Hvor den tredie lå er ikke oplyst, men den beboedes af Hans Pedersen, og da han allerede har afgivet sin andel af skolejord, har han måske haft jord ved Højby skel. Disse tre mænd har dog endnu nogle moselodder i fællesskab med de øvrige bymænd. De får i stedet en samlet lod i søen, som altså må være helt eller delvis tørlagt.

Af de 5 gårde, som er tilbage i byen, finder man det nødvendigt at udflytte de 3, så der kun bliver 2 gårde og nogle huse tilbage i byen. Foruden agerjorden er der nogen eng og nogle tørvelodder at fordele, men der kan vist ikke blive passende eng- og tørvelodder til alle gårdene. En udlod, der har nr. 5, må have fået for ringe vilkår, for den skal i de første 10 år årlig have et læs rør af den ene indlod og 8 læs hø à 50 lispund (400 kg) af den anden. Høet skal nr. 5 dog selv høste. Til denne gård og til nr. 1 skal også leveres nogen gødning. Bønderne foreslår, at nogle gårde skal være fri for afgifter i et par år, og det er sandsynligt, at udflytterne opnår nogen fritagelse. Efter at der er taget bestemmelse om anvendelsen af stenene i nogle overflødige stengærder og om nogle sten i Tranemose, kan man skride til lodtrækning.

Indlod nr. 2 lå lige bekvemt for Lars Hansen og Anders Ibsen. Ved lodtrækning tilfaldt den sidstnævnte. Indlod nr. 3 lå lige bekvemt for Niels Christensen, Lars Olsen og Lars Sørensen, men da Niels Christensen var en gammel mand, blev den med de andres minde uden lodtrækning tillagt ham. Derefter trak de 3 Larser lod om de 3 udlodder. Lars Sørensen fik nr. 1, Lars Olsen nr. 4 og Lars Hansen nr. 5.

Som foran nævnt skal hver gårdmand afstå jord til en husmand, men Hans Pedersen vil ikke have nogen husmand, hvad han dog ikke bliver fri for, men medens de andre hver for sig selv bestemmer, hvem der skal have huslod på deres jord, må han finde sig i, at huslodden på hans mark tillægges en mand, der hedder Niels Olsen. Hans Pedersens navn mangler ganske vist blandt underskrifterne på udskiftningsdokumentet, men om han har foretaget sig videre for at blive fri for husmanden, vides ikke, det har vel næppe kunnet nytte noget.

Der er ingen af bønderne, som selv har skrevet sit navn. De fleste kunne ikke, og var der en enkelt, som magtede det, har han næppe villet skille sig ud fra de andre ved selv at føre pennen.

Gudmindrup bliver udskiftet 1799. Foruden mensalgården er der her 10 gårde. De 6 flyttes ud, men her synes man ikke at være bange for at få en udflyttergård, for 3 mænd har erklæret sig villige til at flytte ud af byen. Der bliver kun lodtrækning om én af indlodderne, hvorimod de 6 udflyttere trækker lod om fordelingen af de 6 udlodder. Gårdmændene får hver en tørvelod og en lynglod. Mensalgården indtager en særstilling. Gården tilhører præsteembedet, men henimod halvdelen af jorden er kirkejord, hvad de, der skulle lede udskiftningen, måske ikke har været helt klar over. Landinspektøren skriver, at den tilhører kongen, hvad der ikke er helt urigtigt, idet kirketiende var kongens (statens), og afgifterne går vel i samme kasse som krongodsets, men det burde dog nok have været anført, at jorden tilhørte Højby kirke. Gården regnes kun for en halvgård, selv om kirkejorden regnes med. Den har derfor kun haft græsningsret til 4 „høveder“ på lyngen, medens hver af de andre gårde havde græsningsret til 7 „høveder“, hvorfor den kun får $\frac{4}{74}$ af byens samlede lyngareal. Derimod er det muligt, at den har fået fuld part i enghaven, idet bønderne er enige om, at skønt dens part her ikke kan påvises, har den haft part sammen med de andre bøndergårde.

I *Holmstrup* har der hidtil været 6 gårde, men da byen skal afgive 159 tdr. land til opelskning af skov – det meste af byens lynglod – bliver der kun 4 gårde tilbage, deraf bliver de 2 flyttet ud. Mændene fra de to gårde, som nedlægges, Lars Nielsen og Mads Bendsen, får hver en husmandslod, som i hartkorn skulle svare til 1 td. 4 skp. land til takst 24. De trækker lod om disse to lodder. Der skal også afgives jord til en skovfogedbolig, og den skal være mere end dobbelt så stor som hver af disse husmandslodder. Landinspektøren mener ikke, at hver gård derefter kan afgive mere jord til en husmandslod, end hvad der svarer til 3 tdr. land til takst 8. Selv om disse huslodder må have været små og haft dårlig jord, har der ingen vanskelighed været ved at få

dem afsat. Den enkelte gårdmand bestemmer selv, hvem der skal have huslod på hans mark. Det bliver vel snarest en mand, som hidtil har haft arbejde som fast husmand på gården. En af disse husmænd er fra Sonnerup. Udflyttergårdmændene hedder Niels Pedersen og Anders Bendsen. Indboerne er Hans Hansen og Anders Mortensen.

Med undtagelse af Vestermarken, der har den bedste jord, og hvor højeste takst er 19 og laveste 9, bliver det meste af Holmstrups jord ved taksationen sat til takst under 10, især sættes den vang, der kaldes Sandmarken, meget lavt, Østermarken er noget bedre.

Foruden Holmstrup må også Sonnerup og Klint afgive jord til skov. Sonnerup 248 tdr. land, Klint 95. Efter en anden opgivelse måtte Sonnerup afgive 241 og Klint 94 tdr. land.

Tengslemarks jorder blev udskiftet 1799. Landinspektørens forslag gik ud på, at der skulle være 3 indlodder og 3 udlodder, men derved ville den ene udlod komme til at bestå af ene udmarksjord, som aldrig havde fået gødning. Bønderne foreslår derfor en ordning med 4 udlodder og 2 indlodder, hvorved det bliver muligt at få en mere ligelig fordeling af den gode og den magre jord. Man kan måske heraf slutte, at bønderne her ikke har set det som nogen ulykke at blive udflyttere. Det bliver bøndernes forslag, som gennemføres.

Udskiftningen i *Klint* forberedtes med taksation af byens jorder i sept. 1800, men den synes først at være fuldbyrdet 1801, hvad vel nok skyldtes, at forholdene her var mere udviklede end ved de andre byer. Vi har omtalt, at der måtte mageskiftes med flere byer, for at Klint kunne få sine marker samlede. Byen havde nogen jord i Sonnerups marker, men det var ikke alene det, der voldte vanskelighed. Måske som delvis erstatning for den jord, som Klint havde afgivet til skov, skulle Nyrup afstå nogen jord til den. Det drejer sig formodentlig om Strandvangen. I hvert fald må man regne med, at det er jord, som ikke er vurderet ret højt, for arealet svarer kun til godt 5 tdr. land til takst 24.

Da Klinteværket blev oprettet 1752, måtte gårdmændene i

Klint afstå en del af deres jord (omtalt i „Højby Sogn“ side 33f.), hvorved gårdenes tilliggende, der i forvejen ikke var stort, blev yderligere forringet. Klinteværket var nedlagt længe, før udskiftningen fandt sted, og jorderne var bortforpagtede til gårdmænd og husmænd. Et forslag går ud på, at denne jord ved udskiftningen skal tilbage til bøndergårdene, hvorved de vil få en mere passende størrelse. Det er dog vist tanken, at det først skal ske efterhånden, når der kommer ny fæstere på gårdene, medens forpagterne, der nok mest har været husmænd, foreløbig får lov at bruge jorden, men naturligvis så også skal svare afgifterne. Hvorledes den endelige ordning bliver, er ikke oplyst.

Husmændene i Klint fik ikke deres jord på samme måde som i de andre byer, hvor hver gård skulle afgive jord til en husmand, men måske har gårdene i Klint været for små, så det er meningen, at den jord, som Nyrup har afstået, skal bruges til husmands-lodder, hvorved der kan blive et passende antal husmænd i Klint, uden at gårdenes jordtilliggende derved formindskes. I en skrivelse af 11. marts 1801 siges, at der til husmænd i Klint er afsat 7 lodder, som der skal trækkes lod om. Disse lodder er større end de lodder, som husmændene i de andre byer får. Alligevel er husmændene ikke tilfredse, for det er meningen, at de skal bygge på hver sin lod, men de beder indtrængende om at få lov at bygge samlet og have jorden i fællesskab. De må vel være bange for at blive udflyttere og vil hellere have en husmandsby. Noget i den retning synes der at have været oprettet i Grevinge Lynghuse. Hver husmand skulle dog have et vænge, og af hensyn til ildsvåde må husene ikke bygges for tæt sammen. Det er antagelig Trojel eller landinspektøren, der mod denne plan indvender, at det vil blive et nyt fællesskab, som man om få år vil komme til med bekostning at ophæve. Det er vist heller ikke alle husmændene, der er ivrige for en sådan ordning, men en mand, som hedder Jens Andersen, har fået dem overtalt til at søge om tilladelse til dette fællesskab.

Husmændene frafalder også dette krav, men beder om at få et par lodder ændret, så alle husmændene kan få to lodder, en på

den forholdsvis gode jord og en på den slette. Derved vil det være muligt at nå til en mere retfærdig fordeling af jorden. Trojel har føjet dem i dette. Han skriver, at ingen vil komme til at mangle vand, da der på hver lod er mindst 1 mose og på de fleste 2 eller 3, så staten får ingen udgift ved tilskud til brøndgravning. At det ikke er sikkert, at mosevand er godt til husholdningsbrug, spekulerer man ikke på.

Det kniber dog nok for husmændene at klare sig. 1805 ansøger de om at blive fri for at svare højere afgifter end hidtil, da jorden er ringe, og de opnår vist lidt gunstigere vilkår end efter den oprindelige aftale. Da udskiftningen medførte en del udgifter for staten, var der fastsat noget stigende afgifter såvel af gårdmænd som husmænd, når der var gået nogle år, og jorderne var kommet i bedre drift. Dette var en rimelig fordring, da stigningen i afgifterne ikke var særlig stor, men for husmænd med ringe jord kunne det blive vanskeligt nok at få de små indtægter til at slå til.

Ved udskiftningen var det blevet bestemt, at der skulle graves en ny grøft i stedet for det gamle afløb fra Klint Sø. Derved mente man at kunne forbedre en del vandlidende jord, og 1802 blev der udbetalt ca. 70 rdl. som hjælp til dette arbejde. Det har dog åbenbart ikke hjulpet nok, for 1805 holdes en taksationsforretning over de enge og moser, som omgiver Klint Sø, og over afløbsgrøften for at få bekostningen ved afløbet fordelt ligeligt i forhold til den nytte, som hver især får ved, at afløbet forbedres. Man regner ikke med, at vandet kan sænkes mere end 1-1½ alen, men derved vil ca. 180 tdr. land blive forbedret. Det oplyses, at det gamle udløb går mod nord over Klint bys lyng, men det tilstoppes bestandig, hvorfor der bør graves et nyt udløb på et sted, hvor faren for tilsanding ikke er så stor. Efter landinspektørens opgørelse er det højeste tilskud, som kan forventes, 170 rdl. 66 sk. Sagen angår ikke alene bymændene i Klint, men også dem i Nyrup, Tengslemark, Sonnerup og Holmstrup, og bønder fra alle disse byer var til stede ved taksationen.

I *Lumsaas* foretages taksationen 20. april 1798 og følgende dage. På grundlag heraf udarbejdede landinspektør Aschlund et forslag

til udskiftningen. Det er dateret 17. sept. 1798 og går ud på følgende:

Skellene mod Ebbeløkke og Holmstrup er allerede blevet rettet, og begge disse byer har afstået til Lumsaas, hvor skolen skal bygges, nogen jord, som kaldes skolejord, men i virkeligheden er godtgørelse for en passende del af den skolelod, som tages af Lumsaas bys marker.

På Lumsaas Old udlægges jord til 5 huslodder, men iøvrigt vil man såvidt muligt inddrage såvel Olden som Nørre Lyng under de tilgrænsende Gårdlodder, dog skal gård nr. 9 have en lille lynglod; den får formodentlig ikke grænser op til Lyngen, men anses for berettiget til part i den. Det foreslås, at Søndre Lyng, der består af ringe jord, bliver delt mellem 5 gårde, som iøvrigt får god jord. Trods de 5 husmandslodder på Olden skal der alligevel af hver gård afgives jord til et husmandssted, men kun så meget, at det svarer til 3 tdr. land til takst 10. Dette kan tyde på, at der har været mange husmænd i Lumsaas før udskiftningen, og at man forsøger at skaffe *dem* jord, som hidtil har kunnet holde får og måske tillige en ko.

10 af byens gårde skal flyttes ud, medens 6 bliver liggende i byen. De 4 af disse blev uden lodtrækning tildelt dem, for hvem de lå mest bekvemt, medens der blev trukket lod om de to andre. Om nr. 11 var der 3, som trak lod, Søren Christophersen fik den. På indlod nr. 6 lå 8 gårde, hvorfor 8 mænd kom til at trække lod om den, Jørgen Olsen fik den. Udlod nr. 1 blev ved overenskomst tildelt Anders Jansen (eller Jensen), medens der blev trukket lod om de øvrige udlodder.

Der var ikke ret meget tørveskær til Lumsaas, men man ville gerne, at der blev tørveskær til alle gårdene, hvorfor det blev nødvendigt, at nogle fik deres tørvelod inde i en anden gårds marker, og tørvelodderne blev små. I Søgårds mose skal en lod på 3 tdr. land deles mellem 3 gårde.

Skolelodden er udlagt syd for byen af Mellemtøften, Møllerstykket, Bladlykke og Tornagre. Sålænge skolen ikke er bygget, får 5 gårde lov at bruge jorden uden vederlag til de andre by-

mænd i Lumsaas, hvorimod de skal yde godtgørelse til de andre byer, som har afstået „skolejord“ til Lumsaas; det første år skal hele skolelodden pløjes og besåes, senere kun halvdelen.

Den endelige afgørelse angående udskiftningen blev truffet ved et møde på Anneberg 19. sept. 1798, hvor amtmanden var til stede. Her blev nøje fastsat en del enkeltheder for de første år, bl. a. hvor megen gødning nogle gårde skal levere til andre, hjælp til et par gårde, som har fået en del uopdyrket jord, og om ret for nogle udflyttere til det første år hver at så og høste rug på $1\frac{1}{2}$ td. land på en indlods marker, mod at denne får lov at så og høste havre på 2 tdr. land af udlodden. Man er vel bange for, at der ikke kan høstes rug nok til brødkorn på udlodderne. Der træffes bestemmelse om mange veje, alle skal have adgang til deres tørve- og lynglodder foruden andre nødvendige veje. Endvidere skal nogle gårde være fri for afgifter i to-tre år. Alt dette skal godkendes af rentekammeret, men denne godkendelse regner man vist med at få, blot Trojel og amtmanden anbefaler det vedtagne. De enkelte gårdes marker er nøje angivet ligesom fæsternes navne.

De årlige afgifter af gårdene er også anført, men det har næppe større interesse at anføre beløbet i penge, da disses værdi afhænger af, hvad man kan købe for dem. Efter en opgørelse i korn fra 1807, da man kan regne med, at de ulemper, som fulgte med udskiftningen, nogenlunde er overvundet, var den årlige afgift af en gård 6 tdr. rug, 6 tdr. byg og 6 tdr. havre. Hertil kom en pengeafgift, der var ret ubetydelig. Senere blev afgiften efterhånden forhøjet, så den i 1819 var 7 tdr. 7 skp. af hver af de nævnte kornsorter. Man må ved bedømmelsen af denne afgift huske, at høstudbyttet var ringe. Efter taksationen havde hver gård et jordtilliggende svarende til $24\frac{1}{2}$ tdr. land til takst 24. Hartkornet var godt 5 tdr.

Landinspektør Aschlund skriver, at skønt gårdene i Lumsaas har et ret godt jordtilliggende, formenes det ikke, at hver bonde kan afgive mere til husjord, end hvad der svarer til 3 tdr. land til takst 10. Det er dog nok sandsynligt, at hans egentlige mening er, at en husmand ikke behøver mere jord, for han skal jo gå på ar-

bejde hos gårdmanden, så hans egen jord skal blot hjælpe ham til at være en lille smule bedre stillet end en indsidder. Det er nok tvivlsomt, at man ved udskiftningen havde tænkt på at forbedre husmændenes kår, det blev en senere tids opgave.

I Overby foretoges taksation til udskiftning 18.–22. juni 1793. Taksationsformændene er Peder Jensen og Anders Rasmussen, begge af Svinninge. Jorderne er så forskellige, at de sættes til takster fra 0 til 22. Det er især stykker af overdrevet, som regnes for helt udueligt (Fladvandet og Flyvesandet m.m.), medens et stykke af Lyngen er betegnet som næsten udueligt og sat til takst $\frac{1}{6}$, men selv i vangene kan et enkelt stykke sættes til takst 0. Vangene var de dyrkede arealer. I Overby kaldtes de Sønder-, Nørre- og Østervangen. Noget, som kaldes Skærhaven og vist må have omfattet nogle haver ved byens gårde og huse, vurderes særlig højt, således er hjulmand Peder Rasmussens have sat til 22, medens de fleste andre haver vurderes sammen med anden jord, hvorved taksten bliver lavere. Til præstens Skærhave medregnes engen, hvorved taksten kun bliver 12. Det oplyses, at præsten foruden jorderne i Overby har lidt jord på Yderbys marker.

Det endelige møde om udskiftningen fandt sted på Anneberg 27. sept. 1793. Her oplystes, at husmand Niels Hansen havde 1 td. 5 skp. 2 fk. htk., som han var villig til at afstå til byen mod, at han forlods fik lov til at udvælge sig to til hinanden grænsende huslodder, hvoraf han var villig til at svare sædvanlig afgift af jorden, men ville være fri for at betale husafgift. Det er mærkeligt, at en mand, der kaldes husmand, har så megen jord. Hans jord må imidlertid have ligget i vejen for udskiftningsplanen, og man har så fået ham til at gå ind på at afstå jorden på nævnte betingelser, som man anbefaler rentekammeret at approbere, hvad det formodentlig også gør, ellers skulle vel det meste af udskiftningsplanen være lavet om.

Der bliver 11 udflyttere og 6 indboere foruden præsten. Om udlodderne bliver der trukket lod, ligeså om nogle indlodder, medens andre indlodder uden lodtrækning tildeltes de gårde, for hvilke de lå mest bekvemt.

Ved fordelingen af huslodderne viste det sig, at der ikke meldte sig nogen til at overtage to af disse. Den ene af dem lå på jord til gård nr. 18 og denne jord var nok af ringe kvalitet og havde aldrig fået gødning i fællesskabstiden. Det gik dem, der i de følgende år fik denne gård i fæste, ret kummerligt. Flere prøvede lykken på den, men kunne ikke klare sig. Den sidste, som forsøger, er Jens Mogensen, som havde været smed i Lumsaas. Efter hans egne oplysninger havde han fået 1000 rdl. for smedien i Lumsaas, og dem har han brugt de fleste af til at betale skatter med i de 3 år, han har haft gården. Da der efterhånden er blevet meget store restancer på gården, er der ingen, som vil have den i fæste, hvorfor marken bliver udstykket i parceller, der bortfæstes ved auktion. Det må vist have været en god forretning for staten, der fik 997 rdl. i afgift ved denne bortfæstning, men om det er årlig afgift, er ikke oplyst. Det er muligt, at Jens Mogensen, der har indrettet en smedie i gården, får lov at blive boende. Gårdens mark har været skellet mellem Overby og Yderbys marker.

Overdrevet blev delt mellem en del af gårdmændene, da det var for ringe til huslodder. Det var dog ikke alle gårde, der fik lodder der; for nogle udflyttere, som havde fået en del dårlig jord i deres marker, fik ikke nogen lod på overdrevet. Der var ingen større enge, som kunne deles til bønderne, men der var små engstykker i mange marker, og de, der havde fået for lidt eng, „skulle hjælpes med kløverfrø“. Trojel havde i nogle år virket for at få bønderne til at dyrke kløver, men det er vel endnu ikke lykkedes at få alle bønder til at så kløver; fra gammel tid var man vænnet til, at græsset skulle komme af sig selv. De, der ikke har tørv på deres mark, får tillagt en tørvelod. Den gamle præstegårdsjord var vist i bedre drift end bøndernes, hvorfor præsten får nogen erstatning, da han ved udskiftningen må overtage jord i mindre god drift.

I *Yderby* fandt udskiftningen sted 1792. Her blev 6 indboere og 12 udflyttere. 2 halvgårdsmænd havde tilbudt at flytte ud, når de måtte vælge en udlod, som egnede sig til deling, det fik de lov til. Ellers trækkes der lod om alle udlodder og om de fleste ind-

lodder. Af to gårde, der var sammenbyggede, bliver den ene flyttet, medens den anden bliver liggende.

De byer i Vig sogn, hvis udskiftning omtales i den nævnte pakte papirer, er vist alle udskiftet tidligere end de foran omtalte, men da beretningerne om disse udskiftninger kun er flygtigt gennemset, skal de ikke omtales her.

Til sidst skal oplyses, at der ikke går mange år efter udskiftningen, inden nogle af bønderne bliver arvefæstere.

KILDER

I Rigsarkivet.

Ods Herreds Godsregnskaber — især regnskab for 1782.

I Landsarkivet.

Udskiftningsberegninger for Højby, Odden og Vig Sogne. Pakken findes under Odsherreds Amtstue, Afd. F nr. 144.

Af trykte kilder kan anføres:

„Fra Holbæk Amt“ 1962, side 42—59.

Chr. Mikkelsen: Højby sogn for to hundrede år siden.

TRÆK FRA UDVIKLINGEN I TØMMERUP SOGN 1802—1880

4. DEL

Af PEDER PEDERSEN, Ubberup

Lidt om skolevæsenet.

Det er ret almindeligt, at degne- og skoleholdere eller skolelærere i den almindelige bevidsthed om ældre tiders forhold er regnet som værende et og det samme, og at det altid har været sådan. Dette er dog kun delvis rigtigt.

I hvert fald siden reformationen har vi haft degne-kirkesangere, vel nok mest fast ansat, men også flere steder de såkaldte løbedegne – mest disciple i latinskoler. Disse latinskoledrenge, disciple, peblinge, eller hvad de kaldtes, havde ophold i købstæderne, hvor der var latinskole, og levede ofte under primitive og fattige forhold. Til deres underhold ofte tiggede de eller sang ved dørene.

Desuden forrettede de ofte degnetjeneste i de nærmeste sogne, katekiserede ungdommen, men holdt vel ikke egentlig skolegang. De var vel ikke altid af Vorherres bedste børn og var vant til at hjælpe sig selv, som det faldt bedst. Når de skulle medvirke ved gudstjenesten i et landsogn om søndagen, ankom de ofte om lørdagen og logerede i byen. Katekiserede måske med ungdommen, men havde nok desuden sommetider halløj for. Men de var altså kirkesangere, en opgave, som de vel har røgtet efter den indstilling, hver især havde.

Men efter at der omkring 1740 blev ansat faste degne, måtte sognene ofte svare en årlig afgift til latinskolerne som erstatning for disciplenes tab af indtægt som løbedegne, og det er vel sandsynligt, at det har været tilfældet her.

Først i 1721, da der oprettedes skoler på rytter- og krongodserne, blev degnene i almindelighed tillige skoleholdere. En samtidig opfordring fra kongen til godsejerne om oprettelse af skoler på godserne, hjalp i mange tilfælde ikke stort.

Pietismens stærke indflydelse under Kristian VI efter 1730 gav stødet til en undersøgelse, særligt af ungdommens kristendoms-kundskaber, muligvis i forbindelse med konfirmationens indførelse i 1736, og afslørede en uhyggelig uvidenhed. I 1739 kom så en forordning om skolevæsenet på landet. Undervisningen, som særligt lagde vægt på kristelig oplysning med katekisation, henlagdes hovedsageligt under degnene. Forordningen foreskrev også bestemmelse om opførelse af skolehuse. Skoleholderens lønning som degne og skoleholder skulle udredes af sognets folk. Det hele strandede ofte på grund af mangel på midler, og i løbet af nogle år måtte gennemførelsen og omfanget af den overlades til gods-ejerne med det resultat, at det blev den enkelte godsejers evne og især indstilling, der blev afgørende for den ønskede udvikling.

Ellers var forordningens bestemmelser i grunden rigtig gode og fornuftige, og de kom i høj grad til at danne grundlaget for skole-reformerne i 1814.

Her i sognet synes der ikke at være foretaget noget videre. Grevskabet har haft kaldret, og degnene har indtil efter 1800 været „ustuderede“.

Skoleholderne fra 1739 synes efter undersøgelse af Pastor Rønild at have været mere eller mindre uduelige. Omkring 1773 er en Holger Hanberg af Grevinde Lærche kaldet til degn og kirkesanger. Det ser ud til, at han har haft embedet til 1815, da han dør 82 år gammel. Pastor Rønild bemærker i en antegning: „Biskop Balle var ved sine visitatsbesøg altid meget misfornøjet med skolen.“ Om besøget i 1803 skriver han således: „Den aller-yderste Forsømmelse fra Skoleholderens Side viiste sig. Selv til-

stod han, at han ej kunde opgive et eneste Barn, som han havde lært noget“.

Jens Paludan Svella, som er omtalt både under sogneforstanderskabet og fattigvæsen, menes at være tiltrådt embedet som degn i 1815. Der kan også være nogen sandsynlighed for, at han allerede før 1815 af den gamle degn kan have været lejet som skoleholder-substitut, da man vanskeligt kan tænke sig, at Hanberg i sin høje alder kan have klaret det hele, jfr. biskoppens omtale i 1803. Og desuden var det ikke så ualmindeligt, at en degn lejede en anden til skoleholderiet, når det kneb med at klare det.

Ved forordning af 29. juli 1814 om almueskoler på landet – de store skolelove – indførtes en fuldstændig ordning af skolevæsenet. Der indførtes undervisningspligt fra det 7. til det 14. år. Dens omfang bestemte regler for alt skolen vedrørende: læreruddannelse, aflønning, tilsyn o.s.v. En omfattende lov, som for en stor del byggede på forordningen fra 1739, og som sammen med lov af 2/5-1855 og 8/3-1856 og senere blev grundlov for skolevæsenet på landet i over 100 år.

Nu skulle man tro, at denne landsbyskolelov havde givet anledning til stort røre i sognet, møder vedrørende skolebygninger, og hvad der ellers skulle foretages og anskaffes til dens gennemførelse. Men det var ingenlunde tilfældet, i hvert fald ikke i Tømmerup, og næppe heller andre steder her på egnen, og det er der i grunden intet mærkværdigt i. Landboreformerne, udskiftningen, var kommet som et påbud fra oven af; i almindelighed havde bønderne ikke haft ønsker herom. Snarere tværtimod.

Skolelovene kom også efter en forordning oven fra. Landsbysamfundet havde næppe haft hverken ønsker eller forventninger i den retning; dertil var dets horisont for snæver. Og da sognefolkene selv skulle udrede udgifterne og desuden afse børnene fra andet arbejde i skoletiden, har man vel følt det som en ny byrde. Det er altså ikke et pres fra neden af, der har foranlediget reformer. Man har vel i det hele taget intet vidst om forberedelserne. Landsbysamfundets eneste oplysningskilde har været, hvad der blev tillyst fra prædikestolen.

Men efter de store landboreformer, udskiftningen m.v., var man på højeste sted klar over og sindet til, at det nu var nødvendigt med et forbedret undervisningsvæsen. Forordningen af 1739 havde vel nok på sine steder virket, men i almindelighed var det ikke stort bevendt. Der nedsattes da en kommission, som efter indgående undersøgelser skulle komme med forslag til en fast ordning. Men for indtil videre at få nogen gang i det miserable skolevæsen udsendtes et kgl. forordnings-reglement af 10. oktober 1806. Der oprettedes en skole-kommission, bestående af største lodsejer som skolepatron – altså lensgreven – samt sognepræsten og to af præsten indstillede og af amtsskoledirektionen udnævnte kommissionsmænd til at administrere sognets skolevæsen og føre tilsyn samt sørge for, at forældre og husbønder lod børnene søge skolen. Reglementet skulle sættes i kraft straks overalt.

Noget skulle der altså gøres – straks. Det gik dog ikke så stærkt. Først 2 år efter – den 7. december 1808 – holdt kommissionen sit første møde, som blev protokolleret i en nyanskaffet protokol. Af denne protokol, som indeholder oplysninger om, hvad der skete inden for skolevæsenet her i sognet indtil sogneforstanderskabernes oprettelse i 1842, skal anføres nogle udskrifter, som bedst belyser udviklingen og fortæller en del om skolens vilkår i disse år.

I høj grad mærkeligt er det, at der intet som helst er tilført protokollen om skoleloven af 1814 først sidst i 1820'erne, udover at Biskop Mynster ved en visitats i 1815 skriver:

„Ved Tømmerup Skole, hvis Ungdom blev overhørt strax efter, at Visitatsen var endt i Kirken d. 18. Maj 1815, var jeg i det hele ret vel tilfreds. Jeg haaber, at den snart bliver fuldkommen organiseret efter den nye Forordning om Skolevæsenet paa Landet og anbefaler især flittig Øvelse i Hovedregning og de saakaldte Forstandsøvelser.“

Det vil sige, at i det skolevæsen, der er sat i gang efter reglementet af 10. juli 1806 her i sognet, er ingen væsentlig forandring sket før i 1829, da der på amtsskoledirektionens initiativ, og efter at degneboligen er „nedfalden“, bygges en ny skolebygning, som var i stand til i hvert fald nogenlunde at give plads for

alle sognets børn i skolepligtig alder. Så man forbavses ikke over, at forordningen af 29. juni 1814 ikke vakte nogen særlig opmærksomhed i sognet, selvom den formentlig er blevet omtalt fra prædikestolen.

Reglementet af 1806 skulle som før nævnt sættes i kraft straks overalt. Det er dog altså først den 7. december 1808, at skolekommissionen – altså 2 år efter – holder sit første møde på Lerchenborg. Herom beretter protokollen:

„Aar 1808 den 7. December var den for Tømmerup Sogn organiserede Skole-Commission, bestaaende af største Lodsejer. S. T. Hr. Kammerherre Lerche, Præsten Amundin og de 2de foreslagne og i Februar Maaened af Direktionen udnævnte Skoleforstandere, nemlig Sognefoged og Gaardmand Peder Olsen af Tømmerup og Gaardmand Anders Sørensen i Andax forsamlede paa bemeldte Hr. Kammerherre Lerches Bopæl paa Lerchenborg.

Ved denne Samling blev følgende foretaget:

Præsten anmeldte, at han rigtig havde ladet den høie Skole-Direktions Skrivelse af 29. September d. Aa. circulaire mellem Skole-Forstanderne, i hvilken Skrivelse Direktionen erindrer om, at det kongelige Reglement om Skolevæsenet af 10. Juli 1806 skulde overalt sættes i Kraft. Præsten havde heller ikke undladt saavel privat som offentligt fra Prædikestolen baade før og efter denne Skrivelse at erindre for Menigheden om det kongelige Reglements Bydende og opmuntret den til at lade deres Unge flittigt søge Skolen, men Erindringen og Opmuntringen havde været forgjæves, da kun et ringe Antal af 10 a 12 Børn vedblev som sædvanlig, mest fra Tømmerup Bye, at søge Skolen. — Skole-Commissionen fandt sig i den yderste Forlegenhed, da den ej saa det muligt med Tvangsmidler at bringe hele Sognets skolepligtige Ungdom til at søge Skolen, efterdi Sognet har kun en eneste Skole, som kan rumme omtrent 30 Børn, naar de skal have behørigt Rum især naar de skal skrive, men Sognet derimod har 120 Børn over 7 Aar. — Der besluttedes derfor i Dag i denne Samling, hvilken formedelst Hr. Kammerherre Lerches Fraværelse i Kiøbenhavn og dernæst Sygdom saa længe var udsat, at omtrent 60 af de Børn, som havde nærmest til Skolen, og bedst af deres Forældre og Huusbonder kunde undværes, skulde bringes til at søge Skolen, nemlig 30 om Formiddagen og 30 om Eftermiddagen. Da Præsten havde en Liste over hele Sognets Børn, blev denne Liste gennemgaaet og 60 Børn udskrevne til Skolegang fra medio Januari næste Aar. Commissionen maatte saa længe

udsætte den, da den ej ville iværksætte denne Beslutning, førend den paa samme Maade faaet den høie Amts-Direktions Approbation; derfor blev og bemeldte Direktion, Hr. Kammerherre Amtmand Adeler og Hr. Amtsprovst Wortkøe tilskrevne og berettede, hvad Beslutning Commissionen havde taget, samt ærbødigst anmodede om, at i Fald de havde herimod noget at erindre, det da gunstigt maatte blive Commissionen tilmeldt i Snarest de første Dage af Januari Maaned, da Commissionen i andet Fald ville betragte det, som om Beslutningen vandt Direktionens Bifald. Vel beklager Commissionen høilig, at et saa stort Antal af Børn ingen Undervisning i Skolen kunne faa, men saaledes at de Hindringer, som for Tiden ere for en ny Skoles Opbyggelse, snarlig ville med Guds Bistand vorde ryddede af Vejen, thi Krigens nuværende Onde forbød det paa denne Tid, at Sognet kunde bebyrdes med en Skoles Opbyggelse, heller ikke vidstes, hvorfra Lønnen til Skoleholder for Tiden skulde tages, hvilket alt Commissionen nærmere har oplyst ved Besvarelsen af de tilforn fra Amtsdirektionen tilsendte Spørgsmaal og endnu nærmere har gjort det i den Post, som i Dag tilsendes bemeldte Direktion.

Skoleforstanderne bleve af Hr. Kammerherre Lerche og Præsten opmuntrede til med mueligste Varme at tage sig af Skolevæsenet, saavidt det stod i deres Magt og alvorligen at varetage paa deres Pligter. — Saasnart Svar fra Direktionen om den i Dag tagne Beslutning indløber, vil det blive Skoleforstanderne bekjendtgjort. I anden Fald vil de af Præsten blive lidet hen i Januari Maaned indkaldte og bekomne Afskrifter af de Børns Navne og Opholdssted, som var tilpligtede i Dag efter Commissionens Beslutning til at søge Skolen fra medio Januari næste Aar for derefter at tilsiige og underrette Vedkommende.

Lerchenborg d. 7. December 1808.

C. Amundin.

Som Skoleforstandere

Peder Olsen

Anders Sørensen.“

Og 11. januar 1809:

„Da ingen Svar fra den respektive Amts-Direktion er indløben, maa Commissionen ansee det, som den har bifaldet den ved sidste Samling af 7. December f. Aar. tagne Beslutning. Derfor vare Skoleforstanderne indkaldte til i Dag den 11. Januari 1809 for at modtage hver for sit Distrikt Optegnelse over de Børn, som fra næstkommende Mandag den 15. dennes bliver under Mulkt for modvillig Udeblivelse tilpligtede at søge Skolen, nemlig 30 om Formiddagen og 30 om Eftermiddagen. — For at forekomme al Undskyldning blev Skoleforstanderne erindrede om, at de maatte gaa til ethvert Barns Fader eller Huusbond og betyde dem den tagne Beslutning samt sige dem, at deres Børn næste Mandag skulde begynde at

søge Skolen og til hvad Tid. Præsten vil og atter paa Søndag paa det alvorligste tale Skolevæsenets Sag.“

Så kommer skolen da i gang. Mærkeligt nok fortæller protokollen intet som helst om skolelæreren. Det er nærmest utroligt, at den gamle Degn og Skoleholder, som biskoppen nærmest i 1803 havde givet umulighedsattest, har kunnet bestride undervisningen. Men noget bestemt vides ikke. Det er dog vist mest sandsynligt, at han har måttet leje en assistent – substitut – som det den gang hed. Hvis han da ikke har taget sin afsked nogle år før sin død i 1815. Det synes dog ikke at have været tilfældet, da han i kirkebogen da er betegnet som degn, ikke forhenv. Som tidligere nævnt er det da mest sandsynligt, at P. Svella har været „substitut“, til han i 1815 er blevet degn og skolelærer. Men om hans kaldelse hertil nævnes iøvrigt heller intet. Det kan vel i nogen måde forklares ved, at greven ene havde kalderet. Først i 1855 skete her en forandring, og sogneforstanderskabet fik da indstillingsret.

Hvordan det har forment sig, da børnene den 15. jan. holder deres indtog i skolen, og hvordan det har været med undervisningsmidler, vides ikke, men langt op i tiden måtte børnene eller forældrene selv betale bøger m.v. med undtagelse af de allerfattigste. Dog har skolen formentlig haft nogle læsebøger til indenadslæsning. I efteråret 1809 ses at være anskaffet og af præsten afleveret til skolelæreren:

En Riis Papir, 30 Exemplarer af Platons Jordbeskrivelse og 24 Exemplarer af Pastor Rønnes Læsebog, saa og 6 Exemplarer af Balles Læsebog. Birchs Bibelhistorie og Luthers Catekismus til fattige Skolebørn. Paa det alt havde han sendt vedkommende Bogbinders og Boghandlers qvitterede Regninger til S.T. Hr. Kammerherre Lerche for af Skolekassen at udbetales. De samlede Regninger beløb sig til 26 Rdr. 5 Mark.“

Foruden disse bøger ejer skolen:

„En stor Skole-Bibel: et Exemplar, Det Nye Testamente: 1 Exempl. Det Gamle og Det Nye Testaments Historie af Pastor Birch: et Exemplar. Udtog af Bibelhistorien af Pastor Birch: 2 Exempl. Bibelsk Søn- og Helligdagslæsning af Biskop Balle: 3 Expl. Lærebog af Biskop Balle: 2

Expl. Luthers Catekismus nyeste Udgave: 2 Expl. Om Overtroe af Pastor Bierregaard: 1 Expl. Rasmussens ABC: 3 Expl. ABC'ens Afløser af Rasmussen: 1 Expl. Evangelisk Psalmebog: 2 Expl. — For disse Bøgers Ansvar Skolelæreren afgang sit Bevis.“

Om skolens virksomhed i den første tid efter 15. januar og dens indslag i sognets dagligliv siger protokollen den 28. marts 1809:

„Efter at Skoleundervisningen den 15. Januari havde taget sin Begyndelse, saaledes som tilforn er anført, med de udskrevne 60 Børn og holdt saa reglementarisk, som Lejlighed og Omstændigheder det tillod, og til lige Børnene nogenlunde stadig i de sidste 14 Dage af Januari Maaned, hele Februari Maned og de første 14 Dage af Marti Maaned havde søgt Skolen, begyndte disses Antal formedelst det indfaldende milde Vejr, hvorved Creaturerne kunde komme ud og altsaa behøvede Vogt, og ligeledes Pløjningen, noget begyndte at formindskes. — En Commission-Samling blev derfor holdt i Dag, ved hvilken at møde de Forældre og Huusbønder vare indkaldte, som i Følge Reglementets 2 Capitel § 11 troede sig berettiget til at faa deres Børn frigivne i Pløjetiden. — Et langt større Antal, end Commissionen havde ventet, mødte, og de flestes Grunde, hvorfor de forlangte deres Børn fri, saa gyldige, at Commissionen ej kunde afslaae samme, da Krigsurolighederne foraarsager en ikke liden Mangel paa Folk, saa at 12 Aars Barnet maa bruges til alt, den Voxne før har været brugt til, og den lille Pige bruges til saadant Arbejde, som tilforn kun har været anfortroet den store Dreng; imidlertid ved at give efter for Omstændighederne og frigive adskillige Børn i Pløje- og Saatiden, forglemte Commissionen dog ikke alvorligst at minde Vedkommende om saa hastigt som muligt atter at lade deres Unge møde, da de i anden Fald maatte for disses Udeblivelse vente at blive mulkterede.

De tilstedeværende Skoleforstandere blev foreviste Børnenes Skrivebøger.

Præsten fremlaae og en Regning paa een Riis Papiir 5 Rdr., som var indkøbt til Skolen, hvilken Regnings Beløb Hr. Kammerherre Amtmand Lerche har lovet af Skolekassen at betale.“ —

Om den første skoleeksamen skrives 30. april 1809:

„I Overensstemmelse med S.T. Hr. Kammerherre Amtmand Lerches Plakat til mig Amundin af Dato 22. April, hvori Hr. Kammerherren ytrer den meget passende Formening, at det formedelst den nærværende travle Tid var best, at Examen blev holdt Søndag den 30. April, da det vel ellers vilde blive vanskelig at faa alle Børnene til at møde. — Blev i

Dag, saasomt Kirketjenesten var til Ende, efter foregaaende Indvarslen til Børnene og Indbydelse til disses Forældre Examen holdt fra Kl. henad 1 til Kl. 7. Saavidt den indskrænkede Tid tillod det, blev Børnenes Fremgang prøvet i Indenadslæsning som Udenadslæsning og Skrivning.

Da det største Antal siden sidst i Marti ej havde søgt Skolen, og den Tid, som de øvrige havde søgt den, kun kort, naar regnes fra 15. Januari, saa kunde Commissionen tillige og i betragtning af de flestes noget maa-deholdelige Forkundskaber, ikke andet end være nogenlunde tilfreds med den Fremgang, de havde gjort. Samtlige Børn bleve opmuntrede til Flid.“

Det antages ikke, at skolepatronen, hr. kammerherre Lerche, har været til stede. Det er vist kun tilfældet en enkelt gang i tiden fra 1809 til 1855, da han overværede en examen og commissionsmøde den 24. maj 1815. Og i almindelighed har hans befuldmægtigede, godsforvalteren kun deltaget, når der skulle foretages skoleligning, ofte kun hver 2. eller 3. år.

Efter det afbræk foråret, pløje- og såtiden havde forårsaget i skolegangen, skulle børnene jo „hastig muligt“ igen indfinde sig til skolegang. Men det kneb med at komme i gang igen, og den 25. maj 1809 anføres i protokollen:

„Da endnu ingen Børn af øverste Classe endnu havde efter Pløjetiden mødt og ej heller alle af nederste Classe — da der siden 5 af øverste Classe sidste Paaske var bleven confirmerede — saa blev en Commission-Samling holdt i Dag, ved hvilken Skoleforstanderne bleve tilpligtede til at erindre de tilforn Skolesøgende som de nye udskrevne om at søge Skolen. — Saa blev og de i Reglementet for Skolevæsenet befalede Efterretninger Skolevæsenet betræffende, hvilke først i Juni Maaned skal indgives til Amts-Direktionen, forfattede og af Skoleforstanderne underskrevne. — Endelig for at fremme Skolegangen med lidt Tvang. Da Opmuntringer og Formaninger havde vist sig lidet frugtbringende, skred Commissionen til at gennemgaa Skole-Journalen og se hvilke Forældre, der især i denne Maaned, da al Pløjning var forbi, kunde anses for modvillig at tilbageholde deres Unge fra Skolen, disse bleve satte i ringe Mulkter, som af Skoleforstanderne blive inden Maanedens Ende at indkræve og disse Mulkter, der beløber sig til 3 Rdr. 4 Sk. til største Lodsejer Hr. Kammerherre Amtmand Lerche at aflevere for Skolekassen til Indtægt at beregnes.“

Med mulkternes inddrivelse har det vist været så som så. Det har ikke været noget let job for forstanderne med indkrævningen,

og man ser da også gennem årene, at de jævnlig er blevet eftergivet og endog tilbagebetalt, når de pågældende i de næste måneder efter har forbedret sig.

Forsømmelserne her har ikke været noget isoleret fænomen, hvad følgende „Plakat“ af maj 1809 fra amtsprovsten viser:

„Da der af adskillige Skole-Commissioner er gjort Forespørgsler til Amtets Skole-Direktion „Om det maa være saavel Gaardmænd som Huusmænd tilladt at beholde de til smaa Creaturers Vogt nødvendige Børn hjemme fra Skolen“, har Direktionen i den Anledning afgivet følgende Bestemmelse: „Hvor høieste og bevisligen Nødvendighed udfordrer det, kan det vel tilstedes efter Sogne-Skole-Commissionens nøiagtige og samvittighedsfulde Bedømmelse, at saavel Gaard- som Huusmænd beholde de til smaa Creaturers Vogt fornødne Børn hjemme fra Skolen under den Betingelse, at de i det mindste 2de halve Dage om Ugen indfinde sig til Øvelse og Overhørelse af det dem foresatte og gennemgaaede til Forstandernes tilfredsstillende og fornødne Oplysning — — Hvilken Bestemmelse herved meddeles til Efterretning for Præsterne og de øvrige Medlemmer af Commissionerne.“

Efter modtagelse af amtsprovstens udtalelse blev den 6. juni holdt en commissions-samling. Der skrives:

„Blev i Dag afholdt en Samling, til hvilken og de Forældre eller Huusbønder, som holde sig berettiget til at faa deres Børn fri til Creaturers Vogt, vare indkaldte. — De fleste Andragender var saa rimelige, at Commissionen paa Grund af ovenstaaende Direktions Placat saa sig nødsagede til at frigive 34 Børn paa Vilkaar, at 2 Gange om Ugen skulle møde i Skolen. De øvrige blev forpligtede som sædvanlig til hver Dags Skolegang.“

– Dermed var jo fastlagt visse retningslinier.

Den 2. august så Commissionen sig nødsaget til grundet på den indfaldende høst at hæve skolegangen „for det første til dennes Tilendebriugelse.“ Beklagede i øvrigt, at en ikke ringe forsømmelse har i juni og juli fundet sted. Børnene blev tilholdte til „saa hastig Høsten var til Ende, da at møde igen i Skolen“.

Hvad forsømmelser angik for hvilke vedkommende skulle være mulkerede, da blev det opsat til efter høsten, for „at så om ved-

kommende ikke da ved at lade deres børn flittig søge skolen, ville bøde noget på den skete forsømmelse“.

Den 31. oktober 1809 holdtes efter bekendtgørelse af skoleforstanderne og tillysning fra prædikestolen den påbudte prøve over børnenes fremgang i kundskaber m.m.

„Ved Børnenes Overhørelse befandt det, at nederste Classes Børn, hvis Skolegang ogsaa havde været mest stadig, havde gjort bedst Fremgang. Blandt øverste Classe derimod var kun faa som udmærkede sig, disses Skolegang havde og i September og October Maaneder været ustadig og ubetydelig. Vedkommende undskyldte sig med Nødvendigheden havde tvunget dem til at betjene sig af deres Unge til Markarbejde, Eftersaars-Pløjning, Vogt og Hovarbejde.“

Det ser ikke ud til, at man har idømt mulkter.

De vanskeligheder med at få etableret en fast og regelmæssig skolegang, som protokollens blade fortæller om i 1809, var ikke blot begyndelsesvanskeligheder. De fortsætter støt og nogenlunde uforandret op gennem årene. Krigens afslutning i 1814 synes ikke at have hidført nogen forbedring m.h.t. forbedret skolegang. Forordningen af 1814 har intet væsentligt forandret, før der i 1830 blev bygget ny skole. Indtil da har kun halvdelen af sognets børn haft adgang til egentlig undervisning. Det må vel antages, at de øvrige har fået nogen katekissation eller lignende før konfirmationen, men der kan ikke ses noget bestemt herom. Efter hvert års konfirmation er et tilsvarende antal børn blevet udskrevet til skolegang, men om det er fra et distrikt nærmest ved skolen, eller om de fjernestboende også er kommet i betragtning, kan ikke ses i protokollen, og skolejournalerne fra den tid er ikke bevaret. Heller ikke i hvilken alder de nyudskrevne har været, oplyses der noget om.

Skolekommissionens opgaver, pligter og beføjelser er fastsat i reglementet af 1806 og siden i forordningen om almueskolevæsenet på landet af 1814. Præsten har været skolelærerens absolut foresatte og vel i realiteten også de to udnævnte bønders i kommissionen. Skolepatronen – største lodsejer, lehnsbesidderen har ved godsforvalteren haft administrationen og forestået skolelig-

ning, ind- og udbetalinger m.v. Skolepatronen har vel nok ønsket undervisningen bedst muligt fremmet, men måske også været betænkelig ved, at sognet besværedes med så store byrder, at det gik ud over evnen til at bestride forpligtelserne over for godset med fæsteafgifter, hoveri, pligtkørsler m.v.

Commissionens og derunder særlig præstens virksomhed har formet sig således:

At føre tilsyn med skolens arbejde og påse, at undervisningen og dens omfang sker i overensstemmelse med de i forordningerne givne forskrifter.

Commissionen skal holde mindst 4 årlige møder – samlings – som dels blev holdt i skolen, dels i præstegården, men i almindelighed holdt man møde en gang om måneden. Man efterså da skolejournalen, som førtes af skolelæreren og indeholdt lister over forsømmelserne. Tillige behandlede hvad der ellers kunne falde for skolen vedrørende. Men det var dog især skolegangen, der afkontrolleredes. Samt om de forsømte dage skulle mulkeres, eller om der var formildende omstændigheder – og det var der ofte – så man kunne nøjes med formaninger eller „opmuntringer“ som det ofte hedder. To gange årligt holdes prøve eller eksamen, hvor børnenes fremgang i de forskellige „kundskabsgrene“ prøves. Efter forordningen af 1814 ser det ud til, at hvert barn har fået karakter i de forskellige „grene“ eller fag. Det må have været en ret omstændelig historie, og der har da også været eksamen i 2 dage. En dag for hver classe. Efter eksamens afholdelse har man måttet affatte – forfatte – en ret udførlig indberetning til amtdirektionen med oplysning om skolegangen i det forløbne halvår. Begrundelse for nødvendigheden, som har fremtvunget de hyppige og ofte langvarige forsømmelser, bilagt med „Charakterlisterne“ til belysning af eksamens udfald eller resultat. Desuden oplysning om skolehusets tilstand og hvad der forefindes af bøger og andet undervisningsmateriel. – Protokolater både af commissions-samlingerne, de afholdte eksaminer og indberetningerne til amtdirektionerne er ret indgående tilført skoleprotokollen. Da de desuden, når talen er om problemet forsømmelser, berører det daglige livs

vilkår næsten på hvert blad, giver den gamle protokol foruden at fortælle om skolevæsenet også andre interessante oplysninger om tiden efter udskiftningen.

Skolens liv formede sig i tiden til 1830 og i øvrigt længe efter for en stor del efter årstiderne. Forårsplojning og såtid – høsten og derefter efterårets markarbejde. Vinteren gav den stadigste skolegang, når ikke sne og ufremkommelige veje eller sygdom, som ofte grasserede slemt, lagde hindringer i vejen. Dog var der stadig ulovlige forsømmelser også om vinteren. – Når forårets pløje- og såtid kom, blev det almindeligt, at de fleste børn blev fritaget fra skolen i såtiden. Ofte måtte forårseksamen udsættes til omkr. 15.–20. maj, da man ikke i den travle tid kunne „få samling på børnene“. Og for resten af sommeren blev det hurtig sådan, at man efter pres fra forældre og husbonder og i henhold til amts direktionens placat af maj 1809 gav hele øverste klasse og mange af de nederste fri, så de kun mødte højst 2 halve dage om ugen. I pløje- og såtid samt vogtetid, kom den ikke ordentlig i gang før i novbr. Der blev da holdt efterårseksamen, ved hvilken lejlighed børnene blev formanede og opmuntrede til at søge skolen, de mest forsømmelige forældre og husbonder formanedes af skoleforstanderne efter præstens ordre, ligesom præsten fra prædikestolen formanede menigheden. Og så begyndte vinter-skolegangen igen, og det nye års begivenhedsforløb blev omtrent som det gamles.

Det har slet ikke været så let at være præst den gang. For det første skulle han jo være præst. For det andet administrere fattigvæsenet med modtagelse af sognets ydelser hertil i korn og penge, udarbejde plan for uddelingen heraf og forestå uddelingen, foruden at føre en ofte ret indviklet korrespondance. For det tredje forestå skolevæsenet blandt en ikke særlig skoleinteresseret befolkning for at bruge et mildt udtryk. Især fordi denne landsbybefolkning levede under så trange og trykkende økonomiske forhold, at trangen til kundskaber endnu for de flestes vedkommende kun var slumrende, man havde aldrig kendt noget egentligt skolevæsen, og det er vel kun et fåtal, som har følt savnet. Skole-

læreren Svella var ikke seminarieuddannet, men synes dog i sine yngre år at have virket så nogenlunde efter omstændighederne. Ganske vist bruges udtrykkene „temmelig godt“, „nogenlunde tilfreds“ jævnlgt ved bedømmelsen af eksamen. Men ofte tilføjess undskyldende momenter som „ikkun maadelig Skolegang“, „ustadig Skolegang“, „megen Sygdom blandt Børnene“, „megen Forsømmelse“ o. l.

Anvendelse af mulktssystemet foregår stadig efter samme løse system, som nævnt side 53 f. Og commissionen har været meget forstående over for ondt vejr og ufremkommelige veje. Det har måske heller ikke været let for præsten at få commissionsmændene af sted i det ubehagelige ærinde at kræve penge ind, vel ofte på steder hvor ingen fandtes. Så var det lettere og mindre ubehageligt med formaninger.

Præsteskifte har fundet sted med 8–10 års mellemrum, da det jo kun var et lille kald. Det har da været unge præster, og man får indtryk af, at de er interesserede i skolens tarv og går til sagen med nidkærhed. Der bliver taget mere kraftigt fat med mulkter og formaninger. Efterhånden, som de møder vanskelighederne, kan man ofte spore en vis resignation både i og mellem linierne i hvad de indfører i skoleprotokollen.

Det kunne være interessant at få optrykt hele den gamle protokol, selv om den med den gamle gotiske skrift, der ofte er noget utydelig og afbleget, ikke er særlig let tilgængelig. Men det er umuligt alene med hensyn til bekostningen, og desuden ville den vel ikke gøre sig videre som læsning nu til dags.

Dog skal anføres nogle uddrag:

„16. Febr. 1810 var Commissionen forsamlet. Den eftersaae Børnernes Skrivebøger og fandt, at nogle af dem gjorde antagelig Fremgang. Journalerne blev og eftersete og Commissionen fik Bekræftelse paa, hvad den tilforn vidste og beklagede, nemlig at nogle Børns Skolegang havde i dette Aar formedelst den blandt Børn her i Sognet herskende Kulde-Sygdom* været noget ustadig. — — —

* Kulde Sygdom. Koldfeber — her på egnen kaldet „Kolden“ eller 2 eller 3de dags feber var tidligere vel kendt her i landet. — En art malaria fremkaldt ved myggestik, som befordrede smitstoffet.

I næste Maaned agter Skolelæreren at repetere for første Classe de 3 sidste Capitler af Læsebogen, som i de forrige Maaneder er læst, og med nederste Classe de første Capitler, saa og fortsættes Undervisning i Catekismus, Birchs Bibelshistorie, Skrivning og videre, som i forrige Maaned er læst og foretaget.“

„21. Juni 1810 var Skoleforstanderne tilligemed Præsten forsamlede. Børnenes Skrivebøger bleve eftersete, saa angav Skoleholderen, hvad Børnene siden Examen havde læst. Der hørtes paa Undervisningen. Journalen blev efterset og med Fornøielse erfarede, at Forsømmelserne vare ubetydelige. Præsten ytrede Ønske, at flere Læsebøger kunde anskaffes, men uvidende om Cassens Tilstand vist nok var maadelig, som største Lodsejer S.F. Hr. Kammerherre har under sin Bestyrelse, kunde intet i den Henseende besluttes.

Da intet videre fandtes at erindre, opmuntredes Børnene til flittig at vedblive deres Undervisning, indtil samme ved Høstens Begyndelse af Prædikestolen blev afløst.“

„1811 den 4. og 5. April blev med øverste Classe foretaget Examen for at undersøge, hvilke og hvor mange der kunde og burde confirmeres tilstundende Confirmations-Søndag, og blev 23 dertil fundet beqvemme. I det hele taget af laae disse Prøver paa god Fremgang, dog især i deres Religions-Kundskaber, den Bibelske Historie og Skrivning, derimod vare de tilbage i Skriftlæsning og Regning, dette sidste maaske for en Deel foraarsaget deraf, at ingen smaa Regnetavler haves, og det nu er umuligt at bekoste dem. — Examen med nederste Classes Børn blev bestemt at udsættes til Sædetiden var forbi. — Adskillige Forældre og Husbonder indfandt sig og begjærede den største Deel af Børnene fri i den travle Marktid, da de i Vinter, uagtet det herværende strænge Hoveri, dog har ladet deres Børn gaa meget flittigt i Skolen, og deres Begjæring om nu at faae dem frie var billig og rimelig, saa blev og den største Deel Børn fritagne for Skolegang i den travleste Marktid.“

„Den 15. Maj 1811 blev den formedelst den travle Marktid udsatte Examen med nederste Classes Børn holdt. Med nogle af de øverste Drenge og Piger kunde ingen Aarsag til Misfornøjelse være, da den Fremgang, de havde gjort, var god og saaledes, at 3 Drenge og 3 Piger bleve opflyttede i øverste Classe. Med nogle af de andre kunde der ikke andet end røbes Utilfredshed, da de læste maadeligt indenad og kunne ikke gøre Rede for, hvad de angav at have læst udenad. Sygdom havde vel forsinket nogle, men Dovenskab eller den Slendrian ej hjemme at læse paa de dem forsatte Lexier, hvorover Skolelæreren klagede, var vist nok og Aarsag udi, at Fremgangen ej almindelig var bedre end den var. —

Adskillige Børn, som ej før har søgt Skolen bliver, da der nu er Plads i

Skolen, efter at 23 Børn, som i Vinter søgte Skolen, var bleven confirmerede, tilpligtet at søge Skolen, saa i Sommer vil de skolesøgendes Antal omtrent beløbe sig til 60 Børn. — Den ene Skoleforstander, Anders Sørensens, var syg og dermed forhindret i at møde, den anden Peder Olsen var tilstede om Formiddagen, men blev om Eftermiddagen ved en Expresbud fra Amtstuen beordret ufortøvet at møde der. — Ligesom sidst, da og begge Forstanderne var forhindret fra at møde, bliver jeg i Dag den eneste, som kan undertegne. Endnu maa jeg erindre, at jeg til Skolen har købt 20 Exemplarer af Pastor Thanboes Læsebog og Exempelsamling og afleveret dem til Brug i Skolen.“

Tømmerup, 15. Maj 1811

Amundin“

En indberetning til amtsdirektionen fra 1812 er meget udførlig og sålydende:

„Den 1ste December 1812 var Commissionen forsamlet for at forfatte de i Skole-Reglementet befalede Indberetninger in duplo, hvilke Indberetninger lød saaledes:

1. Ved sidst afholdte Examen den 28. Oktober d. Aa. mødte samtlige til Skolen udskrevne Børn saavel af 1. som 2den Classe, hvis Antal ialt udgjorde 60. 2den Classes Børn gjorde god Rede for de 4re første Capitler i Læsebogen, Det Nye Testaments Historie efter Birchs Bibelhistorie. — Skrivningen var af de fleste antagelig ligesom og Boglæsningen. 1ste Classes øverste Børn gjorde god Rede for de 2 første Capitler i Lærebogen, det Gl. Testament Historie efter Birchs. Boglæsningen var antagelig, ligesom de og havde gjort Begyndelse med Skrivningen. De nederste af denne Classe gjorde nogenlunde Rede for de 5 Poster af Luthers Catekismus. Deres Boglæsning var kun maadelig.

2. I Maj Maaned d. Aa., efter at Examen var afholdt i Foraaret begyndte og vedholdt Skolegangen meget ordentlig, indtil August, da Høsten begyndte, men i August og September Maaneder mødte ingen i Skolen, og i Oktober Maaned kun 4re af øverste eller 2. Classe og kun 12 af nederste eller 1. Classe. Trangen paa Folk har og i Anledning af Krigsurolighederne været saa stor, at ethvert Barn, der kunne forrette noget, var det end saa lidet Arbejde, maatte tages i Brug, thi den sildige Høst, det vedvarende, slette Efteraar, det annullerte Mandskabs Bortværelse indtil 2den November, de idelige Vagter som Kystmilice, Mandskabet maatte gjøre, gjorde Brugen af Ungdommen nødvendig hjemme hos deres Huusbønder for Forældre, hvilket og har bevæget Commissionen til at lade være at mulkttere for den indtil Datum skedte Forsømmelse, men da nu de fleste af ovennævnte Hindringer ere for en Deel borttryddede vil det ikke ske for Fremtiden.

3. Siden Examen den 28. Oktober har ingen Forsømmelse af den Art fundet Sted, at Commissionen har seet sig forpligtet til at mulkttere for dem.

4. Sognets skolepligtige Børns Antal er omtrent 120, men de halve saa langt fra Skolen, at de ej søge den, desuden anses og Antallet af 60 Børn, 30 Børn hver halve Dag, for det høieste, en useminaristisk Lærer kan undervise, hvor Børnene skal have Nytte af Undervisningen.

5. Øverste Classe søge Skolen om Formiddagen og nederste om Eftermiddagen overensstemmende med Reglementet. For øverste Classe gives ugentlig Undervisning: 4 Timer i Religion, 4 Timer i Indenadslæsning, 4 Timer i Skrivning, 4 Timer i Skriftlæsning, 2 Timer i Regning. For nederste Classes gives ugentlig Undervisning: 2 Timer i Religion, 4 Timer i Indenadslæsning, 2 Timer i Skrivning, 1 Time i Skriftlæsning og 1 Time i Regning.

6. Skolen bruger ved Undervisningen Læsebogen, Psalmebogen, Chatekismus, Birchs Bibelhistorie, Platons Jordbeskrivelse, Thabos Læsebog og Rømers Læsebog.

7. Commissionsmøder er holdte den 25. Maj, 5. Juni, 7. August, 28. Oktober og 20. November.

8. Skolebygningen er i forsvarlig Stand.“

I efteråret 1813 afløses pastor Amundin af pastor Lakjer. Der blev ikke holdt efterårseksamen, da den ny præst først tiltrådte midt i november. I sin omtale af den i foråret 1814 holdte eksamen er han ikke helt tilfreds. Kun jævn, god fremgang, og børnene var ikke faste nok i indenadslæsning.

Dette anføres også i den påfølgende indberetning 14. juni 1814:

„Hvorfor det blev saavel Læreren som Eleverne paalagt at bringe dette videre til næste Examen“.

Alligevel har præsten ikke ønsket at være hverken uretfærdig eller uvenlig mod skolelæreren, idet han slutter sin indberetning med en lidt pudsigt nedladende anerkendelse, således:

„Skolelærerens Flid og Paapasselighed i det Hele sporedes af Børnernes Fremgang ved denne Examen, som er den første, jeg som Examinator nogensinde har bivaanet blandt denne Classe af Mennesker.“

Pastor Lakjer synes at have været nidkær i sin egenskab som skoleforstander. 23. september 1815 er det igen slemt med forømmelser.

„Til den Ende bestemte Commissionen for ikke strax at gribe til de strengeste Midler, at Præsten den paafølgende Søndag fra Prædikestolen strengt skulde tiltale Menigheden for dens Efterladenhed og alvorligen indskjærpe Forældre og Huusbonder den Pligt, de skyldte den tilvoxende Ungdom“. —

Den 27. oktober holdtes eksamen, og her ses for første gang at være tildelt karakterer.

„Børnenes Flid og Fremgang vil Listen over de ved denne Examen uddelte specielle Characterer udvise. — Det befandt, med Fornøielse, at Præstens seneste Irettesættelse fra Prædikestolen havde frugtet, da Forømmelserne stærkt var aftaget.“

I 1816 holdt amtsprovsten visitats og var nogenlunde tilfreds, undtagen med regningen. — Det har måske givet anledning til, at man har lagt mere vægt på dette fag, for året efter skrives

„at Commissionen af Børnenes Regning paa Tavle som og Udlæsningen af temmelig store Tal, hvormed Amtsprovsten ved sin Visitats ikke havde været saa aldeles fornøiet, nu betydeligen er forbedret, da endog en Deel af Børnene med en temmelig stor Færdighed og Hurtighed kunde addere og subtrahere, ligesom og Børnene nu begyndte temmelig godt at lære og fatte Multiplications-Tabellen, hvorved Multiplication og Divisionen nu og begyndte at forbedres.“

I 1817 er de to skoleforstandere afgået, og i stedet for er udnævnt Hans Johansen, Kaastrup, og Jens Pedersen, Ubberup.

Om efteråret indkaldes nogle forældre og husbonder for at redegøre for, at deres børn har forsømt, men de „afgav Grunde af den Art, at de ikke med Billighed burde mulkteres“.

Ved eksamen var der „enkelte, der var tilbage i alle Undervisnings-Grene og paadrage sig Commissionens Misfornøielse, hvortil Aarsagen efter Skolelærerens Anmeldelse var deres meget tunge Nemme.“

Det har nok knebet med opvarmningen af skolestuen i vintertiden, vistnok endda meget.

„Den 23. Juni 1818 var Commissionen forsamlet i Tømmerup Skole. Ved dette Møde blev følgende Ting en Gjenstand for Commissionens Forhandlinger:

1. Forfattedes og underskrev Commissionen en Ansøgning til Amts-

skoledirektionen om et større Qvantitet af Brændsel til Skolens Brug saaledes lydende:

For at baade Læreren kan underviise, og Ungdommen undervises med nogen Lyst og Fremgang, er det sikkert høist nødvendigt, at Indretningen af en Skole er saaledes beskaffen, at den kan bidrage til dette Øjemeds Opnaaelse; da dette nu ikke er Tilfældet med Tømmerup Skole med Hensyn til Skolens Opvarmelse om Vinteren nødvendige Brændsel, finder Skolecommissionen sig beføjet til at henvende sig til den høie Amtsskoledirektion med Begjæring om, at en bedre hensigtsmæssigere Indretning i denne Henseende maatte vorde foranstaltet. Hidindtil er til Skolen aarligen leveret 25 Læs Tørv, hvilken Leverenze baade med Hensyn til Qvantiteten og Qvaliteten, da Tørvene heri Sognet er af en maaelig Materie, er høist utilstrækkelig til om Vinteren at opvarme en Skolestue, hvis Gulv er belagt med Muursteen, og desuden ikke luun, hvorved Skolelæreren og Børnenes Sundhed rimeligen meget maae bøde, da disse med vaade Fødder om Vinteren maa sidde en halv Dag igjennem paa Skolen. — I denne saa vigtige Sag ansøger Commissionen om, at et større Antal Tørvelæs aarlige maatte bestemmes til Skolens Brug, samt at det tillige maatte bestemmes, hvormange Snese et slikt Læs Tørv bør indeholde, for at forebygge at ikke smaae Slumper i Stedet for ordentlige Læs leveres. Tillige udbede Commissionen sig, at den ærede Direktion vil bestemme, hvorledes det tilstaaede Antal af Læs aarligen skal fordeles paa de 50 Gaardmænd, som befinde sig her i Sognet, uden at blive fornærmende og trykkende for enkelte af dem. — Paa denne Ansøgning vente nu Commissionen Direktionens Gjensvar, og skal samme ved næste Møde blive de øvrige Medlemmer af Commissionen forelagt og indført i Skoleprotocollen.“

Hvorledes svaret har været, ses ikke. Og omkring nytår 1819 har pastor Lakjer fået andet embede. Embedet må have været vakant et stykke tid, da protokollen ikke er ført et års tid fra nov. 1818 til nov. 1819. Det med større ydelse af brændsel synes, selv om det har været børnenes vel, det har drejet sig om, at have været et ømt punkt, og først i 1832, da der er bygget en større skole, bliver leveringen sat op til 36 læs årligt.

At afstraffelse har været brugt som et gyldigt annammelsesmiddel har man jo hørt fortælle om. At det heller ikke her har været ladet helt ude af betragtning, viser følgende:

„I Anledning af en ved Gmd. Jens Jeppesen, Istebjerg, til Amtsprovsten indgivet Klage, hvorved han besværede sig over, at hans Datter var

bleven mishandlet af Skolelærer Svella, blev Sagen saavel med dette Barn som og med Huusmand Jens Jørgensens Søn af Tømmerup, der ligeledes i Følge Doctorattest under Straffetours Udøvelse til ham formodentligt har faaet en Sene forstrakt i Halsen, paa det strængeste undersøgt af Skole-Commissionen og befandtes af Commissionen:

a) At Gmd. Jens Jeppesen af Istebjerg af Commissionen havde forfjent en skarp Irettesættelse med Hensyn til, at han med sin Klage havde forbigaaet Skolecommissionen, som den ham foreskrevne nærmeste Instans, og i det Sted direkte henvendte sig til Amtsprovsten, hvilken Irettesættelse han og erholdt i Commissionens Overværelse.

b, Med Hensyn til bemeldte Jens Jeppesens Datteer og Hmd. Jens Jørgensens Søn af Tømmerup, der begge af Skolelæreren var bleven straffede med Riset, og den sidste i Flg. Doctorattest af Hr. Voigt under Afstraffelsen havde faaet en Sene forstrakt i Halsen, befandt Commissionen det som billigt at tildele Skolelæreren en skarp Irettesættelse, fordi han havde overdrevet Afstraffelsen, og tillige paalagdes han for Fremtiden at udøve mere Lemfældighed i den nødvendige Strafs Uddelelse og saa at være lidt mere overbærende med dem blandt Børnene, der formedelst daarlig Fatteevne have større Vanskelighed i at lære end de andre, hvilket just var Tilfældet med disse 2de her afstraffede. Ved Undersøgelse befandt Commissionen, at den Skade, der under Afstraffelse tilføjedes Halsen paa Jens Jørgensens Søn, var ufrivillig af Skolelæreren og en Følge af den urigtige Maade, ved hvilken han under Afstraffelsen havde holdt Barnet, nemlig med Hovedet mellem sine Been. Altsaa tilkjendte Commissionen Skolelæreren foruden Irettesættelse ogsaa den Straf at betale alle de Omkostninger, som ere nødvendige til Barnets Helbredelse, da Forældrene desuden er fattige Folk. Endeligen blev begge Parter forligte.“

Der er iøvrigt noget ejendommeligt i, at Jens Jespersen går lige til Amtsprovsten. Han har været medlem af fattigkommissionen – fattigforstander – fra dens oprettelse i 1802 til 1818 og må som sådan have været anset som en af sognets „vittigste“ mænd og haft en del med præsten at gøre. – Den skarpe irettesættelse kunne tyde på, at henvendelsen til amtsprovsten ikke er sket af lutter uvidenhed, men at der måske kan have været lidt ukammeratskab mellem ham og præsten.

. Det ser ud, som om den nye præst, pastor Kattrup, først har tiltrådt embedet i efteråret 1819. Ved eksamen i novbr. finder han anledning til at bemærke, at skrivning og skriftlæsning lod noget tilbage at ønske, hvorfor både skolelærer og børn pålægges at

drive dette videre til næste eksamen. Øverste klasse er prøvet i „de saakaldte Forstandsøvelser“, et fag, som ikke hidtil har været nævnt.

Om skolegangen i vinteren 1819–20 skriver han:

„Saavidt den strænge Vinter og de for smaa stundom ufremkommelige Veje har gjort det muligt, har Skolegangen i den forløbne Vinter været ganske taalelig.“

Maj, 1820:

„Som Confirmerede var 15 Børn udskrevne af Skolen, og desuden 11, som havde ladet sig tegne til Confirmation, og som hidtil ikke havde søgt Skolen, antagne til Skolegang. Der er herefter 47 Børn i Skolen.“

I 1821 skriver amtsprovst Wartburg:

„1821, den 5. December, visiterede jeg i Tømmerup Skole og erfarede da, at ikke alle Sognets skolepligtige var indførte i Skole-Journalen, hvilket for Eftertiden maa forebygges ved Skolecommissionens Foranstaltning. Den i Journalen indførte og tilstedeværende Ungdom af begge Classer, stod noget tilbage i Boglæsningen, og var Oplysningen i det hele tage ufuldkommen som og hos de Børn, som have søgt Skolen.“

Foranlediget af amtsprovstens anmærkninger indføres samtlige skolepligtige børn, ialt 110 i journalen, hvoraf 56 søgte skolen.

Atter i efteråret 1822 er det galt med forsømmelser:

„Den 24. September 1822 var Commissionen samlet og erfarede med Misfornøielse, at en Deel af Børnene forsømte deres Skolegang, det blev derfor vedtaget for ikke strax at gribe til alvorlige Midler, at der fra Prædikestolen alvorligen skulde indskjærpes Forældrene og Huusbonderne deres Pligt mod Ungdommen.“

Det må have gjort stærkt indtryk, for i januar 1823 skriver man:

„1823, den 22. Januar, var Skolecommissionen samlet og eftersaa Skolejournalen, af hvilken den med den inderligste Glæde erfarede, at Børnene i de sidste 3 Maaneder med den største Nøiagtighed havde søgt Skolen.“

Forbedringen har vel ikke været altfor varig, i marts samme år betegnes skolegangen som „meget ordentlig“, der tilføjes: „Præ-

sten examinerede Børnene i Lærebogen og Bibelhistorien og fik af en Deel af dem meget fornuftige Svar.“

1823, den 26. september, er der bispevisitats. Omtalen er ikke særlig god. Biskop Münster skriver:

„Efter min Visitats i Tømmerup Kirke den 26. Septbr. 1823 mødte Skolens Ungdom til Overhørelse. Jeg kunde ikke være tilfreds med den. Boglæsningen var ikke nøiagtig, og Kundskab om Instructioner manglede. Skrivningen befandtes kun at være taalelig god.

Religionsundervisningen er saare maadelig, og jeg beder derfor Hr. Pastor Katstrup at ville gøre sig Umage for at bibringe Læreren Svella Hovedgrundsætningerne af Bibelhistorien. Hovedregning var der slet ikke begyndt paa, thi Kundskab om Multiplications-Tabellen er ikke Hovedregning. Jeg haaber, at jeg ved min næste Visitats skal finde Undervisningen i dette Sogn forbedret, og formaner Lærer Svella alvorligen for Fremtiden at opfylde sin Pligt, i Særdeleshed med Hensyn til Boglæsningen.“

Den 23. oktober holdes den sædvanlige eksamen, og kommissionen synes at være ret veltilfreds med en del af børnene, men formaner til mere flid i skrivning og regning.

Den påfølgende indberetning bærer præg af den nylig afholdte bispevisitats:

„Onsdagen den 10de December 1823 var Commissionen forsamlet for at eftersee Examens-Listerne og forfatte de befalede Indberetninger, men — da den fandt, at disse ikke vilde afgive et stort bedre Resultat end det, Biskoppen i Amtsprovstens Overværelse havde faaet ud af Børnens Overhørelse, formentes, at det kunde være tilladt for denne Gangs Skyld ej at indsende de sædvanlige Indberetninger.“

„Imidlertid bemærkede Commissionen med Fornøielse, at Børnene siden Examen flittigen havde besøgt Skolen, og Præsten formanede dem til at være flittige baade hjemme og i Skolen, og gjorde Læreren bekendt med Biskoppens Bedømmelse ved hans sidste Visitation.“

Man forbavses unægtelig lidt over, at skolelæreren ikke tidligere har „bekommet“ viden om biskoppens bedømmelse.

„Fredagen den 13de Februari 1824 vare undertegnede forsamlede i Skolen, lode sig foreviise Journalen og fandt, at den var holdt i behørig Orden; tillige erfarede af dem, at Børnene siden Commissionens sidste Samling vare vedblevne stændigen at søge Skolen, men da Læreren ved

at vælte ned i Grøvten paa Hjemvejen fra Kallundborg til Tømmerup om Aftenen den 2. Febr. sidstleden havde faaet det Udfald at brække sit høire Been, og derved var sat ude af Stand til selv at forvalte sie Embede, samtalede Commissionen om, hvilke Forholdsregler, der skulde tages med Hensyn til Børnenes Undervisning, og blev da besluttet, at, for at spare Læreren de Udgifter, som var forbundne med at holde en Medhjælper, og som man mente, han høiligen kunde behøve til sin Helbredelse, skulde Præsten patage sig een Dag ugentlig at underviise Børnene i deres Christendom og Bibelhistorie, og Huusmand Ole Justesen af Tømmerup læse i Bog med dem ligeledes en Dag om Ugen, hvilket ensstemmigen blev vedtaget.“

Sådan hjalp man sig altså den gang, før offentlig ambulancevirksomhed var opfundet og næstekærligheden noget privat.

Man synes at være gået lidt let hen over forårseksamen, som grundet på lærerens sygdom blev udsat til sidst i maj, og i den påfølgende indberetning nævnes intet om hans uheld og om, hvordan man har klaret undervisningen.

Omkring 1825 har amtsskoledirektionen sandsynligvis begyndt at tænke på, at der skulle skaffes plads, så alle børn kunne få undervisning. Protokollen indeholder ganske vist intet herom, men det er dog sikkert på direktionens foranledning, at der i april 1825 foretages en nøjagtig optælling af de skolepligtige børn.

„Mandagen den 25. April 1825, til hvilken Dag alle Sognets skolepligtige Børns Forældre og Huusbonder ved Forstanderne vare tilsagte at møde paa Skolen med de hos dem værende Børn, der burde gaae i Skole, forfattedes af Commissionen en Fortegnelse over hele Sognets skolepligtige Børn, hvis Antal for nærværende Tid befandtes at udgøre 137.

Af disse er 14 fra 7—8 Aar og af dem 2de udenfor Distriktet

28	—	8—9	—	—	—	10	—	—
17	—	9—10	—	—	—	3	—	—
23	—	10—11	—	—	—	10	—	—
19	—	11—12	—	—	—	5	—	—
16	—	12—13	—	—	—	1	—	—
16	—	13—14	—	—	—	0	—	—
4	—	14—15	—	—	—	0	—	—

Det ser efter dette ud til, at distriktet har omfattet den skolen nærmest beliggende del af sognet, men tillige, at børnene fra

12–13 års alderen har fået 1 eller 2 års undervisning før konfirmationen, i hvert fald nogle af dem. Det er dog ikke helt let at skønne over, hvad regler man har brugt, idet der jo kun har været omkr. 60 børn i skolen.

I årene 1826–1827 er skolegangen nogenlunde, dog er jævnlige påmindelser og formaninger nødvendige, derimod får man ved at læse kommissionens udtalelser om eksamensresultaterne et bestemt indtryk af, at skolelæreren har begyndt at falde af på både lyst og evne til sin gerning.

Indberetningen om forårseksamen i 1827 er sålydende:

„Den 14. Maj afholdtes Examen, skjønt det ved de foranførte Skolebesøg af Journalerne var befundet, at Vinterskolegangen havde været meget ordentlig, saa havde dog alligevel de fleste af Børnene ikke gjort den Fremgang, som man maatte ønske, især i Religion, Skrivning og Regning. — Aarsagen hertil kan man ikke søge i andet end i Skolelæreren Svagelighed, i hans maadelige Indsigter og i den Ulyst til Skolefaget, som han i den senere Tid har lagt for Dagen. Derfor raadede Commissionen ham ogsaa, især for den indbyrdes Underviisnings-Methodes Skyld, som ønskes indført, jo før jo hellere enten at ansøge sin Afsked eller at skaffe en duelig Substitut, hvortil han erklærede sig villig.“

Den Indbyrdes Undervisnings-Methode var en form for undervisning, man på den tid indførte i landsbyskolerne. Den gik ud på, at man brugte nogle af de bedst begavede børn til overhøring m.v. af de øvrige. Endvidere brug af store plakater med forskrifter o.l. Man havde fundet ud af, at en lærer efter denne metode kunne undervise meget store klasser, indtil op mod 100 børn i sin klasse. Man troede med dette system at have fundet noget i retning af de vises sten. Det viste sig dog efterhånden, at metoden havde sine mangler, men den blev dog i noget modereret form brugt langt op i tiden.

Mag. art. K. Grue Sørensen skriver i Dansk Konversationsleksikon 1935:

„Indbyrdes Undervisning kaldes en Fremgangsmaade, der bestaar i, at de ældre eller dygtigere Elever i en Skole hjælper med at undervise de mere eller mindre fremskredne. Metoden har været kendt fra Oldtiden, men fik en særlig Udformning i Slutningen af det 18. Aarhundrede, idet

Andr. Bell og Lancaster uafhængigt af hinanden fandt paa at gøre Elevernes Medvirken i Undervisningen til et Hovedprincip i deres Skoles Indretning, hvorved det blev muligt for een Lærer at undervise flere Hundrede Børn. Fra England kom Metoden snart til Fastlandet, indførtes i Danmark 1818 af Major Abrahamson og fandt, begunstiget af Frederik VI, en vis Udbredelse til hen i 1830erne. Undervisningen, der var baseret paa eet System af Tabeller i de forskellige Fag, var overladt til Elever, medens Læreren udstyret med Signalpibe hovedsagelig dirigerede og førte Bog over Gruppernes Fremskridt.“

Om efterårseksamen 1827 skrives:

„Den 7. Oktober var Commissionen samlet for at afholde den befalede Efteraars-Examen, men da den var overbeviist om, at den ikke vilde afgive et bedre Resultat end den foregaaende, blev det vedtaget, at nogen enkelte af de bedste, som Læreren underviiste, skulde overhøres af Præsten, men de svarede langt fra ikke til vor Forventning. Hr. Svella blev erindret om sit i Forsamlingen den 22. Juni givne Løfte og erklærede at have indgivet Ansøgning om sin Afsked.“

Om møderne vinteren 1827/28 anføres ikke noget videre, udover at skolegangen er ganske god, og at præsten prøver børnene en gang med et mådeligt resultat.

Om forårseksamen følgende:

„Den 16. Maj 1828 afholdt Commissionen den formedelst det travle Markarbejde udsatte Examen. Med nogle af øverste Classes Børn var der ingen Grund til at være misfornøiet, da de læste ret godt indenad. Med de øvrige af øverste Classes Børn kunde man ei være saa særdeles tilfredse, saavel som med hele nederste Classe. Dog haaber man, at det i Fremtiden skal blive bedre, da Svella nu har faaet sig en Substitut“.

Den 27. oktober samme år holder amtsprovsten hr. Warthoe visitats og tilfører protokollen følgende:

„1828 den 27. Oktober visiterede jeg i Tømmerup Skole, der i Seminaristen Hr. Thye, Assistent for Degnen Svella, havde for kort Tid siden erholdt en ny Lærer, der catekiserede ret godt og i enhver Henseende gør Haab om en bedre Fremtid for denne Skole end de sidste Aar. — Den ihærdige Skole-Commission vil vist ikke mangle at understøtte ham paa det Bedste til det rigtige Øjemeds Opnaaelse, især ved at foranstalte en flittigere Skolegang.“

Om skolekassens regnskaber ses ikke meget i protokollen. Præsten foretager de nødvendige indkøb af bøger m.v. Betalingen sker ved skolepatronens – Lehnsgrevens – godsforvalter, som med et par års mellemrum møder med regnskab, hvorefter han får udgifterne dækket ved ligning på distriktet. I 1829 er der imidlertid ikke aflagt regnskab eller foretaget ligning siden 1822. Udgifterne i disse år har ikke været særligt store. For årene 1822–28 begge år inklusive 139 Rdr. 1 Mk. 10 Sk. kontant, lærerløn 6 Rdr. årligt er indbefattet heri. Ellers lønnes læreren mest i naturalier, men herom senere. Der bliver altså at påligne det nævnte beløb, og det sker således:

49 gårde bidrager hver 14 Mk.	= 114 Rdr. 2 Mk.
40 huuse med jord „ 2 Mk. 1 Sk.	= 17 Rdr. 3 Mk.
9 parcellister „ 2 Mk. 1 Sk.	= 3 Rdr. 5 Mk. 10 Sk.
18 huuse uden jord „ 8 Sk.	= 1 Rdr. 3 Mk.
Justitsraad Wett	1 Rdr.
Kammerherre, Grev Lerche	1 Rdr.
Tilskud fra Ubberupgaard	

139 Rdr. 4 Mk. 10 Sk.

„Anno 1829 den 5. August afholdtes en Commissionssamling i Tømmerup Skole, som efter Commissionens Forlangende bivaanedes af Hr. Amtsprøvt Warthoe. Tilstede var tillige Sognepræsten, Kr. Kattrup, Hr. Forvalter Frimodt og begge Skoleforstanderne, hvor foruden var for at deltage i Forhandlingerne: Sognefogeden Niels Jensen, Gaardmand Johannes Nielsen af Tømmerup, Gaardmændene Peder Rasmussen og Peder Olsen af Kaastrup, Jens Pedersen og Peder Jensen af Ubberup, Peder Olsen af Istbjerg og Christen Madsen af Andaks.

De Gjenstande, som under dette Møde blev taget under Overveielse og Forhandling, vare følgende:

1. Om Tømmerup Sogn behøver mere end een Skole.
2. Dersom Sognet kan nøies med een Skole, paa hvilket Sted i Sognet bør den da være beliggende, og hvad bliver i Henseende til dens ny Opbyggelse at iagttages, formedelst Tømmerup Degneboligs nedfaldne Tilstand.
3. Skulde ikke en Forandring i Henseende til Degnetravens Ydelse være ønskelig og antages.
 - ad. 1. Ved Skoleplan, der under 1ste Juli 1814 har erholdt høie Ap-

probation, er det bestemt, at Tømmerup Sogn bør have 2 Skoler, den ene i Tømmerup, den anden i Istedbjerg.

Amtsprovsten bemærkede: at det var det store Børne-Antal i Tømmerup Sogn og ikke Veilængden, som havde givet Direktionen Anledning til at bringe 2 Skoler som fornødne i Forslag fra Tømmerup Sogn; men, da nu den indbyrdes Underviisning under een Lærer, kan modtage over 100 Børn paa engang til Underviisning, og da en Lærer ved Tømmerup er ansadt, der da med Duelighed kan forestaae denne Underviisning, formente Amtsprovsten, at der var god Grund for Commissionen til at indgaa til Direktionen med Forestilling om, at den nu bestaaende Skoleplan passende kunde forandres derhen, at Tømmerup Sogn ikkun faaer een Skole.

ad 2en. Commissionens samtlige Medlemmer vare enige om, at ingen af Sognets Byer, hverken Istedbjerg eller nogen anden, havde over $\frac{1}{4}$ Miil til Tømmerup, som er Kirkebyen, hvilken Formening Amtsprovsten, der nyelig med Hensyn til Veilængden for de skolepligtige Børn havde besøgt Sognet tiltraadte, blev det derfor besluttet at indstille, at Skolen maatte forblive i Tømmerup, hvilket foruden andre Fordele ogsaa har det til Følge, at Sognepræsten har Skolehuset under Øine og jævnlig kan inspicere det.

At nogle faae enkelte Familier udflyttede fra Byerne Ubberup og Istedbjerg, have noget over anordnet Skoleveis Længde til Tømmerup, vil formentlig ikke komme i Betragtning, hvor der handles om at befrie et Sogn fra at opbygge mere end een Skole, og fra at lønne mere end een Lærer foruden Indkøb af anordnet Skolelod, samt at bygge — Huuse — Gymnastikplads. — Da en Deel af Tømmerup Degnebolig allerede er nedfalden, og det øvrige af samme saavel som Skolestuen bør af nyt opbygges, blev det vedtaget, at det Gamle bliver ved offentlig Auktion at bortsælge, Skolevæsenet til Indtægt, og at en anordningsmæssig Kirkesangerbolig og Skolestue og fornødne Udhuuse bliver paa anordnet Maade ved Licitation at foranstalte, efter Mulighed strax efter at indeværende Aars Høst er tilende.

ad 3die. Den Ydelse af Degnetraven in natura, der er forbunden med en Deel Ubeqvemmeligheder baade for Yderne og for Modtageren og letteligen giver Anledning til Strid og Uenighed, nu næsten overalt, hvor Degnene ere afgaaede, er forandret til en bestemt Kornydelse i Skæppen aarlig i Stedet for Degnetraven, hvorved Yderen selv beholde Foderet, vare ommeldte Mænd af hver Bye her i Sognet tilkaldte til Møde idag i Commissionen desangaaende, og blev det da vedtaget, at hver Gaard i Sognet istedet for Degnetrave, skulde til Skolelæreren svare 1 Tønde Byg undtagen med Undtagelse af Ystedbjerg Bye, hvor hver Gaard udreder 6 Skpr., dog at Hans Christensen ikkun svarer 4 Skpr. Byg.“

Den 30. oktober har kommissionen atter møde:

— — — „Dernæst blev truffen Bestemmelse om, hvorledes der med den gamle Degneboligs nedfaldende og slette Tilstand bør forholdes i tilstundende Vinter, da Direktionens Approbation hidtil forgjæves er ventet, og Aarstiden nu ei tillader at tænke paa nye Bygningers Opførelse i Efteraaret. — I den anledning blev man enig om: at anvende den nødvendige Reparation paa Skolehusets Storstue til Bolig for Læreren, saavel udvendig som indvendig. Udhuset fandt man derimod ei kvalificeret sig til Reparation, man ansaa det besparende at leie Huusrum til Lærerens Kreaturer og disses Fodring, samt Røgt og Pleie i Vinter over og traf herom med Lærerens Samtykke Overenskomst med Gaardmand Niels Nielsen af Tømmerup for 6 Rdr., der udbetales ham den 1ste Maj 1830 for Tidsrummet fra 1ste November 1829 til 1ste Maj 1830, nemlig den Tid Lejen er betinget.“

Lærer Svella er på dette tidspunkt helt fratrådt som lærer. Hans Substitut, den unge seminarist hr. Thye, må også være fratrådt. Den nye lærer, Jacobsen, må være tiltrådt embedet engang i 1829. Protokollen er ikke tilført noget som helst om dette lærerskifte. Det er jo greven, som også er skolepatron, der havde kaldsret, og det øvrige forstanderskab har næppe haft nogen indflydelse herpå. Men noget ejendommeligt er der ved skiftet. Ved en kontrovers mellem lærer Jacobsen og pastor Hjorte i 1839, lader præsten, iøvrigt ikke for første gang, læreren vide, at denne har købt embedet, hvad læreren ikke benægter, men oven i købet driller præsten med, at han (præsten) ikke kan købe et embede. Der må nok have været noget om det. Hvordan vides ikke med sikkerhed. Det var vist nok almindeligt, at godset så vidt muligt sørgede for, at aftægtsforhold blev bragt i orden, når en ny fæster overtog et fæste. Lærer Svella var en fattig mand, og det kunne tyde på, at lærer Jacobsen på en eller anden måde, og formentlig med godsets medvirken eller billigelse – ellers kunne det jo ikke ordnes, da han jo samtidig skulle opnå kaldelse – har ydet en slags afståelsessum.

KNABSTRUP OG DETS EJERE

Af Oberst C. D. O. LUNN, Knabstrup

Kapitel V. Tiden 1776–1814

Igen flyttede en helt ny Familie ind paa Knabstrup, en Familie, der ikke havde nogen Slægts-Forbindelse med nogen af de foregaaende.

Vor Families Stamfader, min Tip-Tip-Oldefader var Hans Pedersen Lunn.

Min Bedstefader nævner i sin Bog: Knabstrup i ældre og nyere Tid, Side 86, at han var af Bondeherkomst, uden at det nævnes, hvor han har denne Oplysning fra; dette er saa meget mærkeligere, som baade han og et Par Slægtinge, han havde, betegnes som Skippere eller Skibsmænd.

En udførlig Redegørelse for, hvad min Bedstefader fik samlet af Efterretninger om ham findes i Bogen „Efterretninger om min Forfader Christian Ditlev Lunn“. Disse indeholder imidlertid intet om hans Faders Afstamning.

Det samme kan siges om en Beretning skrevet af G. Crone om „Oplysninger om Familierne Kallager og Lunn m. fl.“. Den findes i Rigsarkivet og Sven Lunn har en Fotokopi.

Efter de foreliggende Oplysninger blev Hans Pedersen Lunn og Hilleberg Eckleff „1736 den 20. Marts copulert hjemme i Huset efter Kgl. allernaadigste Tilladelse, dateret København den 20. December Anno 1735“.

Denne kgl. Tilladelse var ikke til at finde i Rigsarkivet.

Hilleborg Ecklef var yngste Datter af Mads Ecklef, der ejede Gæstgiverstedet Holmens Hus, der laa „udenfor Nyborg Fæst-

Skib over ved Transport over Land. Det vilde ikke være unaturligt at hæfte det paa en Mand, der havde meget med den Slags Træ at gøre. At et Øgenavn eller Tilnavn stammende fra en Le-gemsfejl eller fra et Haandværk eller Bestilling er gaaet over til at blive Slægtsnavn, har man mange Eksempler paa, saasom Krognos, Skeel, Bagger, Smith, Dreyer o.m.a.

Det ligger i Sagens Natur, at man ikke godt kan skrive rundt til en Masse Mennesker af Navnet Lunn for at spørge dem, hvor de stammer fra.

Men i enkelte Tilfælde kan man nok faa det at vide. Ved Regimentet The Buffs i England var der i 1961 en Officer af Navnet Lunn. Han fortalte, at hans Familie stammede fra Danmark, men han kunde ikke bevise det, da Familie-Arkivet var brændt under et af de tyske Bombeangreb i Krigen 1940-45. Han selv er blevet Invalid efter et Ulykkestilfælde og har maattet forlade Hæren.

I England-Skotland-Irland er der Masser af Lunn. I den svenske Besættelsestid 1658-60 skal der have været et skotsk Regiment paa Lolland, som maaske har efterladt Efterkommere. I hvert Fald var der først i 1700-Tallet en Borgmesterfamilie Lunn i Nakskov. Om de i Nyborg levende Lunn'er har haft nogen Forbindelse med dem i Nakskov, vides ikke. Men havde der været nogen Forbindelse, skulde man synes, at den havde efterladt sig et eller andet Spor. Men intet saadant er fundet. Familien fra Nyborg holdt til paa Fyn.

Den eneste virkelig haandgribelige Antydning af Oprindelse og Afstamning, som jeg har fundet, er fremsat i en Afhandling om Mulighederne for Hoveriets Afskaffelse skrevet af Justitsraad Christian Ditlev Lunn i hans modne Alder; den er ikke forsynet med Dato og Aarstal, men alt taget i Betragtning vil jeg tro, at den er skrevet omkring 1780'erne.

Inden han kommer ind paa sit egentlige Emne, Hoveriets Afskaffelse, omtaler han Landbrugsforhold, specielt Bøndernes Forhold i de forenede Kongeriger Danmark-Norge. Efter en kort men meget rammende Terrainbeskrivelse af Norge skriver han:

KNABSTRUP OG DETS EJERE

Af Oberst C. D. O. LUNN, Knabstrup

Kapitel V. Tiden 1776–1814

Igen flyttede en helt ny Familie ind paa Knabstrup, en Familie, der ikke havde nogen Slægts-Forbindelse med nogen af de foregaaende.

Vor Families Stamfader, min Tip-Tip-Oldefader var Hans Pedersen Lunn.

Min Bedstefader nævner i sin Bog: Knabstrup i ældre og nyere Tid, Side 86, at han var af Bondeherkomst, uden at det nævnes, hvor han har denne Oplysning fra; dette er saa meget mærkeligere, som baade han og et Par Slægtinge, han havde, betegnes som Skippere eller Skibsmænd.

En udførlig Redegørelse for, hvad min Bedstefader fik samlet af Efterretninger om ham findes i Bogen „Efterretninger om min Forfader Christian Ditlev Lunn“. Disse indeholder imidlertid intet om hans Faders Afstamning.

Det samme kan siges om en Beretning skrevet af G. Crone om „Oplysninger om Familierne Kallager og Lunn m. fl.“. Den findes i Rigsarkivet og Sven Lunn har en Fotokopi.

Efter de foreliggende Oplysninger blev Hans Pedersen Lunn og Hilleberg Eckleff „1736 den 20. Marts copulert hjemme i Huset efter Kgl. allernaadigste Tilladelse, dateret København den 20. December Anno 1735“.

Denne kgl. Tilladelse var ikke til at finde i Rigsarkivet.

Hilleborg Ecklef var yngste Datter af Mads Ecklef, der ejede Gæstgiverstedet Holmens Hus, der laa „udenfor Nyborg Fæst-

nings Strandport ved Skibsbroen“, hvorfra Færgen afgik. Dette maa være omtrent hvor Jernbanens Lokomotiv-Remise og Drejeskive nu ligger.

Jeg er i Besiddelse af en Fotogengivelse af et gammelt Billede af „Nyborg“. Til venstre i Billedet ses en stor Bygning med en Mængde Taarne og Spir. Det maa være Holkenhavn. Midten udfyldes af Nyborg By med Kirke og Fæstningsvolde og med en Masse Husgavle tittende op over Voldene. Til højre i Billedet ses et Skib, der ligger ved Kaj og inde paa Land et 2 Etagers Hus. Nogle Personer, der ses forskellige Steder, bærer ganske tydeligt Holberg-Dragter.

Jeg finder ikke, at der kan være Tvivl om, at Huset maa være „Holmens Hus“ først i 1700-Tallet.

Man ved intet om, hvornaar det Hus er blevet bygget, men der har allerede været holdt Værtshus i det omkring ved 1660. Oberst J. K. Cicignon satte sig i Besiddelse af det, men blev i 1674 dømt til at udlevere det til Byen Nyborg. En Mand ved Navn Klaus Resch fik i 1677 Skøde paa Huset og Skibsbroen og opnaaede i 1687 Kgl. Bevilling paa Afgift og Bropenge. Hans Administration af de opnaaede Rettigheder synes at være kommet de høje Myndigheder paa Tværs, thi han blev i 1700 dømt til at levere Huset tilbage til Byen, som saa i 1722 solgte det til Mads Ecklef, der i 1723 fik Kgl. Privilegium paa at maatte huse og beværte Rejsende, der kom eller skulde afrejse i Tider paa Døgnet, hvor Fæstningens Porte var lukkede. Han maatte dog ikke indlede ufin Konkurrence med Byens privilegerede Beværtere og ikke slutte hemmelige Aftaler med Vognmænd og Skipere for at drage de rejsende til sig. De forrige Indehavere har aabenbart gjort saadant noget.

Mads Ecklef døde i 1730 og hans Kone i 1731. De efterlod sig 4 Døtre, af hvilke de to ældste var gifte. Disse to er blevet betalt ud ret hurtigt, saaledes at de 2 ugifte blev siddende med Kroen og Bevillingen, der blev fornyet den 26. Januar 1732. Men Skæbnen indhentede ogsaa snart dem. Den ældste, Dorthæa, der var født i 1700, blev i 1735 gift med Forpagter Kallager, paa Ra-

schenberg, det nuværende Juelsberg, og den yngste Datter Hylleborg, der var født 1706, blev som forannævnt i 1736 gift med Monseieur Hans Pedersen Lunn.

Den 28. December 1736 købte Ægteparret Familien Kallager ud og sad nu alene med Holmens Hus og med 5 Tdr. Land på Nærmerøen, som hørte dertil, samt med Gæstgiverbevillingen. Denne blev ogsaa fornyet. I de paagældende Dokumenter kaldes han „Skipper Hans Pedersen Lunn“.

Men hvem var han egentlig, og hvor kom han fra?

Det har man indtil nu ikke fundet nogen fuldgyldig Oplysning om eller Bevis for. Men der har dannet sig forskellige Teorier.

Navnet Lunn findes spredt ud over Europa og Nordamerika. Man kan maaske sige, at det er fulgt med de nordiske og angelsaksiske Sprog ad Søvejen og er saa blevet hængende, hvor det kom hen. Men til Tider har det flyttet sig landværts. Det er saaledes fundet i Polen.

Ordet Lunn brugt som Navn er gammelt. Paa Slottet Kenilworth i England, der havde sin Glansperiode paa Dronning Elisabeths Tid (Slutningen af 1500-Tallet), hedder et af Hjørne-taarnene „The Lunn Tower“; det var efter en Opsynsmands Ud-sagn opkaldt efter „the bloke who built it“.

De norske Kongesagaer, der melder om Kampene mellem „Baglere og Birkebenene“, nævner, at der blandt Baglernes Høvdinge i Slaget om Oslo fandtes to Sønner af „Onund Lunn“; de fik Kommandoen paa en af de farligste Pladser, da de var nogle af de haardeste Halse. Et andet Sted noget tidligere i samme Saga nævnes en Høvding, der kaldes „Onund Ufred“. Mon det ikke skulde være samme Person? Noget kunde tyde derpaa.

Naar Ordet „Lunn“ brugt som Navn, Tilnavn eller Øgenavn er af saa gammel Dato, har det haft Tid til at sprede sig vidt omkring.

Det eneste Sprog, hvor Ordet Lunn har en reel Betydning, er norsk, det betyder et Stykke Træ eller Tømmer til at trække et

Skib over ved Transport over Land. Det vilde ikke være unaturligt at hæfte det paa en Mand, der havde meget med den Slags Træ at gøre. At et Øgenavn eller Tilnavn stammende fra en Legemsfejl eller fra et Haandværk eller Bestilling er gaaet over til at blive Slægtsnavn, har man mange Eksempler paa, saasom Krognos, Skeel, Bagger, Smith, Dreyer o.m.a.

Det ligger i Sagens Natur, at man ikke godt kan skrive rundt til en Masse Mennesker af Navnet Lunn for at spørge dem, hvor de stammer fra.

Men i enkelte Tilfælde kan man nok faa det at vide. Ved Regimentet The Buffs i England var der i 1961 en Officer af Navnet Lunn. Han fortalte, at hans Familie stammede fra Danmark, men han kunde ikke bevise det, da Familie-Arkivet var brændt under et af de tyske Bombeangreb i Krigen 1940-45. Han selv er blevet Invalid efter et Ulykkestilfælde og har maattet forlade Hæren.

I England-Skotland-Irland er der Masser af Lunn. I den svenske Besættelsestid 1658-60 skal der have været et skotsk Regiment paa Lolland, som maaske har efterladt Efterkommere. I hvert Fald var der først i 1700-Tallet en Borgmesterfamilie Lunn i Nakskov. Om de i Nyborg levende Lunn'er har haft nogen Forbindelse med dem i Nakskov, vides ikke. Men havde der været nogen Forbindelse, skulde man synes, at den havde efterladt sig et eller andet Spor. Men intet saadant er fundet. Familien fra Nyborg holdt til paa Fyn.

Den eneste virkelig haandgribelige Antydning af Oprindelse og Afstamning, som jeg har fundet, er fremsat i en Afhandling om Mulighederne for Hoveriets Afskaffelse skrevet af Justitsraad Christian Ditlev Lunn i hans modne Alder; den er ikke forsynet med Dato og Aarstal, men alt taget i Betragtning vil jeg tro, at den er skrevet omkring 1780'erne.

Inden han kommer ind paa sit egentlige Emne, Hoveriets Afskaffelse, omtaler han Landbrugsforhold, specielt Bøndernes Forhold i de forenede Kongeriger Danmark-Norge. Efter en kort men meget rammende Terrainbeskrivelse af Norge skriver han:

„Kunde min Muse ophøje mig som en Galls! Vilde Sprog og Poesie forene sig hos mig! Kunde jeg paa saa ædel og fyn-dig en Maade udtrykke mine Tanker og give dem saa nyt og rørende et Sving! Med hvilken Lyst besang jeg da Din Lyksalighed, Ædle Fædreland! Dog Haller boede inden de Alpiske Bjerger, da han afskildrede sine Landsmænds uskyldige Leve-maade og Frihed. Men hos mig, som i min Ungdom blev revet fra Norge, er intet tilbage at synge om, uden min Længsel efter et Land, hvis Lyksalighed aldrig gaar mig af Minde.“

Der er dog en Ting endnu, der peger hen mod Norge.

En Mand, der var i en Stilling, hvor han skulde udstede rets-gyldige Dokumenter, havde Brug for et Signet, hvormed han kunde forsegle et Dokument. CL har efterhaanden anskaffet sig fire forskellige Signeter med en ret tydelig Udvikling.

1. Det ældste Segl, jeg har fundet, sidder paa et Dokument fra 1777, det viser et Skjold, hvori et L og ved den ene Side deraf et Træ og ved den anden en liggende bagud skuende Hjort.

2. Men allerede i 1779 viser hans Segl et Skjold af normal gang-bar Form, hvori 4 Grantræer, over Skjoldet en Hjelm med Fjer-busk eller Hjelmklæde og som Hjelmtegn en opstigende Hjort. El-lers ved jeg ikke af at have set Grantræer i et Vaabenskjold.

3. I 1787 har CL skiftet Vaabenskjold igen; han har denne Gang et rundt Skjold, tværdelt, i 1. Felt 3 Guldaks i blaåt og i 2. Felt 8–9 Løvtræer i hvidt; på Hjelmen en vagtsom Trane og to Blomsterguirlander.

4. Endelig bærer et Hoverireglement fra 1792 et Segl med Skjold af Form som Nr. 2 men med Mærker som Nr. 3 og Hjelm og Hjelmtegn som nr. 2.

Efter dette skulde det synes klart, at CL føler sig som væ-rende af norsk Afstamning, selv om hverken han selv eller hans Fader i øvrigt taler derom. Men Samkvemmet mellem de forene-de Kongeriger var jo i de Tider saa livligt, at en Flytning af en Sømand fra Land til Land gik meget let.

Da yderligere en Del af de norske Kystbyer var blevet meget forarmede i Løbet af Krigen 1711–20, dels paa Grund af svenske Kapere, dels paa Grund af hollandsk Konkurrence, vilde det være forstaaeligt, om mange søgte til andre Egne for der at skabe sig Livsmuligheder i Stedet for de mistede.

Men det endelige Bevis for Hans Pedersen Lunn's Afstamning har jeg stadig ikke fundet.

Hvorfor denne Tavshed? Har der været noget, der ikke gerne skulde omtales? Skulde det være, at Familien under Krigen havde haft „Kaperbrev“, men saa efter Krigen var blevet ved med at saa at sige „at leve christeligt og nære sig af Vrag“ eller en lempelig Form for Sørøveri? Vi ved ingen Ting, men der er en rig Mulighed for Gætning.

Hylleborg, Hans Lunn's døde i Nyborg den 3. December 1766 og blev begravet 10. December „øst for Kirken“. Hans Lunn døde 31. December 1768 og blev begravet 5. Januar 1769 samme Sted som hans Hustru. Han benævntes ved denne Lejlighed „Sieur Hans Lunn af Holmen“.

Min Bedstefader fortæller, at Skifteretten mødte op lige efter Mandens Død for at tage Affaire, men blev ved den ældste Søn Christian Ditlev Lunn's Ankomst meget snart belært om, at de intet havde at gøre, da alt allerede var ordnet mellem ham og hans Broder, der var eneste Arvinger.

Det har aabenbart været en god Forretning at være Gæstgiver i Holmens Hus. Dette synes allerede at fremgaa af den Omstændighed at Skifteretten har været saa hidsig efter at komme til, men ogsaa af, at Ægteparret saa hurtigt har kunnet købe Svogeren Kallager ud. Formodentlig har de 5 Tdr. Land paa Nærøen ogsaa givet nogen Indtægt, og endelig har Hans Lunn formodentlig ogsaa haft nogle Midler. Ægteparret havde desuden den 21. Febr. 1747 købt et Hus i Skippergaden af en Mand ved Navn Peder Pedersen Mandal, efter Navnet at dømme en Nordmand.

Formodningen om solid Velstand underbygges yderligere ved, at begge Sønnerne fik en videnskabelig Uddannelse, og ved, at den

ældste Søn ved Overtagelsen af Einsiedelsborgs Forpagtning viser sig i Besiddelse ikke alene af nogen Formue, men ogsaa af Ting, som en ung Mand normalt ikke har ret meget af saasom Guldringe med ægte Stene, Guldarmaand, opkrattet Hat med Guldspænde, sølvbeslagen Kaarde med Sølvgehæng, guldbeslagen Hirschfænger, et Utal af perlebroderede Manchetter og broderede Silkeveste m.m.m. Alt det, han angiver at eje, kan han vist ikke selv have anskaffet til eget Brug. Det maa vist anses for Arvegodt fra hans Forældre.

Da de kun var to Brødre om at dele Arven, maa man gaa ud fra, at den anden Broder har faaet lige saa meget.

I Ægteskabet var der i alt 3 Sønner nemlig:

Christian Ditlev Lunn, født 9. Mai 1737, hans Forhold behandles sidst.

Frederik Conrad Lunn, født 1738 eller 39 (Kirkebogen er uordentligt ført). Han blev Sømand og gik paa lange Rejser. Han døde i Bengalen 1762, hvilket Familien fik at vide ved et Brev fra Rhederiet 1766.

Mathias Hansen Lunn, født 25. Januar 1740. Han traadte ind i Hæren, stod en Tid ved Fynske Regiment i Odense, men fik 1768 Ansættelse under Rentekammeret som Landmaaler. Han arbejdede i Jylland ved de Opmaalinger, der ligger til Grund for de ældre Matrikelkort. Han var Ejer af Vinderslevgaard ca. 8 km N.V. f. Silkeborg 1775–86. Han døde 26. December 1811.

Men her drejer det sig kun om den ældste Søn, Christian Ditlev Lunn.

Man ved intet med Sikkerhed om hans første Skolegang, men da hans Fader havde bestemt, at han skulde være Præst, har han maattet have en mere omfattende Undervisning, end der gaves i den stedlige Skole. Hvordan denne er foregaaet vides ikke, men

da han er indskrevet som akademisk Borger ved Universitetet i København i 1757, og herved har faaet Paategning at være dimitteret privat som Student fra Nyborg, maa man vist gaa ud fra, at han har faaet Undervisning af de stedlige Præster.

I Tiden 1746–50 var det Pastor Joachim Nicolai Crondal, der var norsk af Fødsel, og fra 1750 at regne var det Peder Schønning, der stammede fra Ribe.

C.L. blev Theologisk Candidat efter den 27. September 1762 at være blevet eksamineret i Theologi, Græsk og Hebræisk af Professorerne P. Rosenstand-Goiske og J. O. Bang; han fik Karakteren „Haud“.

Vi ved kun meget lidt om, hvad CDL har taget sig til i Tiden nærmest efter, at han har taget sin Eksamen, og indtil han mødte op ved sin Faders Dødsleje 1768. Jeg maa derfor i alt væsentligt holde mig til min Bedstefaders Beretning, som jeg dog ikke kan faa til at passe helt sammen med, hvad jeg har fundet i Arkivet.

Det maa regnes for at være en Selvfølge, at han har tilbragt sin Studentertid, altsaa Tiden 1757–62 i København. En Del Tid har han boet paa Borchs Collegium. Et Par Udarbejdelser paa Latin har han skrevet i 1760 og i Juli 1762 i Anledning af at han har nydt et Stipendium af Communitetet. Det har dog muligvis været skrevet som Part i de gældende Disputatsøvelser. En Del Lejlighedsdigte i Familieanliggender o. lign. har han ogsaa be-gaaet. Jeg ved ikke, hvor al den Slags er blevet af, men mellem forskellige gamle Papirer, der er endt i mit Eje, findes et Par, en „Critique“ og en „Replique“ stiledede til en Mand ved Navn Lindom, som i dem faar læst og paaskrevet. Det fremgaar ikke af noget, som jeg har fundet, hvad samme Lindom egentlig har bedrevet, men han maa være kommet saa galt af Sted, at han er kommet i Fængsel. Mellem de nævnte gamle Papirer er ogsaa et Bønskrift fra ham, som han beder en unavngiven Person, hvem han titulerer „Højbaarne, Naadige“, om at fremsende til den nygifte Dronning, for at hun skal bede Kongen om at slippe ham løs af Fængselet.

Af nygifte Dronninger fra den Tid, der kan være Tale om, har

vi kun Dronning Caroline Mathilde, og Bønskriftet maa altsaa være fra 1766. Den fængslede Lindom maa vistnok kunne være Søn af Pastor V. J. Lindom i Sdr. Dalby. – Han havde i hvert fald en Søn paa omtrent samme Alder som C.L. Hvis dette er rigtigt, er der vel en Mulighed for, at den „Højbaarne, Naadige“ kan være Greve Moltke, Bregentved. Men hvordan saa Bønskriftet, et Digt paa 10 Vers à 4 Linier, er kommet i CL's Hænder, det har jeg ingen Forklaring paa.

Efter endt Embedseksamen maa CL naturligt nok være taget hjem til Nyborg, men det vides ikke, hvad han har foretaget sig der. Han skal have været kaldet til Præst – en Sønnedatter af ham angiver, at en Bille-Brahe skulde have været virksom i saa Henseende – men han skal inden Tiltrædelsen have trukket sig tilbage herfra. Omkring 1763 har han været paa en Rejse, i hvilken Anledning en Del Venner og Slægtninge har sendt eller givet ham nogle smaa Farvel-Vers. Det eneste Holdepunkt for Rejsens Maal, man har, er, at Navnet Munkholm er nævnt som Rejsemaal i et af dem. Men da han den 15. Marts 1764 stod Fadder ved en Barnedaab hos Mølleren i Kullerup 6 km V. f. Nyborg, har han altsaa paa det Tidspunkt været hjemme igen.

Den paa Side 76 omtalte Afhandling synes at bevise, at han har været i Norge; men da den kun handler om Mulighederne for at afskaffe Hoveriet i Danmark men ikke nævner et Ord om Præstegerning, kan han vist næppe have været i Norge for at søge Præstekald. Hans Navn findes heller ikke i de Bøger ang. Præstembeder i Norge, som jeg har haft Lejlighed til at undersøge paa Rigsarkivet.

Den 7. November 1766 maa han have været med til sin Kusine, Marie Kallagers Giftermaal med Forpagteren paa Einsiedelsborg Peter Erreboe, thi mellem hans efterladte Papirer findes et langt og noget svulstigt Hyldestdigt til Brudeparret, forfattet af Degnen i Vester Hæsing. Og selv har han optraadt som Forfatter, da hans Fætter, Marie Kallagers Broder Christian den 7. Januar 1770 blev gift paa Rødkilde med Justitsraad Langes Datter Eleonora. Til Trods for Forfatterens kun 33 Aar indeholder

det en Del Livsvisdom, hvorfor jeg ikke kan undlade at hidsætte et Par Linier.

Lyksalighed enhver saa gerne ønsker sig
 og alle stræber for at blive lykkelig.
 Men i urigtig Havn saa mange aeter lander
 og midt i Haabet med Forlis i samme strander.
 Lyksalighed er vel vore Ønskers Øjemed
 men hvor den sande er, som oftest faa kun ved.
 En god Samvittighed i Medgang og i Nød
 ved Pligtens Øvelse, som Skaberen Dig bød,
 fornøjet med de Kaar, som Himlen vil tilskikke,
 det er Lyksalighed, og anden ved jeg ikke.

Man ved i øvrigt ikke, hvor CL har opholdt sig. Mest sandsynligt er det vel, at han har været et eller andet Sted hos Slægt eller Venner for at blive sat grundigt ind i Landvæsenet, enten hos Franz Trolle, der var Forpagter paa Krengerup, eller efter 1766 hos Erreboes paa Einsiedelsborg. Dette maa man jo gaa ud fra, siden Grev Putbus har turdet tage ham som Forpagter på Einsiedelsborg fra 1. Maj 1770 at regne som Efterfølger til Erreboe, der selv flyttede til Glorup.

Vi ved kort sagt kun meget lidt om ham før den Dag, da han dukkede op ved sin Faders Dødsleje.

Som foran nævnt døde Hans Pedersen Lunn den 31. December 1768 og blev begravet 5. Januar 1769.

Vi kender ikke Dødsårsagen, men Døden maa vel være kommet ret pludseligt, siden CL ikke paa Forhaand har været kaldt til Dødslejet saa betids, at han kunde naa at komme der, i hvert Fald inden Skifterettens Folk. Da disse imidlertid ikke fik noget med Arven at gøre, har vi ikke nogen Oversigt over, hvilke Værdier, fast Ejendom, Løsøre, Formue eller andet Boet raadede over. Men som foran nævnt: Der maa have været ikke saa lidt.

CL beskrives i en noget senere Tid som en temmelig lille, spinkelt bygget og mager Mand med et langagtigt smalt Ansigt, en krum Næse og et Par smaa livlige Øjne, der kunde have et noget skarpt Udtryk. Han bevægede sig med Raskhed og Sikkerhed. Han var arbejdsom, haardfør og udholdende. Han var ivrig og dygtig Rytter og Jæger.

I daglig Levemaade var han nøjsom og tarvelig og hadede al Fraadseri og Drik, men synes samtidig at have sat megen Pris paa Raffinementer, hvilket hans Forbrug af Duer, Gæs, Lam og forskellige Arter af Vildt synes at levere Bevis for.

Han satte megen Pris paa Pyntelighed og gode Klæder, hvilket fremgaar af hans Klædeskab, der var vel forsynet med elegante og kostbare Klæder, Kniplingsmanchetter, Silkestrømper m.m. Han bar altid Paryk.

Og med det alt sammen var han en stor Økonom, hvilket, efter en indkvarteret Officers Udsagn, skaffede ham Navnet „Justitsraad Knap fra Lunnstrup“. Men denne Sans for Økonomi hindrede ham ikke i ved alle mulige – og umulige – Lejligheder at betænke fattige Slægtninge eller andre fattige med Understøttelser eller Gaver. Og hvis man gav sig Tid til at tælle hans udgivne „Drikkepenge“ sammen, vilde man naa til store Tal.

Vi ved intet bestemt om, hvornaar CL bestemte sig til at blive Landmand, men det kan vel formodes at være omkring ved hans Moders Død. For den studerte Mand kunde Livet som Inspektør eller Forpagter paa et af de store fynske Godser synes mere tillokkende end Livet som Vært i Færgeskroen, saa hæderlig og indbringende denne Stilling end kunde være. Dette synes ogsaa at kunne rime godt sammen med det Faktum, at han vel var paa Fyn, men ikke i selve Nyborg, da hans Fader døde.

Min Bedstefader, FL, meddeler

at CL i Efteraaret 1769 traf Akkord med Errebo om at overtage Forpagtningen, hvilket tiltraadtes af Grev Putbus;

at han overtog Forpagtningen 1. Maj 1770,

og at han de første 2 Aar laa i Klammeri med Godsforvalteren Iversen, der blev fordrevet i 1772, hvorefter CL selv overtog Po-

sten som Godsforvalter, Inspektør eller Voigt, hvad han nu skulde kaldes.

Jeg har i mit Eje en „Instruktion für den Inspector oder Voigt auf Einsiedelsburg und Kiörup“ underskrevet og forsegleet den 10. Oktober 1769 af Grev Putbus med egen Haand. Men den er ikke tilstillet nogen bestemt navngiven Person. Denne maa CL formodentlig have faaet, da han i 1772 ogsaa overtog Stillingen som „Inspector oder Voigt“.

Da den giver et ganske interessant Tidsbillede, følger et Uddrag her:

Uddrag af „Instruction für den Inspector oder Voigt
auf Einsiedelsburg und Kjörup“, underskrevet af
Greve Putbus den 10. Oktober 1769.

Inspektøren skal i alle Henseender overtage Godsets og Herskabets Interesser. Han skal føre Bog over alt, hvad der foregaar og indsende Melding hver 14. Dag.

Føre omhyggeligt Regnskab baade over Penge og Varer, indog udgaaende, kontrollere Dagbog med Regnskabsbog og indsende begge til Eftersyn ved Nytaar. Uddrag indsendes hver Maa-
ned.

Blandt de Punkter, hvor han især skal varetage Herskabets Interesser, maa især nævnes:

- Haandhæve Baroniets Privilegier.
- Hindre al Indtrængen over Baroniets Grænser.
- Holde vaagent Øje med Bøndernes Økonomi.
- Passe at Bønderne betaler Skatter i rette Tid, saa man undgaar Restancer. Straks melde ind, hvis en Bonde ikke kan klare sig, afvente mine Bestemmelser. Han skal føre de muligt forekommende Processer.

Han skal føre Bog over Mandskab, der udskrives til Soldater, passe at ingen forlader Godset. Han skal fremsætte Forslag angaaende udskrevne Folk. Han maa ikke modtage Penge af dem.

Han sørger for, at Bønderne i rette Tid faar de nødvendige

Tjenestefolk. Præster, Forpagtere og Møllere maa ingen faa, før Bønderne har faaet.

Han holder vaagent Øje med Tørveskær i Moserne, saa ingen skærer mere, end der tilkommer ham efter Kontrakt, og ligesaa at ingen sælger sine Tørv.

Det er Fogeden forbudt at handle med Herskabets Bønder.

Han passer al Korrespondance angaaende Gaarde og Gods. Han maa ikke uden min Tilladelse være mere end enkelte Dage borte fra Godset.

Alle Bygninger, Kirker og Gaarde holdes i god Stand. En Gang aarligt Bygningseftersyn. Nødvendigt Træ til Reparationer kan leveres til en billig Pris.

Han har Overopsyn med Salg af Træ og paaser, at Skovrideren følger sin Instruktion, og at ingen begunstiges paa andres Bekostning.

Naar Gaarde eller Huse skal bortfæstes meldes til mig med Forslag ang. Indfæstning.

Da begge Gaarde er forpagtede ud skal han paase, at Bønderne gør pligtigt Hoveri, men ogsaa at der ikke paalægges dem ikke-pligtigt Arbejde. Men hvad der skal gøres, skal ogsaa ske i rette Tid, Tærskning om Vinteren, Pløjning o.s.v.

Korn og Mel fra Forpagterne skal kræves ind i rette Tid og sælges til højeste Pris. Forpagteren kan give Købmandens Pris i Penge i Stedet for Korn in natura.

Han skal foreslaa mig Midler til at forøge mine Indkomster, og det skal komme ham selv til gode.

Fogeden stiller Caution for sin Tjeneste. Han har i Løn og Kostpenge 150 Rdl. aarligt og dertil Rejsepenge og Skrivepenge. Han har frit Værelse og Seng og Brændsel (Tørv eller Brænde). Han har Græs om Sommeren og Hø og Halm om Vinteren for 2 Heste; Havre maa han betale. Desuden andre rimelige Indkomster saasom ved Indfæstning og Skifte. Ved Indfæstning dog kun i Skrivepenge 10 % af hvad Herskabet faar. Ved Deling og Skifte ikke mere end 1, 2, 3 eller højst 4 % efter Omstændighederne, sidste dog kun af meget velstaaende Folk. For Fattigfolk

gør han det gratis. Hvis en Forpagter eller anden, der ikke kan regnes i Klasse med Bonde, skulde dø, retter han sig angaaende Betaling efter Love og Bestemmelser.

Denne Instruktion tjener som Rettesnor for Fogeden, hvis ikke andet særligt skulde ske.

Givet under min egen Haand og Segl.

10. Okt. 1769.

Malte Friedrick, Greve og Herre til Putbus.

Instruksen giver jo først og fremmest et Billede af Greve Putbus som en Mand, der vil have Orden i Tingene, og som selv vil vide, hvorledes den økonomiske Status er. At hans egne Interesser skal varetages er en Selvfølge, men Bøndernes Interesser skal ogsaa varetages f. eks. ved at de faar Tjenestefolk nok, inden Præster og Forpagterere m.m. faar Tjenestefolk. Tidligere Inspektører synes at have taget mod Bestiklinger eller gjort sig selv Fordele ved Handel med Bønderne – den Slags er altsaa klart forbudt, Hoveriarbejdet gøres efter Loven, hverken mere eller mindre. Det samme gælder, hvis Inspektøren skal optræde som Skiftefoged ved Dødsfald udenfor Bondestand; men ved Skifte efter en af Godsets egne Folk maa han kun tage 4 % efter meget velstaaende Folk, men efter Fattigfolk faar han ingen Ting. Altsaa Beskyttelse af de fattige.

Bestemmelserne om Tjenestefolk, om Bygningstilsyn og Hoveritilsyn synes at aabne en rig Mulighed for Uoverensstemmelser mellem Forpagter og Foged, hvis den ene – eller begge – er noget krakilsk anlagt.

Da FL fortæller, at CL i 1772 fik fjernet en Inspektør, som han var blevet Uvenner med, og at han selv derefter maatte overtage Hvervet som Inspektør, samtidig med at han beholdt Forpagtningen, kan man maaske forstaa dette paa den Maade, at CL, med sit fuldstændige Kendskab til Instruksen Aand og Ordlyd og det dermed følgende Arbejde, har forstaaet, at den paagældende Inspektør, Hr. Iversen, ikke var Stillingen voksen, og at han har meddelt dette til Greven, der saa har fundet, at

det efter Omstændighederne var det baade bedste og nemmeste at forene de to Hverv i een Person, som han havde Følelsen af, at han kunde stole paa.

Saa var C.L. blevet Forpagter i 1770. Men nu gjaldt det om at være Forpagter og ikke staa tilbage for sin Forgænger, der havde overtaget Forpagtningen af Glorup.

Sammen med Forpagtningen har CL overtaget en Regnskabsbog, som Errebo var begyndt at føre. – Han har kun brugt en god Snes Blade. Dem har CL slaaet en Streg over, og saa har han taget fat paa en frisk og saa ført Bogen i forskellige Afsnit til 1809-10. Bogen har oprindeligt ikke været tyk nok, men sparsomlig Mand, som CL var, har han nøjedes med at sy nogle Lag nye Blade ind i den paa en Maade, der røber, at vel var han en praktisk og fingernem Mand, men uddannet Bogbinder var han ikke.

Derimod var han meget omhyggelig i Regnskabssager – var det Grev Putbus's Instruks, der stod bag? og han har til at begynde med ikke haft mere travlt, end at han har kunnet overkomme det med pinlig Nøjagtighed. Siden hen har det knebet for ham, da han havde overtaget Knabstrup, men endnu ikke var helt fri af Einsiedelsborg. Ved enkelte særlige Lejligheder saasom hans Bryllup og andet lignende har han ogsaa nøjedes med at indføre en større samlet Sum uden at gaa i Enkeltheder.

Bogen er ført i forskellige Afsnit, Indtægt og Udgift, Udsæd og Høst, Regnskab med Korn, Kreaturer, Jagt og Fiskeri o.s.v., og naar et Afsnit er ført saa længe, at det støder mod et andet Emne, har han fortsat et andet Sted, hvor der var rene Blade. Dette gør Bogen mindre overskuelig.

Gennem Regnskabsbogens korte Bemærkninger og tørre Tal kan man følge hans Liv og Færden, og dette har min Bedstefader gjort igennem den før omtalte skildring „Efterretninger om min Farfader Christian Ditlev Lunn“, der blev trykt i 1884. Men Regnskabsbogen indeholder ogsaa saa meget om Livsforhold og Landbrugsforhold, der kan læses dels paa og dels mellem Linier-

ne, og som vedrører Gaard og Gods, at jeg finder, at det bør gøres til Genstand for en Omtale i saa kort Form, som det kan gøres, naar man gerne skulde give et fuldstændigt Billede af Tider, Steder og Forhold.

Regnskabsbogen findes i Rigsarkivet i Lunn-Knabstrups Arkiv. Den indeholder alt i alt op imod 600 Blade, hvoraf en Del som sagt er førte af Errebo. Der er Mærker af, at en Del Blade er revet ud eller skaaret ud, men ingen af de nu tilbage siddende Stumper eller Laser giver nogen Art af Oplysning om, hvad der muligvis kan have staaet paa de udrevne Blade. Heller ikke Nabobladene fortæller noget.

I Landsarkivets Lunn-Knabstrup Arkiv findes en anden stor Protokol med 826 Blade — det staaer paa Forsiden, jeg har ikke talt dem. Den indeholder Regnskab over, hvad Knabstrups Bønder betalte i Skat og andre Afgifter. Den er paabegyndt i 1784 og ført til 1794. Den har en Gang om Aaret været forelagt paa Birkekontoret.

For hver enkelt af Godsets skattepligtige Beboere er anført, hvad han skulde betale, og i en Vedtegnings-Rubrik er bemærket, om han har betalt. Denne Bemærkning mangler adskillige Steder, men det vil føre for vidt at gøre Rede i Enkeltheder for dette Forhold.

Den egentlige Begyndelse i Regnskabsbogen er, at CL gør sin Status op ved Overtagelsen af Forpagtningen i Mai 1770.

„Optegnelse over alt, hvad jeg til Dato ejer og har medført til Einsiedelsborg, som nøjagtig og med hosføjede Vurdering er anført, og ellers kan tjene som Efterretning for min Broder eller andre Vedkommende, ifald Gud skulde kalde mig uden at have mine nærmeste nærværende. Samme Optegnelse skal med Tiden blive revideret, saaledes at den altid med Tiden maa findes rigtig.“

Og saa begynder Fortegnelsen i 21 forskellige Klasser.

1. Guld. Man lægger Mærke til 5 Guldringe, heraf 1 med 5 Diamanter, og 6 Armbaand.
2. Sølv. Bl. a. et Par Sølvsporere, Sølv-Kaarde med Gehæng, forgyldt Hirschfænger.

3. Sengeklæder. I „Den største Folkeseng og i Pigernes er der Sengetøj til Værdi 10 Rdl., i den anden Folkeseng til 8 Rdl., i Røgterens Seng 7 Rdl., i Ladefogedens 10 Rdl., og „i Storstuen og min egen Seng 4 Rdl.“ Tøjet i Folkesengene er dog købt af Errebos.
4. Porcellain og Glas.
5. Adskilligt Metal. Herunder et Stueuhr og adskillige Jagtvaaben.
6. Tin. 12 flade Tallerkener og 6 dybe og 1 Potageske, samt „1 Tin-Bækken til Natskrin“.
7. Kobber og Messing. Herunder et helt Anlæg til at lave Brændevin.
8. Adskilligt. Herunder Sko, Støvler og Sadeltøj samt 13 Portrætter af Kongerne af den oldenborgske Stamme.
9. Vogne og Seletøj.
10. Træ-Varer, Møbler, herunder 1 Quadrille-Bord, 4 Rokke og 1 gl. Ditto, 2 Lænestole og „1 Ditto til Natstol indrettet“.
11. Lintøj og Linned, f. Eks. broderede Manchetter o. lign.
12. Linned, Haandklæder, Duge, Servietter o. lign.
13. Adskilligt Tøj. Herunder bl. a. 12 Par Strømper, de 8 af Silke, 7 Bomulds Nathuer, og en ny manchesters sort Chachette (som jeg ikke ved, hvad er).
14. Gangklæder. 1 sort Klædes Frakke til Sorg; men saa er der Frakker, Veste og Bukser i rødt, gult, violet, grønt og graat. Og saa slutter det med en rød Kallemanches Nattrøje.
15. Bøger. Her røber Theologen sig; han har Bibelen paa Tysk, Dansk og Latin og saa desuden det ny Testamente paa Fransk. Som Modstykke til Biberne var der Holbergs Komedier og Søren Mathiesens Regnebog.
16. Mejeriinventar, som ogsaa omfattede alt til Brygning af Øl.
17. Jernfang d.v.s. Gryder, Kedeler, Kakkellovn.
18. Køer og Kalve, Kvier og Tyre, i alt 51 Stk. En hel Del af dem var syge. De halve købt af Errebo, Resten andre Steder.
19. Bæster, d.v.s. Heste. 9 Stk. købt af Errebo. De 4 var ikke meget værd og de 2 lovlig unge.
20. Faar og Lam og 4 Væddere. Ligeledes købt, de 33 Lam solgtes næsten straks.
21. Svin og Grise, 11 Svin og 16 Grise.

Af en Sammentælling fremgaar det, at det som CDI. har købt af Inventar og Besætning, beløber sig til 1746 Rdl.

Jeg har forsøgt at beregne, hvor meget 1 Rdl. er værd i Købeværdi sammenlignet med Nutidens Penge, og er kommet til det Resultat, at 1 Skilling svarede meget nær til 1 Kr. i Nutids Mønt (1963) og altsaa 1 Rdl. til 72 Kr. Den samlede Sum, som CL

har maattet raade over, maa altsaa i Nutids Mønt regnes for ca. 125.000 Kr.

Til den nævnte Beregning af Købeværdien har jeg taget Pri-serne den Gang og nu for:

1 Par Duer	1 Td. Hvede
1 Gaas	1 Td. Byg
1 Ko	1 Td. Rug
1 Faar	1 Td. Havre
1 Hest	1 Par Støvler
1 Svin	1 Par Støvler forsaalet
1 Fedekalv	1 Hestebeslag
1 Otting Smør	

Som en Slags Kontrol paa det samlede Resultat tog jeg en enkelt Ting ud: For en Smederegning, 2 nye Forsko og Bagskoene lagt om har CL i 1770 betalt 1 Mk. 6 Sk. = 18 Skilling. For nøjagtigt det samme har jeg i 1962 betalt 18 Kr. hos Smeden i Mørkøv.

Efter denne Statusopgørelse begynder Regnskabet over det daglige Liv med Køb og Salg til Husholdning og til Gaardens Drift, med Regnskab over Mejeriets Drift, med Folkelønninger og med Hoveriregnskab. Dette sidste førtes i nøje Overensstemmelse med de i Slutningen af forrige Kapitel omtalte Regler.

Med lidt Fantasi kan man vel forestille sig, hvorledes en Herregaardsmark saa ud paa en Arbejdsdag, naar man læser i Afnittet om Hoveriregnskab:

May 4. til at saa Ærter i Lundemark 26 Plove og 13 Harver.

– 5. til at bære Tørv 2 Gangdage.

– 9. til at tærsk Havre 2 Gangdage.

Dito til at pløje Stub Havre 37 Plove, Lundemark.

Det maa have været et ganske livligt Syn at se paa den Lundemark, der med den daværende 4-Vangs Drift maa have været noget nær 150 Tdr. Land. 26 Plove og 13 Harver med Heste og Mandskab – rundt regnet 125 Heste og 100 Mennesker –. Nu om Dage vilde der vel være 2–3 Traktorer med 4–6 Mennesker.

Regnskabsbogen giver ogsaa Oplysninger om Hushjælp og Lønninger. Lønningslisten pr. 1. November 1770 ser saaledes ud:

	Rdl.	Mk.	Sk.
¼ Aars Løn til min Kusk Morten	4		
½ „ „ „ lille Maren	3	2	
½ „ „ „ Grethe Malkepige	3	2	
Sommerløn til Niels Røgter	6		
½ Aars Løn til Maren Bryggerspige	3	2	
Fæstepenge til Søren Ladefoged		2	
½ Aars Løn til Niels Nielsen	10		
½ „ „ „ hans Kone	7		
Fæstepenge til alle disse Folk	2	2	
Løn til Niels Ladefoged	7		
Drikkepenge „	1		
Løn til hans Kone	6	4	
Drikkepenge „		4	

Besætningen ændredes Tid efter anden, men Regelen var 1 Kusk, 1 Ladefoged, 2 Røgttere, 1 Husjomfru, 1 Kokkepige, 1 Bryggerspige, 1 Malkepige og 2 Piger eller Koner til. Lønningerne som ovenfor vist. Disse ændredes ogsaa med Tiden, men herom senere.

Ud af Regnskabsbogens Udgifter kan man læse, at CL har været ganske rundhaandet overfor mange, der var mindre vel stillede end han selv. Udgifter „til Fattige“ findes som sagt meget ofte, og hans „Drikkepenge“ løber op til ganske anselige Summer, i Løbet af Aaret 70–71 var det 23 Rdl, hvilket efter foranstaaende Omregning maa beløbe sig til omtrent 1700 Kr.

De første 5 Aar har CL opstillet en „Generalberegning over Indtægt“ og de første 2 Aar en lignende over Udgifter, til hvilken der slutter sig en „Special-Beregning over Udgifter“. Endelig har han ogsaa lavet en „Summarisk Ekstrakt“.

Disse er ikke altid lige lette at faa til at stemme sammen med Enkeltheder i Regnskabet. En Del af Vanskelighederne synes at komme fra, at han til Tider ved Salg af Korn har blandet Landgilde-Korn og Tiende-Korn sammen med Hovedgaardens egen Avl af Korn. En anden lidt underlig Ting er, at han f. Eks. i 1771 sælger mere, end han har høstet, sælger 399 Tdr. Rug, medens han kun har høstet 354 Tdr., og sælger 293 Tdr. Byg, medens han kun har høstet 215 Tdr. En Forklaring kan maaske

trækkes ud af en lille Strøbemærkning i Randen lydende paa, at Prisen paa Byg steg stærkt hen ad Paasketid. Da C.L. jo var en Handelsnatur, ligger det nær at antage, at han selv i Tide har købt en Del med senere Salg for Øje.

General-Beregningerne over Indtægt giver en Oversigt i store Træk over Indtægt ved Salg af de forskellige Slags Varer, Korn, Smør o.s.v., hvad han nu har haft at sælge. Det blev for Aaret 70–71 en samlet Indtægt paa 2958 Rdl.

Den tilsvarende giver hvad der har været paa Udgiftssiden ved Hollænderen, Avling, Husholdning, Smed o.s.v. samt Forbrug af egne Varer, hvilket alt sammen for Aaret 70–71 beløb sig til 948 Rdl. Altsaa et Overskud til Forpagteren paa 2010 Rdl.

Det næste Aar, altsaa 1771–72, steg Indtægterne til 4140 Rdl. Udgifterne forøgedes med Forpagtningsafgiften 1800 Rdl. og kom derved op paa 2610 Rdl., og Overskuddet sank til 1520 Rdl.

Specialberegningerne er meget interessante derved, at de giver et Billede af, hvad man levede af og af Priserne paa forskellige Varer. Blandt Husholdningsudgifterne er f. Eks. opført 10 Lispund røget Flæsk, 3 Skp. Byggryn, 2 Skp. Havregryn men en hel Td. Boghvedegryn. Og saa kommer der en lang Liste med Kyllinger, Duer, Ænder og Kaffe, The, Peber, Kanel, Rosiner o.s.v., o.s.v., o.s.v.

Blandt „Andre Nødvendigheder“ findes en broget Blanding, Hvedebrød, Rottekrudt, Hvidløg, Aquavit o.s.v., o.s.v. Man har altsaa spist Hvidløg den Gang!!!

Blandt Specerier er opført 2 Ankere Rødvin og 1 Anker Hvidvin. (Et Anker svarer til omtrent 50 Flasker). Rødvinen kostede 3½ og Hvidvinen 4 Rdl. pr. Anker. Efter den foran opstillede Beregning over Pengenes Købeværdi, hvor 1 Skilling svarede til 1 Kr., kostede 1 Fl. Rødvin altsaa Kr. 4,52 og 1 Fl. Hvidvin Kr. 5,76. Men den Gang var Skatten jo heller ikke saa høj.

At Rugbrød har været en væsentlig Del af den daglige Ernæring synes at fremgaa af, at der blev bagt Brød af et Par Tønder Rug om Maaneden. Dog ved jeg ikke bestemt, hvor mange Mennesker, der var om at spise det Brød.

Rugen blev dog ogsaa anvendt paa anden Maade. I November 70 blev anvendt 3 Skp. og i Januar 70 4 Skp. til at lave Brændevin af. Men det meste af Gaardens Forbrug af Brændevin var dog baseret paa Køb og ikke paa Hjemmebrænding.

Men om Indtægterne?

Saa længe C.L. sad paa Einsiedelsborg førte han som nævnt en „General-Beregning over Indtægten“. Dette holdt han op med, da han kom til Knabstrup – eller ogsaa har han ført den i en anden Bog, der nu ikke mere findes. Medens Udgifterne som Regel er ført med pinlig Nøjagtighed, kan det samme ikke siges om Indtægterne. Dette har givet mig det Indtryk, at C.L. har været nogenlunde tilfreds med at se Pengene gaa ind, efter at han gennem et Par Aar har set dem komme i jævn Strøm, men han har passet meget nøje paa, hvor Pengene gik hen, naar de forlod hans Kasse. Men der er stadig den Mulighed, at han har ført en eller anden Bog. Udsæd og Høst har han f. Eks. gennem nogle Aar ført paa en ganske bestemt Maade, som han saa har forladt, uden at der har været nogen Fortsættelse – som man dog havde ventet.

De første Aars „General-Beregning“ giver imidlertid en Oversigt over, hvorledes Indtægterne normalt kom. Som oplysende Eksempel giver jeg her General-Beregningen for Aaret Mai 74–30. April 75.

Rug solgt i alt 320 Tdr. à 14 Mk.	746		
Byg solgt i alt 322 Tdr. à 8 og 9 Mk.	461	1	
Havre solgt i alt 249 Tdr. à 5½ Mk.	230	5	
Ærter solgt i alt 22 Tdr. à 9 Mk.	36	4	8
Boghvede solgt i alt 82 Tdr. à 5½, 6, 8 Mk.	73	1	8
Græspenge	22		
Smør, ongefær 22½ Td. gult à 14½ Rd. 1½ Td. hvidt à 12 Rd.	337		
Tiende Penge	22	4	12
Lam 48 Stk. à 1 Rd. 2 Vædder 4 Rd.	52		
Svin 15 Stk. à 7 Rd.	105		
Stude, Køer, Skind, Uld, etc.	190	1	4
Kalve som tillagt taxeret til	20		
	2298		

Fra Aarene 1776–94 foreligger en samlet Oversigt over Indtægterne skrevet med C.L.s egen Haand, men en tilsvarende over Udgifterne findes desværre ikke. Jeg har ved Uddrag i Regnskaerne ført den videre til 1810; den ligger som Bilag 2. Den skal blive omtalt senere, da den indeholder mange interessante Ting.

Men disse vedrører Knabstrup, og vi er endnu ikke kommet bort fra Einsiedelsborg.

C.L.s Bekendtskab med den foran et Par Gange nævnte Familie Trolle paa Brahesholm fortjener en særlig Omtale.

Hvad var det for en Familie?

Dens ældste Medlem og Familiens Overhoved var Franz Trolle til Brahesholm, men Familien var ikke ud af den gamle adelige Trolleslægt, hverken af den danske Gren, der uddøde i 1782, eller den svenske, der lever endnu,

De var heller ikke ud af den muligvis adelige Slægt, hvis fornemste Medlem var Grønlandsforskeren Alf Trolle.

De var heller ikke i Familie med de nu kendte Jurister Trolle; de har først senere antaget Navnet.

Om den nævnte Franz Trolle vides, at han i 1749 var Foged (formentlig Godsforvalter) paa Brahesholm, der den Gang ejedes af Stiftsamtmænd Stockfleth, ved hvis Død 1750 Gaard og Gods arvedes af hans Svigersøn Greve Holck. Det samme skete med Krengerup. I 1764 var Franz Trolle Forpagter paa Krengerup i Ørsted Sogn. Han maa her have tjent en Del Penge, thi han købte ved Auktionerne over Ryttergods 4 Gaarde i Gundestrup for 110 Rdl. pr. Td. Hartkorn, og i 1770 købte han Brahesholm med Vedtofte og Søllested Kirker af Greve Holck for 45800 Rdl. Han tilkøbte i 1772 Verving Kirke og solgte i 1775 det hele til Oberstløjtnant Greve Ranzau. Selv døde han 1781, rimeligvis paa Rønnemosegaard i Haarslev Sogn.

– Det er for Resten mærkeligt, hvor C.L.s Liv kom til at ligne Franz Trolles: Godsforvalter, Forpagter, Godsejer. –

Vi ved intet som helst om, hvornaar og i hvilken Anledning

C.L. først er kommet i det Trolleske Hus. Maaske paa Krenge-
rup for at lære at blive Landmand, Godsforvalter eller Forpag-
ter. Med den Fortid Franz Trolle havde var han selvsagt egnet
til Lærer i begge Dele. Hvis C.L. er kommet der efter Hjemkom-
sten fra Rejsen til Norge eller efter hans Moders Død i Decem-
ber 1766, har der været Tid nok for ham til at lære det fornød-
ne, inden han selv tog fat, enten som Godsforvalter i Oktober
1769 eller som Forpagter i Mai 1770. Sidste Aar falder sammen
med, at Franz Trolle køber Brahesholm. C.L. var paa det Tids-
punkt 33 Aar.

Trolle havde en Datter Christiane, der var 21.

F.L. skriver, at C.L. har været meget intim med Familien
Trolle, og at Madam Trolle har besørget Spind og Vævning for
ham, og at han har haft en meget stor Smederegning hos Smeden
paa Brahesholm. Jeg har ikke fundet disse Poster i Regnskabsbo-
gen, men kan ikke benægte, at de er der. Jeg har kun fundet een
meget stor Smederegning, men den maa være for Heste paa Ein-
siedelsborg.

Men han har adskillige Gange gjort Turen til Brahesholm, og
da Afstanden mellem de to Gaarde er ca. 50 Km., var det jo ikke
noget, man normalt gjorde paa een Dag.

Den 10. Juli, altsaa 2½ Maaned efter at han havde overtaget
Forpagtningen, har han været der. Det maa vist nok have været
i en ganske særlig Anledning, selvom det jo ikke har været til
Fødselsdag, siden han medførte en Fløjels Kaabe, en Saluppe, en
Kofte, 5 Al Silke, vatterede Baand, en Vifte og et Hovedvands-
æg som Gave til Jomfru Trolle (til en samlet Værdi af 21 Rdl. 3
Mk. 6 Sk., hvilket omregnet til en nuværende Købekraft maa
svare til omtrent 1552 Kr.).

Den 14.–18. September har han været paa Farten igen og har
Dagen efter forsynet sig med en Guldring med 1 stor og 4 smaa
Stene.

Ugen mellem Jul og Nytaar har han været paa Brahesholm
igen. Der maa være foregaaet et eller andet ekstra, siden han har
kunnet bruge 7 Rdl. til „Fortæring“ og en hel Rdl. til Drikke-

penge. 2. Februar 1771 har han købt 2 Stenringe (9 Rdl.), som han har foræret bort. Han nævner dog ikke til hvem. Men han er paa Brahesholm igen fra 1.-4. April; denne Gang er dog kun medgaaet 2 Mk. 5 Sk. til Fortæring, men 1 Rd. 4 Mk. 8 Sk. til Drikkepenge.

Den 27. Juni er han igen paa Brahesholm, men har kun givet 5 Mk. i Drikkepenge, derimod har han „laant eller givet Jomfru Christiane“ 4 Rdl.

Og saa kommer det lidt overraskende pludseligt, at han i samme Aandedræt har købt 19½ Kande dansk Brændevin og 8½ Al violet Klæde til en Frakke. Han synes at være i Gang med Indkøb i større Stil, 10 Al blaat Hvergarn, 25 Al Blaarlærred, 15½ Al vævede Kniplinger og meget andet lige til Høns med Kyllinger og Ænder med Ællinger. Og 1. August er han til Auktion i Naurup Præstegaard, hvor han køber Duge, Servietter, Lagener, Haandklæder, Spejl med forgyldt Ramme, Borde, Skrivepult, Skab o.s.v. Inventar, som naar det regnes sammen med, hvad han havde i Forvejen, synes at være mere, end en enlig Mand behøvede, undtagen for det ene Tilfælde, at han ventede snart at faa en Kone i Huset, og dette Hus skulde være vel forsynet.

Men herefter er Jomfru Christiane og hele Trollefamilien forsvundet ud af Regnskabsbogen, uden at jeg mener at have kunnet spore den nedtrykte Sindsstemning eller Trang til Ensomhed, som min Bedstefader taler om. Han har købt en Del Lammekød, som han dog formodentlig ikke har været helt alene om at spise, han lader sit Seletøj reparere og Vognen gøre godt i Stand, han lader sine Forældres Gravsted sætte i Stand, han betaler en Skrædderregning paa 4 Rdl., saa et Sæt nyt Tøj maa han ogsaa have faaet foruden alt det, han havde i sit Klædeskab. En Proces af en Slags har han ogsaa haft, thi han har betalt en Prokurator 10 Rdl. I November 1771 har han staaet Fadder til Sr. Nøragers Datter Jacobine og ofret til Præst og Degn 1 Rd. 3. Mk. Husets Amme fik 4 Mk. 4 Sk. Han har strøet om sig en Masse Drikkepenge. Juleugen har han været i Nyborg, hvor han har be-

talt 1 Rdl. 2 Mk. til lejede Vogne, saa Julen kan ikke være forløbet helt stille, og han starter det ny Aar 1772 med at købe 95 Alen Lagenlærred, hvilket formentlig er nok til 31 Stkr. Lagener – men om Jomfru Christiane Trolle og hendes Familie ikke et Ord.

Dette kan have sin rimelige Forklaring, thi i Vedtofte Kirkebog er indført, at den 13. Marts 1773 blev Jomfru Christiane Trolle fra Brahesholm gift med Sr. Johan Hermann Holm, Købmand i Assens. Det fremgaar ikke, om C.L. er blevet kasseret, eller om han selv har indset, at det var bedre at standse, medens Legen var god.

Hermed maa Trolle-Eventyret være sluttet. Og alt taget i Betragtning synes han at være sluppet heldigt fra den Historie.

En anden Ting er, at hans egen Kærlighedshistorie maaske har været medvirkende til, at han skred saa energisk ind, da hans Søn var blevet saa meget forelsket. Men herom en anden Gang.

Men Livet skulde jo gaa sin Gang, og samtidig med, at C.L. har maattet bøde 3 Rdl. for et Faar, som hans Hunde havde bidt, har han aabenbart villet gøre sig selv i Stand ved at lade sig aarelade (1 Mk. 8 Sk.) og accommere (10 Sk.). Jeg er ikke ganske vis paa, hvad han egentlig har ment med at lade sig „accommodere“. Det skulde betyde noget i Retning af at gøre sig bekvem, egnet, behagelig, nydelig i al Almindelighed. Men jeg har ikke kunnet finde ud af, om det i dette særlige Tilfælde betyder noget i Retning af Massage eller Fyrrenaalsbad eller lignende.

Paasken det Aar maa være faldet midt i April, thi han har noteret Offer til Præst og Degn 1 Rdl. 3 Mk. Hvad der ellers er foregaaet, kan ikke ses, men der er noteret „til Hjælp til fattiges Underholdning 3 Rdl. og til fattige Slægtninge 3 Rdl. 1 Mk.“.

Ny Anskaffelser forekommer ogsaa: Meubler efter Regning 4 Rdl. 5 Mk., et Par gule Skindbukser, et Par Støvler og en rød Kalamanches Nattrøje, tilsammen 11 Rdl. 3 Mk.; men umiddel-

bart efter faar de fattige 3 Rdl. og Drikkepenge 1 Rd. 3 Mk. I August har han staaet Fadder til en Dreng. I September har han købt 4 Fl. Rødvin og røber dermed, at det Anker Rødvin, som han havde købt i Mai, ikke har strakt til.

Julen 1772 har han tilbragt hos sin Svoger Errebo paa Glorup. Det synes som om han her og paa et følgende Bal har gjort Bekendtskab med en ung Pige ved Navn Dorteia Kathrine Knudsen, Datter af Købmand Villads Knudsen i Nyborg. Det faar staa hen, om han selv har taget Initiativet, eller om Familien har svoret sig sammen om, at nu maatte der ske noget, men Faktum er, at han den 4. Mai 1773 var med som Fadder ved Barnedaab hos sin fremtidige Svoger Købmand Lars Rasmussen Lange; saa var han i hvert Fald indenfor den nærmeste Familie.

Om han selv har villet være særligt udrustet, ved jeg ikke, men faa Dage i Forvejen købte han i Odense et Gulduhr med Kæde til 64 Rdl. (ca. 4500 Kr.), 1 Hals Smykke med Bandelokker*) 16 Rdl. At han dog ikke var ganske fortabt, fremgaar af, at han ved samme Lejlighed købte for 1 Rdl. 4 Mk. (120 Kr.) Bødkertræ. Ved samme tid har C.L. anskaffet et „Signet“ til at hænge ved sin Uhrkæde. Mon det skulde være det Signet, hvormed han har forsegleet nogle Skrivelser ved de Tider som omtalt paa Side 77.

Men allerede 30. Mai er han igen i Nyborg. Vogn, Heste og Seletøj vel istandgjort, og han selv i ny violet Frakke og med en ny Hat til 5 Rdl. (360 Kr.!!! for en Hat!) samt medførende en Guldring med Topaser til godt 8 Rdl. Og saa kommer en Tid med Rejser til Nyborg og med Køb af en Masse Ting til Huset Linned, Sengetøj, Potageske, 12 Sølvspiseskeer m.m. og saa desuden 2 ny Parykker (3-3-6) og 2 Par sorte Silkestrømper (à 2 Rdl.). Og saa fik han ogsaa ved en Lejlighed forsaalet et Par Støvler for 2 Mk. 6 Sk. (30 Kr., og det var jo egentlig dyrt).

Den 7. September var det Jomfru Dorthes Fødselsdag, og da var han naturligvis igen i Nyborg medhavende en passende Gave og den 24. Oktober igen med Forspandheste og hjemkommen derfra den 30. Oktober sendte han „til min Kiæreste 10 Rdl.“

*) En Slags Ørenringe.

Saa var det altsaa sket! Forlovelsesringen havde hans Kusine købt i København, og forskelligt andet havde hans Broder Matthias besørget.

Julen tilbragte C.L. i Nyborg, og den Jul har nok været livlig. Enkeltheder kendes ikke, men der blev givet en Masse Drikkepenge. Det forlovede Par har nok været rundt paa de pligtige Visitter for at præsenteres for Venner og Bekendte.

Da vi kender C.L., maa Dorthea Kathrine præsenteres.

Hun var yngste Datter af Købmand Willads Knudsen og Anne Christine, født Graae. Faderen var død i 1772, og Enken sad i uskiftet Bo.

I Ægteskabet var 3 Døtre:

– Mette Christine, der i 1768 var blevet gift med Købmand Lars Lange, senere Ejer af Ørbæklunde.

– Valborg, som i 1778 blev gift med Justitsraad Engelsted til Rørbæk og Risinge, og

– Dorthea Kathrine. Hun var født 7. September 1750. Hun var altsaa nu 22 Aar, medens han var 14 Aar ældre. Et Sagn fortæller, at Dorthea havde været saa godt som forlovet med en ung Mand ved Navn Holm, der imidlertid ikke af Forældrene ansaas for et passende Parti, hvorfor han blev sendt bort. Da C.L. meldte sig som Frier, mødte han en Del Modstand fra Dortheas Side, men efterhaanden gav hun dog sit Ja de tre afgørende Gange. Hun skildres som en stille sagtmodig, meget beskeden, men strengt pligtopfyldende Kone, altid mild og venlig men uden Varme. Maaske er der gaaet en Del Forsagelse gennem hendes Liv; hun hørte jo til i en Tidsalder, hvor en ung Pige ikke selv havde Raadighed over sin Haand, men kun Forældre eller Værge kunde bortgifte hende.

Efter Nytaar 1774 stod det meste af C.L.s Liv i Bryllupsforberedelsernes Tegn. Dette foranledigede flere Ture til Nyborg og nogen Omlægning af Husholdningen paa Einsiedelsborg, Ordning og Rengøring af Gaardsplads, Have og Hus, ny Husholderske og Gartner m.m. Og saa var der „Bindebrevet“, der skulde digtes, tegnes, males og klippes. Det findes nu i Glas og Ramme

paa Knabstrup. Kladden dertil har jeg. Der er mange Overstregninger og Rettelser.

Et Bindebrev er en Slags Forlovelsesbrev, der binder Modtageren, indtil hun løses ved at opfylde visse Betingelser, der i al Korthed gaar ud paa, at hun gifter sig med Brevets Forfatter. Brevet selv er skrevet paa et Helarks Papir, kunstfærdigt smykket med tegnede eller malede Slyngninger, Engle, Blomster, sammenslyngede Hænder, næbbende Duer m.m.m. Saa er der selve Teksten med Tilegnelsen „Velmeent Bindebrev til dydædle Jomfru Dorteaa Knudsen“ og Underskriften „Kiærligt insinueret paa Dorteas Dag den 6te Februar 1774“.

Bindebrevet fulgtes nogle Dage efter af en Sendelse paa 13 Dukater i Guld.

Og efter adskillige Rejser frem og tilbage til Nyborg kom endelig den store Dag 7. Juli 1774, hvor han i Regnskabsbogen skriver „Holdt Bryllup i Nyborg“.

Der er ikke skrevet noget i Udgiftsrubrikken, men paa de næste Linier er ført adskillige Summer til Barber, Accommedens, Vognleje, ny Paryk, Drikkepenge til adskillige (9 Rdl. 4 Mk), Drikkepenge til mine Folk (9 Rdl. 2 Mk), Musik (8 Rdl.), til fattige o. lign. (6 Rdl. 2 Mk.), Apothek (6 Rdl. 4 Mk.), 1 Par ny Sko (1 Rdl.).

At Folkene hjemme paa Einsiedelsborg har faaet en ekstra Skilling, kan kun findes rimeligt; men ellers 9 Rdl. 4 Mk. d.v.s. næsten 700 Kr. i Drikkepenge! Det maa have været en meget betydelig Fest, men den varede jo ogsaa 7 Dage. Dog, selv midt i Festen glemmer man ikke at tænke paa Fremtidens Behov: Næste Udgift under samme Dato 7/7 er Kød 2 Rdl., Brød 1 Rdl. 2 Mk.

Til Bryllupsfesten var indleveret et Digt, maaske begaaet af den stedlige „Poet i Aabenraa“. Min Bedstefader skriver om det: „Jeg vil ønske, at Forfatteren selv har forstaaet, hvad han skrev, item Brudeparret og Gæsterne. Jeg indrømmer, at jeg ikke har kunnet tolke Meningen af en stor Del af Digtet.“

Et Par af Versene lyder:

„Om man randsage vil blandt den utallig mængde
 „Af Skikke, som hos os, og andre finder sted
 „Om man et tænke – Nu vil laane Tidens længde
 „Da en af Tid og Brug vist størst kan kiendes ved
 „En Brug som bruges ey alene blandt de gamle
 „Hvis leve-Scene dem, har lavet deres nytte men
 „Endog hos yngre som af Fornuft kand samle
 „Deres Skyldighed til hver, som bærer Navn af Ven“.

Saa overlader jeg til mulige Læsere at forstaa dem. Velmente har de i alle Tilfælde været.

Som en Slags Efterslæt efter en lykkelig Bryllupsfest maa det vist regnes at være, at naar i Fremtiden Ægteparret eller en af dem havde deltaget i en eller anden Fest, Højtidelighed offentligt eller privat Selskab, gav de altid en eller anden Gave til de stedlige fattige.

Det nygifte Par holdt deres Indtog paa Einsiedelsborg den 14. Juli. Gaarden synes at have været pyntet og smykket paa alle mulige Maader.

Det ses ogsaa, at der nu er kommet Kone i Huset, dels er der foretaget forskellige Anskaffelser, og dels synes hun at have overtaget Husførelsen. Desuden har hun faaet anvist forskellige Indtægter som sine egne, saasom Uld, Honning, Voks, Ost og Kalveskind. Men hun faar jo ogsaa andre Penge, f. Eks. naar der er Marked i Odense, og der skal købes ind.

Det nye Aar 1775 er aabenbart begyndt i Fryd og Glæde, thi den 2. Januar har der været Selskab med Dans hos Forpagteren paa Einsiedelsborg.

Af Mærkværdigheder er ellers kun, at C.L. i Foraaret har opgjort et større Regnskab angaaende Vildt, baade solgt til fremmede og brugt i Huset, hvilket sidste beløb sig til 14 Rdl. En Hare betaltes med 1 à 2 Mk., et Par Vildænder med 1 Mk., en Regnspove med 8 Sk.

I Løbet af Sommeren har der været Sygdom blandt Kvæget. Dette medførte, at Gaarden blev afspærret fra Omverdenen af

Hensyn til Smittefare. Tab ved Sygdommen angives at være 4 Køer, 5 Kvier, 3 Kalve, 2 Svin og 8 Faar, altsaa klovbærende Dyr, men ingen andre. Hertil kom saa Slagtning af 3 Køer, 5 Svin og 5 Faar og Beder. Under samme Slagtning er opført 68 Gæs, men de kan dog vist ikke have haft noget med Sygen at gøre. Undtagen maaske som Smittebærere!

Maaske kan det tænkes, at den nævnte Kvægsyge har været Grunden til, at C.L. i Sommeren har foretaget en Rejse til sin Broder paa Vinderslevgaard med Fiskerbaad fra Einsiedelsborg til et passende Sted paa Jyllands Kyst, f. Eks. Juelsminde, Horsens eller Hov ved Odder, hvorfra han har fortsat med laant eller lejet Vogn. Det er jo muligt, at der har været en eller anden Slags Afspærring udenom den Egn, hvor der var Kvægsyge, saa C.L. har foretrukket Søvejen til en nødvendig Rejse. Da der senere en Gang var Kvægsyge paa Knabstrup, var Gaarden afspærret.

Den 7. December s. A. blev Sønnen Willars født. Han blev først døbt den 14. Februar 1776 i Agernæs Kirke. Faddere var Oberstinde Grambou fra Sandager, Frøken Elner sammesteds fra, Greve Knuth Gyndensten, General Schøller, Margaard, Krigsraad Schebye Østrupgaard og Forpagter Sparrevogn, Kiørup. Til Lejligheden har der været særligt lejet Personale i Køkken og Anrettergang, og en Sgr. Friedenreich har faaet 2 Rdl. „for Vers at forfatte“. Desværre har jeg ikke truffet paa de Vers. Kokken Petersen, som lavede Maden, fik 10 Rdl. 7 Mk. 4 Sk., opvartende Personale fik 2 Rdl. 12 Sk., og fattige paarørende 3 Rdl.

Maaske er Daaben blevet udskudt saa længe, fordi Fru Dortheas Moder var død 19. Januar 1776, hvilket har foraarsaget adskillige Rejser til Nyborg i den nærmeste Tid.

Begravelsen fandt Sted den 26. Januar. Til denne Lejlighed er „i Erland Mortensen og Børns Navn“ indsendt et temmelig langt Sørgedigt, der priser den afdøde for hendes Godgørenhed. Den 7. Marts fandt Arveskiftet Sted mellem de tre Søstre Knudsen, der var gift Lange (Ørbæklunde), Engelsted (Rørbæk og Ri-

singe) og Lunn. Hans egne Udgifter ved den Lejlighed har ikke været store, men hans Kone har til „smaa Udgifter“ anvendt 10 Rdl. (Der maa altsaa have været mange af dem.)

Der er ved denne Lejlighed tilflydt hvert af Ægteparrene en Del Kapital, jeg ved ikke hvor meget, men C.L. har samtidig foretaget en Del ny Anskaffelser, bl. a. af Beklædningsgenstande. Noget af dette er indført enkeltvis i Regnskabet, men ved en Lejlighed synes det som om C.L. er blevet træt af at specificere, og har skrevet kort og godt „Fruentimmer-Stads“. En enkelt Genstand er skrevet meget tydeligt som „Pamfeluches“. Min Bedstefader bemærker, at han ikke ved, hvad det er. Jeg ved det heller ikke, saa jeg lader Spørgsmaalet gaa videre til Kendere af Datidens Dametøj. I Boet maa der have været nogle Huse i Nyborg By. Et af disse beliggende i Mellemgade blev solgt den 11. September 1776. Man faar jo uvilkaarligt den Tanke, at de herved indvundne Penge har været med til at købe Knabstrup.

I Foraaret 1776 er Husstanden forøget med en Dreng, kaldet „Lille Hans“, som C.L. har købt fri som vorned af Grev Putbus. Han blev i Tjeneste hos C.L. først som Tjener, senere som Gartner og sidst som Skytte, indtil han døde efter ca. 60 Aars tro Tjeneste.

Imidlertid nærmede den Tid sig, da C.L. skulde foretage den store Ejendomshandel.

Min Bedstefader angiver, at en god Ven gjorde C.L. opmærksom paa, at Knabstrup snart vilde blive stillet til Salg. Den gode Vens Navn nævnes dog ikke, saa jeg ved ikke, hvem det er. Men Regnskabsbogen fortæller, at C.L. allerede fra Midsommer har haft meget travlt med et eller andet meget vigtigt, thi Bogen er ikke – eller næsten ikke – ført paa den vante omhyggelige Maa-de, før C.L. er kommet i rolige Forhold paa Knabstrup.

Vi kan derfor ikke følge hans Færd i Enkeltheder, men maa nøjes med at skimte den bag det vi ved om Gaardene Einsiedelsborg og Knabstrup.

Det er lykkedes ham efter Forhandling med Grev Putbus at kunne afslutte Forpagtning og Godstilsyn ved Paaske 1778, for-

modentlig fra 1. Mai. Han drev altsaa Forpagtningen i Resten af Tiden til 1778 ved Hjælp af Forvalter Schønning, og saa foretog han adskillige Rejser der over, indtil Forpagtningen endelig overdroges til Birkedommer Hans Holm.

Det er i Slutningen af forrige Kapitel omtalt, at den daværende Ejer af Knabstrup var kommet dybere og dybere i Gæld, samtidig med, at hans Bogføring og Regnskabsvæsen var ret stærkt i Uorden, saaledes at han ikke kunde klare Skatter og Afdrag m.m. Da hans Hovedkreditor, Christian Lodberg Eilertz døde i Sommeren 1776, forlangte Skifteretten Kapitalen udbetalt, og da dette heller ikke kunde ske, blev Gaarden efter Dom stillet til Auktion den 13. August 1776.

Gaard og Gods var behæftet med en Gæld paa 54200 Rdl., heri medregnet 14400 Rdl., der var Hr. Hjelmcrones Stedsønners Arv efter deres Fader, Krigsraad Jørgen Jørgensen.

Der mødte ingen til den Auktion. Saa blev der udsendt Bekendtgørelse om en ny Auktion, berammet til den 5. September.

Auktionsbetingelserne var strenge for Køberen:

– Gaarden solgtes nøgen uden nogen Besætning eller Inventarium, end ikke Kedler, Kakkellovne og andre mur- eller nagelfaste Genstande.

– Ejendommen skulde overtaget ved Hammerslaget og saa staa for Køberens Regning og Risiko.

– Kvæg og Hollænderi var forpagtet til en Mand ved Navn Albert Jensen, der ikke var opsagt til Fraflytning, og som altsaa arbejdede med Hjelmcrones Kvæg.

– Familien Hjelmcrone med Husstand og Ejendele skulde kunne blive boende uforstyrret paa Gaarden i 6–8 Uger efter Auktionen, og skulde i denne Tid kunne nyde alle Fordele af Haven samt af Jagt og Fiskeri.

– Der skulde leveres saa meget Brændsel, som Herskabet vilde bruge. Heste, Kvæg og andre Dyr skulde tilbørligt græsses og fodres.

– Sælgeren skulde, naar han flyttede, af Godsets Hoveri have sit Bohave kørt til København eller andetsteds lige saa langt.

– I de nævnte 6–8 Uger havde Køberen ikke Krav paa andet og mere end at faa anvist et Par Værelser til sit Ophold.

– En betydelig Del af Købesummen skulde erlægges kontant ved Hammerslaget, Resten til Juni Termin 1777.

– Endelig var der en Bestemmelse om, at Sælgeren skal have 8 Dages Betænkningstid.

Der mødte kun to til Auktionen.

Den ene; en Hr. Frost, ønskede forskellige Forandringer i Betingelserne, og saa vilde han give 50100 Rdl.; men hertil svarede Auktionarius, Prokurator Wosemose, at det Bud var uantageligt.

Paa C.L.s Vegne mødte Conferenceraad Cederfeld, som bød 54300 Rdl., dog paa Betingelse af, at Afgørelsen faldt ved Hammerslaget og Betænkningstiden faldt bort. Dette Bud blev antaget og dermed faldt Hammerslaget.

Og dermed var C.L. Besidder af Knabstrup med Gaard og Gods – og Gæld. Nu gjaldt det om at betale. Og nu mangler vi nogle reelle Oplysninger i Regnskabsbogen; vi kender bl. a. ikke Størrelsen af den Sum, der skulde betales straks, men den maa have været saadan noget som 10300 Rdl., thi det, der blev betalt Juni Termin 1777, var 44000 Rdl., som skaffedes ved Prioritering af Godset.

– 1. Prioritet, et Laan af Geheimekonferentsraadinde Raben, født Plessen	21000 Rdl.
– Hr. Hjelmcrones Stedsønners Arv, der blev staaende som 2. Prioritet	14000 –
– 3. Prioritet, laant af Provst Tostrup i Svenstrup, Jomfru Ølgaard i Asminderup og Provst Bring i Asmindrup	9000 –
	<hr/>
	44000 Rdl.

Snarest efter Auktionen maa C.L. jo have afkøbt Hr. Hjelm-crone det nødvendige af Besætning og Inventar og have betalt derfor. Min Bedstefader har fundet en Kvittering fra Hr. Hjelm-

crone for 700 Rdl., som straks er blevet betalt ham. Disse 700 Rdl. var dog en kort Tid stedet i stor Fare, idet Skattevæsenet var ude efter dem; men i Henhold til en Skrivelse af 6/9 1776 fra Prokurator Wosemose er forskellige Regnskaber gjort saadan op, at Hr. Hjelmcrone har kunnet faa dem. Mellemværendet mellem Køber og Sælger synes i øvrigt at være gaaet gnidningsløst, og der har bestaaet et venskabeligt Forhold imellem dem gennem mange Aar. Familien Hjelmcrone har af og til senere faaet en hjælpende Haand. Sidste Gang vi hører noget om ham er den 10/2 1793, da Regnskabsbogen melder: „givet Hr. Hjelmcrone 6 Rdl.“.

Prioritets-Dokumentet for de Jørgensenske Penge findes i Landsarkivet; det bærer Paategninger m. m., der viser, at Renter, 4 % p. A., og Kapital er rettidigt betalt og Gælden slettet den 15. Juni 1787 efter at Prioriteten var opsagt til Betaling.

Samme Dokument fortæller i øvrigt, at hver Rdl. Dansk Couvant beregnes til 96 Skilling.

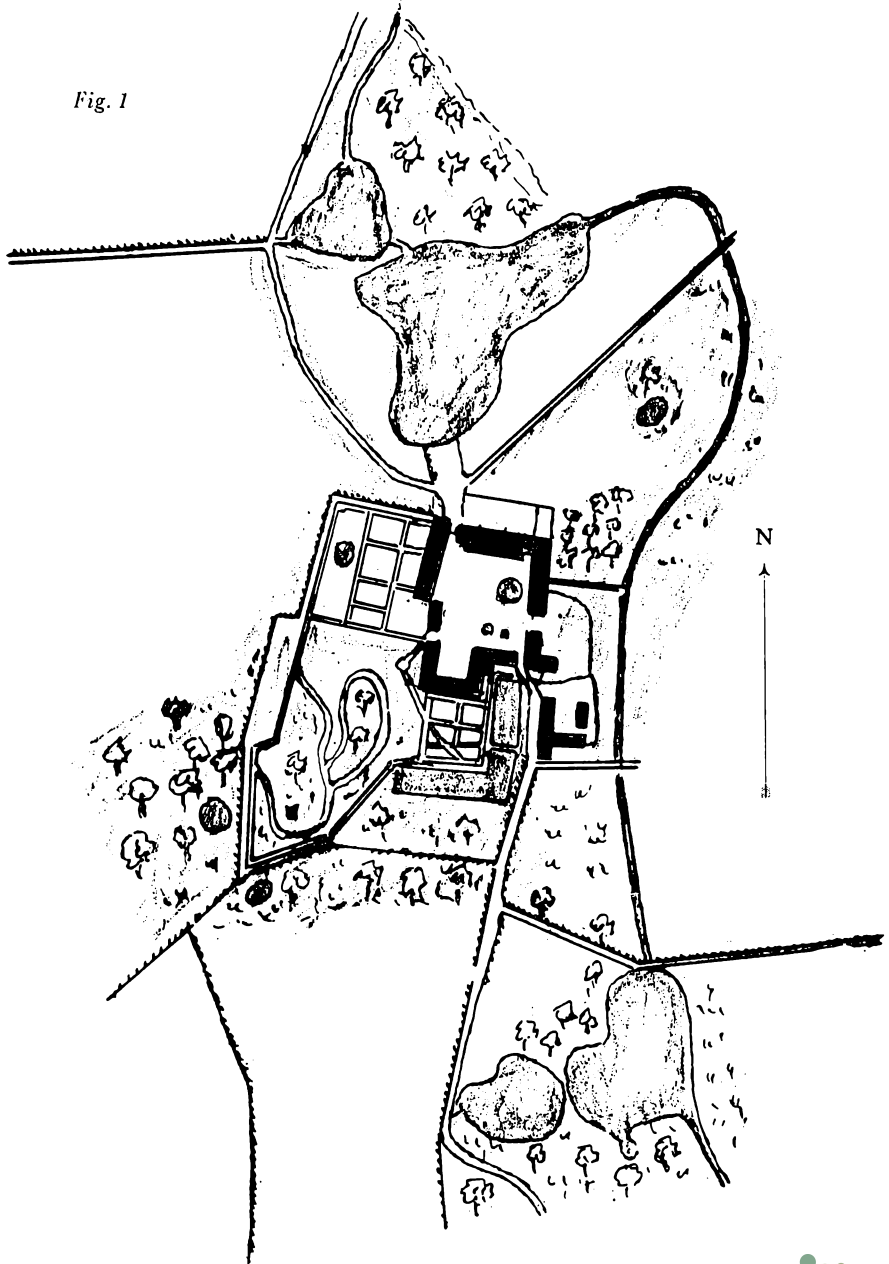
Nu var C.L. altsaa blevet Godsejer. Men nu gjaldt det om at være Godsejer efter de Principper, som han hyldede.

Det vigtigste lige i Øjeblikket var at komme i Gang og faa høstet den Sæd, der stod paa Markerne, og saa faa saaet Vintersæden og forberedt Saaning af Vaarsæden for hele Godset. Hertil hørte blandt andet at skaffe Saasæd til alle dem, der manglede; og det var mange som siden skal ses. Samtidig hermed maatte skaffes Orden paa Fæstebreve og Skiftebreve.

Men dernæst kom flere store Arbejder, der kunde tage lang Tid, nemlig:

- Opmaaling af Markerne og Inddeling i 9 Marker i Stedet for de 4, der fandtes.
- Rydning af Sten og Opsætning af Stengærder.
- Afgrøftning af sure Huller, Indvinding af Eng eller Agerjord.
- Samling af Godset ved Mageskifter.
- Udskiftning af Jorden i Landsbyerne.
- Udflytning af Gaardene og Bygning af ny Gaarde.

Fig. 1

I det efterfølgende vil disse forskellige Arbejder blive behandlede hvert for sig for at give et klarere Billede af hvert enkelt Arbejdes Forløb. Men først maa vi have at vide:

Hvad var det saa egentlig, at C. D. Lunn havde købt?

Min Bedstefader har i sine Bøger givet en temmelig indgaaende Skildring deraf. Af denne gives hermed et kort Uddrag, idet jeg dog tilføjer eller retter visse Ting, som jeg har fundet i Arkivet.

Jeg skal begynde med Hovedgaarden med Bygninger, Have og Gaardsplads og derefter Jorder og Skove og til sidst Bøndergodset. Angaaende Gaardens nærmeste Omgivelser henviser jeg til hosstaaende Gengivelse af en Haandtegning, som jeg har fundet mellem nogle gamle Papirer, som jeg ejer.

Gaardens Bygninger maa anses for at have været gode, selv om de i sig indebar Svagheder eller Mangler, der gjorde en senere Ombygning nødvendig.

Hovedbygningen – i Papirerne af og til kaldet Corps-de-Logis – bestod af 4 Længer, af hvilke de 3 omsluttede „Borggaarden“. Den øvrige Del af Gaardspladsen med Bygninger hedder „Ladegaarden“.

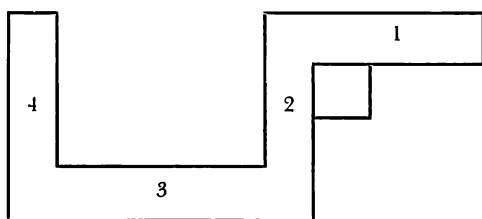

Fig. 2

Længerne Nr. 1 og 2 var de ældste, byggede snarest efter Branden i 1622. De var, ligesom alt andet, byggede af Ege-Bindingsværk med Tegltag. Der var Kælder under den vestre Ende af Længe Nr. 1 samt under nogle mærkværdige Tilbygninger i Hjørnet mellem Nr. 1 og 2, men ikke under andet. Paa Grund af Tilbygningerne bestod Taget over Sammenstødet mellem Husene

og Tilbygningerne af et Roderi af Fremspring og Skotrender, der naturligvis ofte var utætte, saa Regn og smeltet Sne fandt Vej ind overalt, til stor Skade for Træværket indenfor og til Ulempe for Beboerne.

Nr. 1 var den egentlige Beboelse for Herskabet, Nr. 2 kaldtes Køkkenfløjen, den indeholdt alt til Husholdningen.

Nr. 4 blev bygget af General Dornbrock i 1730-erne. Den maa nærmest have været brugt til Gæster og til Selskabelighed. Nr. 3 blev bygget af Castenschiolderne omkring 1750-erne; den indeholdt nogle Gæsteværelser og Kamre for Tjenerskabet, og for dem, der havde med Godsadministrationen at gøre.

Træværket, der for en Dels Vedkommende havde siddet i Gammel-Knabstrup, var udmærket, men Gulve og Loftet bestod kun af eet Lag Brædder uden Gibsning og andet lignende. Alle Husene var hvidkalkede. Den hvide Østende og hvide Bagside af Længe Nr. 1 staar saa nogenlunde uforandrede – dog kun i det ydre.

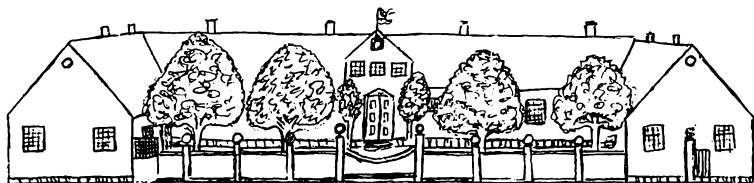

Fig. 3

Borggaarden set fra Nord

Laden maa have været bygget – evt. ombygget – omkring ved Aar 1700. Den var udmærket godt anlagt og godt bygget. Den blev bygget om i 1870, men jeg skulde tro, at Nordmuren i hvert Fald til dels er af den gamle Lade.

Hestestalden laa i Vestsiden af Ladegaarden, hvor der nu er Vognport og Gartnerbolig. Den laa noget paa skraa i Forhold til de andre Bygninger – formodentlig er den lagt paa de tørreste Steder, hvor det var lettest at lægge Grund. Den kan højst have været 15–20 Aar gammel, begyndt under Castenschiold og fuldendt under Jørgensen.

Af Staldens nordre Ende var en Del afskildret og indrettet som

Tærskelo*) for Rug, hvis Halm skulde bruges som Langhalm til Halmtagene. Resten var delt i 3 Dele med 15 Spiltouge i hver. Den sydligste var Herskabsstald; denne var godt indrettet og havde Vindue i Gavlen mod Syd. De andre Afdelinger havde ingen Vinduer, men fik kun Lys og Luft gennem Krydshuller i Murene eller gennem de aabne Døre.

Imellem Staldens Afdelinger var der Foderloer og Karlekamre.

Ved Hestestaldens søndre Ende stod en mindre Bygning, der for neden havde Plads til 8 Herskabsvogne samt et Karlekammer. Ovenpaa var der Kornmagasin.

– Medens vi er ved Herskabsvogne: I mine Drengenaar fandtes endnu paa Gaarden en lukket Vogn, der af Kusk og Karle kaldtes Finsgeis, hvilket skal være en Fordrejelse af Fensterchaise. Den blev kun brugt til at hente Doktor i om Vinteren eller i daarligt Vejr. Jeg har aldrig set et Køretøj af den Model andre Steder. Den lignede i nogen Grad en blød Udgave af den Kupé, som Lægerne i København kørte rundt i for at besøge Patienter i 80-90-erne i forrige Aarhundrede.

Imellem Laden og Hestestalden var en Spærremur, i hvilken der var en Port. Det vides ikke, hvem der har bygget den. Men da Porten kun var omtrent $2\frac{3}{4}$ M bred, hændte det ikke sjældent, at et Læs Hø eller Korn blev hængende fast i Porten til Besvær for mange og mest for de stakkels Heste, der gik i Knæ paa den glatte, ujævne Stenbro.

Udenfor Porten mellem Laden og Hestestalden var en fri Plads afgrænset mod Ø. og V. med 2 Stengærder.

Ø. for det østre laa en Stakkehave, og lidt længere mod Ø., hvor der nu er Maskinhus og Køkkenhave, var en Malkeplads under nogle meget store og gamle Egetræer. Denne Plads var dog naturligvis kun i Brug i den varme Aarstid.

V. f. det vestre Stengærde var en Svinegaard (hvor nu det store Asketræ staar).

*) Min Bedstefader kaldte den for „Punderladen“, hvilket maa være en Fordrejelse for „Pundtærskeladen“. At „pundtærskeladen“ betyder at tærskeladen paa Akkord.

Fra Pladsen var der aaben Vej ned til Søen, medens Vejene til Rejsbjergmarken og til Kejsermarken var lukkede med 2 Galgeporte med Stakitlaager. Den første Del af Vejen mod Rejsbjergmarken var ført over Mosebund, og var derfor i en slem Forfatning. Senere Slægtled har fyldt paa og fyldt paa. Den Stenkiste, hvor Vandet fra Haven føres ned til Galvangsøen under Vejen, staar ovenpaa en anden ældre Stenkiste, og da man for nogle Aar siden skulde grave ud for at nedlægge et Telefonkabel, stødte man ud for Flagstangen i $\frac{3}{4}$ m Dybde paa en Stenbrolægning.

Kostalden laa, hvor den nordlige Ende af den nuværende Kostald ligger. Under den var Afløbet fra et lille Vandhul, der laa midt ude i, hvor Møddingen nu ligger. Kostalden var af omtrent samme Alder som Hestestalden og ligesom denne af Bindingsværk. I Kostalden var Plads til 208 Stk. Kvæg.

Der var heller ingen Vinduer i denne Stald men Krydshuller i hvert andet Fag i Bygningen. Da der ikke maatte anvendes Lygter i Stalden (Brandfare?), foregik alt i Mørke, bl. a. Fodring og Malkning. Ved Vandingen fik Køerne lidt frisk Luft, idet Vandingen foregik ved, at Køerne i Hold paa en Snes Stykker blev drevet ned i Galvangsøen uanset Vind og Vejr og Aarstid.

Ved Sydgavlen af Kostalden var der en Slags Skur eller Halvtag, der tjente som Bolig for Fedesvin, der fik deres Foder af et Trug, der stod langs Nordgavlen af det næstfølgende Hus, der laa i en Afstand af 6–8 M fra Kostalden.

Dette Hus var en i Vinkel bygget Bygning, der indeholdt Mælkestue, Mejeribryggers og Kornkværn, der blev drevet ved en Hestegang ude bag Husene. Hestegangen, mener jeg, maa have eksisteret endnu i min Tid, kun var Hesten ombyttet med en Tyr, og Arbejdet bestod i at pumpe Vand til Køerne.

Alle Bygninger var teglhængte, hvilket siden hen blev Aarsagen til deres Forfald, idet Tegltaget i fattige Perioder ikke blev ordentligt vedligeholdt, og saa trængte Vand og Sne igennem alle Vegne, saa Træværket indenfor raadnede.

Paa Sydsiden af Mælkestuen var en Svinegaard, og hermed er vi naaede til Sydenden af nuværende Kostald.

Udkørselen mellem Mælkestuen og Stuehuset (nuværende mellem Kostalden og Forvalterboligen) kaldtes for Vandporten. Det første Stykke af Vejen ad Teglværket til kaldtes endnu i min Barndom Hollænderstrædet (Mejeri = Hollænderi), og Mejeri-forpagteren kaldtes for Hollænderen. Han boede i et Hus, der laa omtrent, hvor den enlige fritstaaende Skorsten nu staar. Foruden hans Bolig indeholdt Huset et Bageri og Maltgørereri. Bagerovnen skal have kunnet bage $2\frac{1}{2}$ Td. Rug paa een Gang.

Sammen med dette Hus var nogle smaa Huse, der tjente som Faarehus, Svinehus, Tørve- og Brændehus og Værksted af forskellig Art.

Af Gaardspladsen var kun brolagt Borggaarden og dernæst omtrent saa meget, som den store Græsplæne og Kørevejen langs Hestestalden dækker, og endelig en smal Strimmel langs Husene. Det meste af Resten var Lerjord og Sten imellem; i vaadt Vejr blev det til Pløre og Ælte. Ud for Kostalden var Mødding for baade Køer og Heste; den havde et Afløb under Kostalden, til det Vandløb, der løb fra Bavnesø til Galvangsø.

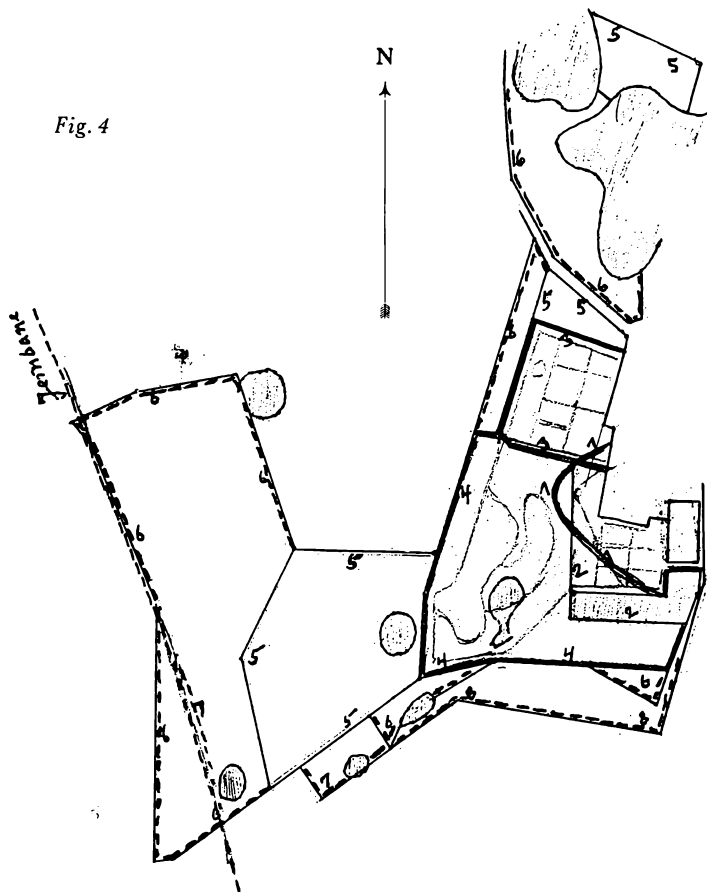
Midt i Gaarden var en Brændeplads, hvor der hvert Aar sammenbunkedes et Aars Forsyning af Brænde, stort og smaat imellem hinanden.

Haven har i Tidernes Løb undergaaet mange Forandringer og Udvidelser. Den væsentligste Del paa den Tid, da C.D.L. overtog Godset, var det firkantede Stykke V. f. Hestestalden – nu V. f. Vognporten – der kaldtes „Lerkvarteret“. Naar man graver et Par Spadestik ned, kommer man i stiv Ler. Det var paa tre Sider omgivet af Valnødde-Aller, der stammede fra Castenschiolds Tid. Kun eet af disse Træer staar endnu.

Det lave Land S. f. den søndre Alle var Sump og Mose til Dels med Hængedynd, om Vinteren var det helt oversvømmet og stod i Forbindelse med hele Engdraget S. og Ø. om Gaarden. Det har altsaa været let nok at skaffe sig af med de døde Svenskere (eller Tyskere) efter Julegildet 1659.

(Hele Udviklingen af Haven i Tidernes Løb fremgaaer af hosaataende Skitse, Fig. 4.)

Fig. 4

Havens udvidelse gennem tiderne:

1 — 1625	Parsberg	5 — 1820	W. K. Lunn
2 — 1730	Dombrock	6 — 1870	C. F. A. Lunn
3 — 1750	Castenschild	7 — 1900	E. S. Lunn
4 — 1780	C. D. Lunn	8 — 1930	K. W. Lunn

Vejen fra Vandporten mod Syd (Teglværksvejen) førte ogsaa over et Stykke Eng, Smedeengen kaldet, hvor Slægtled efter Slægtled har fyldt paa og fyldt paa, for at faa Vejen til at bære.

Overkanten af Stengærddet mod Haven, der nu ligger omtrent i Højde med Vejbanen, laa i mine Drengaar mindst $\frac{3}{4}$ M over denne, og jeg husker, at min Fader har fortalt, at han huskede fra sin Barndom, at der hvert Aar inden Høst blev kørt Kvas og Halm paa Vejen, for at Høstvognene ikke skulde synke i.

Gennem Smedeengen og videre gennem Sumplandet mod Nord løb det Vandløb, der førte fra Bavnesøen til Galvangsøen.

Navnet Smedeengen stammer fra, at der en Gang stod en Smedie paa den lille Holm, hvor der nu staar et gammelt, bredkronet Egetræ.

Baunesøen, der har sit Tilløb dels fra Helledeskoven og dels fra Støvlet, er dannet ved, at Vandet er stemmet op ved en Dæmning ved Søens Nordende. Hvornaar og af hvem vides ikke. Dens Afløb er nu rørlagt. Hvor Kejservejen førtes over Vandløbet var et Vadested, men ingen Bro eller Stenkiste, det kom først senere. Vandet førtes videre fra Galvangsøen gennem Puesøen til den nu opfyldte Orebørsø og der fra Vest om Dortheaslyst – der jo ikke eksisterede den Gang – gennem en Lavning kaldet Gaasemosen og videre ned til Engene. En Opfyldning ved Enden af Knabstrup-Alleen ved det skæve Egetræ kaldtes i min Ungdom endnu for „Gaasebro“. Nu er det Navn saa nogenlunde glemmt.

Adgangen til Bollemosemarken d.v.s. til de Jorder, der hørte til den nedlagte og nu inddragede Bonderup By var ad et Vadested paa samme Sted, hvor Adgangsvejen nu gaar. Men da der den Gang ikke fandtes noget som helst i Retning af Bro eller Opfyldning, har Adgangsvejen den Gang været slem. Den er saamænd slem nok, som den er nu.

Gaardens Tilliggende var den Gang det samme som nu, men den i forrige Kapitel givne Beskrivelse af Jordene som Agerbrugsland betragtet passede stadig. Det stærkt bølgende Land frembød mange sure og vaade Huller, og mange Steder var der smaa Partier Skov eller Krat. Baunesøen var helt omgivet af Skov; nogle enkelte store Træer staar endnu. Paa Vestsiden af Vejen til Teglværket staar nogle Træer og noget Krat som Eksempel paa, hvorledes disse Smaastumper Skov har set ud.

Rejsbjergbakken var ikke skovklædt, men ved Randen af den store Grusgrav stod nogle gamle Bøgetræer; Navnebøgen maa være den sidste af dem. Der, hvor Teglværket nu ligger, stod et helt Skovbælte, Brunstad kaldet, der strakte sig fra Grønnebjerg Bakke omtrent til Støvlet. De store Ege ved Teglværkets Direktørbolig maa høre med hertil. En anden Strimmel Skov, Brune Holme kaldet, laa i Lavningen mellem Grønnebjerg og Kighøj.

Skovene henlaa i en Slags Urtilstand og var ikke Genstand for nogen egentlig Kultur. Der var ingen Skovveje, og de i Skovene værende Eng- og Mosestrækninger var ikke afgrøftede. Alle Slags Træer groede imellem hverandre, som de selv havde Lyst til. Eg, Bøg, Ask, Esp, Røn, El, Hassel, Tjørn. Det mest værdifulde var en Mængde pragtfulde Ege, der senere skulde komme til at spille en stor Rolle i Gaardens Økonomi.

Markerne var fulde af Sten. En stor Part af dem sidder nu i Stengærderne, der indhegner Markerne, og en anden meget betydelig Del er slaaet til Skærver og ligger i Vejene, atter andre er anvendt som Grundsten ved Husbygning, men der er mange endnu, skønt der saa godt som hvert Aar er samlet Sten af Markerne igennem op imod 200 Aar.

Skov, Sten og sure Lavninger indskrænkede det dyrkbare Areal til omtrent Halvdelen, som det foran er omtalt.

I Søer og Damme har der været en Del Fisk, Karper, Karudser, Sudere og Aal. Fiskeriet var i god Orden. Det maa være blevet drevet med Omhu og Indsigt fra før den Tid, da Peder Oxe mødte op med Kaarder og Morgenstjerner for at fiske paa Knabstrup Sø. Der var endnu 8 vel indrettede Fiskedamme med Stigbord og Afløb.

Dyrehaven og de derved liggende Enge var blevet afgrøftede i General Dombrocks Tid. De var i forholdsvis god Stand og gav en ret god Høhøst.

Men hverken Dyrehavegaard, Frederikshøj eller Dortheaslyst eksisterede endnu i den Skikkelse, de har nu om Dage.

(Fortsættes)

Bilag jfr. Side 93—94.

Summarisk Ekstrakt over hvert Aars Indtægt paa Knabstrup:

1. Hollænderi, Fisk, Jagt, Skov, Kreaturer værd i Penge.

2. Kornvarer solgt for i alt.

Fol	Aar	1.	2.	I alt	Fol	Aar	1.	2.	I alt
	1776	1418				1794	3241		
		2012		3430			4898		8139
	1777	1762				1795	2756		
		2680		4441			3243		5979
	1778	2090				1796	2957		
		2675		4765			2944		5901
	1779	2200				1797	3769		
		3136		5336			2442		6211
	1780	2501				1798	2695		
		3075		5576			2622		5317
	1781	2340				1799	2157		
		3102		5442			2938		5095
	1782	2780				1800	4113		
		4060		6040			4681		8794
	1783	2159				1801	4047		
		1867		4026			5132		9779
	1784	2670				1802	3529		
		4618		7288			4998		8527
	1785	2851				1803	2919		
		3159		6010			4809		7728
	1786	2760				1804	3873		
		3040		5800			4027		7900
	1787	2750				1805	3521		
		2702		5452			4361		7882
	1788	3080				1806	4552		
		2730		5810			3915		8467
	1789	2580				1807	3567		
		2257		4837			4451		8018
	1790	2960				1808	4316		
		2934		5294			4529		8845
	1791	5378				1809			
		2702		6280			5336		
	1792	3174				1810			
		3480		6654			9007		
	1793	3274				1811			
		3482		6756			5987		

Af breve om rettelser til årbogen

I sidste årgang af „F.H.A.“ skriver Peder Pedersen om Tømmerup sogn og citerer på side 96 fire linier af en sang fra NYE TIDER. Han tillægger Peder R. Møller forfatterskabet. Dette er ikke rigtigt. Nye Tider (roman og senere skuespil) er skrevet af min bedstefader, forfatteren Zakarias Nielsen. Stykket blev opført på Folketeatret i 1885 og med den bedste stab af skuespillere, nemlig f. eks.: Zinck, Kolling, fru Secher, Hellemann, J. Wiehe m. fl. Det blev et for datiden meget yndet amatør-stykke. Den indlagte sang, hvortil komponisten Madsen Stengaard havde skrevet melodi, blev sunget af en bonde i dialekt. Peder Pedersen har oversat sit citat til „dansk“, men det skulle lyde sådan:

Vi kjendte itte noget til Højskolesnak
og Skyttekommers og alt det andet,
vi passed vort Arbed', vi aad og vi drak,
og havde altid Fred og Ro i Landet.

Der var to otteliniede vers i sangen.

Med venlig hilsen

Viggo Sten Møller.

I årbogen for 1964 side 10 står: „Den sidste officersveteran fra 64 var rigsgreve, postmester Leopold Spønnech, som døde i 1933.“

Den urigtige oplysning kan altså ikke slås ihjel.

Jeg afskriver her, hvad generalmajor F. Hegermann-Lindenchrone skriver i „Mine Erindringer“ side 238, trykt i 1936:

„1933. I Berlingske Morgenavis for 2den November stod anmeldt, at Kaptajn, Rigsgreve Spønnech var død, med Tilføjende, at han var den eneste levende Officersveteran, en mærkelig Uvidenhed for en militær Anmelder, idet baade Oberst Pontoppidan og jeg selv endnu levede. Ikke fornærmet herover, men blot som en spøgefuld Berigtigelse skrev jeg til „Berlingske Tidende“ og underrettede om, at den Dag, 1ste November, da den sidste levende Officersveteran, Grev Spønnech døde, skød den ikke

levende Officersveteran, Generalmajor Hegermann-Lindenchrone, 3 Harer paa en Jagt paa Katholm. Da der saa hverken kom Brev til mig eller Berigtigelse i Bladet, skrev jeg til Redaktør Gulman personlig. Han lod da ved et Bud forespørge, naar det var mig belejligt at modtage ham, hvortil jeg lod svare, at han jo havde meget at bestille, jeg intet, saa at jeg vilde komme til ham.

Da jeg saa kom til ham, gjorde han mig en uforbeholden Undskyldning for den skete Fejltagelse, men var meget ilde berørt ved, at hverken mit Brev eller et fra Oberst Pontoppidan var til at opdrive, men spørløst forsvundne. Man har rimeligvis villet dække over Anmelderens Fadæse. . .“

General H-L døde først den 23. 7. 1938, næsten 98 år gammel, da han var født den 17. 12. 1840.

Oberst J. K. P. L. Pontoppidan døde endnu senere, nemlig d. 20. 11. 1938, to dage før han ville have fyldt 97 år, idet han var født d. 22. 11. 1841.

Med venlig hilsen

A. M. L. Myrhøj.

Historisk Samfund i 1964

Arsmødet afholdtes den 15. marts 1964 på Jernbanehotellet i Kalundborg.

På valg til bestyrelsen var direktør K. G. Kaaber og sognepræst Bruun Jørgensen. De pågældende genvalgtes.

Efter generalforsamlingen holdt sognepræst Bruun Jørgensen foredrag: „Strejflys over Palæstinas arkæologi“.

Årets sommerudflugt gik til Pedersborg Volde og kirke. Under turen var der orientering ved museumsinspektør ved Nationalmuseet Tage Christeisen — Hvideslægten og dens tilknytning til Sorø og Pedersborg.

Sammendrag af Historisk Samfunds regnskab 1964

DRIFTSREGNSKAB:

Indtægt:

Tilskud:

Staten	kr. 1.460,00	
Amtsråd og kommuner	„ 1.115,00	
Pengeinstitutter	„ 400,00	
		kr. 2.975,00

Kontingenter	„ 6.382,00	
Indtægt ved salg af årbøger	„ 704,50	
Renteindtægter	„ 187,90	
Andre indtægter	„ 832,02	
		<u>kr. 11.081,42</u>

Udgift:

Arbogens fremstilling:

Trykningsudgifter	kr. 6.059,61	
Forfatter- og redaktionshonorar	„ 500,00	
		kr. 6.559,61

Arbogens udsendelse.....	„ 1.369,20	
Afholdelse af møder.....	„ 893,40	
Andre udgifter	„ 1.322,43	
Overskud	„ 936,78	
		<u>kr. 11.081,42</u>

STATUS:

Aktiver:

Indestående i sparekasser og på postkonto m. v.	kr. 7.316,01	
Lagerbeholdning	„ 1,00	
		<u>kr. 7.317,01</u>

Passiver:

Formue	kr. 7.317,01	
		<u>kr. 7.317,01</u>

Holbæk, den 1. februar 1965.

K. G. Ka a b e r.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Godsejer, kammerherre **J. Estrup**, Kongsdal, formand, fhv. forstønder **Uffe Grosen**, Vallekilde, gårdejer **Jakob Madsen**, Kundby, redaktør **Bent Rasmussen**, Tranebjerg, landinspektør **S. Rud-Petersen**. Nykøbing, sognepræst **O. Bruun Jørgensen**, Undløse, sparekassedirektør **K. G. Kaaber** og museumsinspektør, cand. mag. **J. L. Østergaard Christensen**, Holbæk.

Redaktør: Sognepræst **O. Bruun Jørgensen**, Undløse pr. Tølløse, telf. Undløse 130.

Ekspedition: Kontorchef **S. Vind**, Holbæk Amts Sparekasse, Postgården, Holbæk, telf. 1515, lokal 51.

TILLIDSMÆND

som hver i sin kreds varetager Historisk Samfunds interesser.

Aarby: snedkerm. **Ejnar Larsen**, Aarby lyng.

Eskebjerg: proprietær **P. Taarning**.

Fårevejle: elektromontør **Oluf Nielsen**, Stubberup.

Forsinge: tømremester **R. Kristiansen**.

Føllenslev: gårdejer **Vilh. Larsen**.

Gislinge: husejer **Grodal**.

Højby: amtsrådsmedlem **V. Nybjerg**.

Høng: fru **Edith Benth Frederiksen**.

Jyderup: postpakmester **N. Jensen**.

Kallerup: frk. **Bodil M. Jørgensen**.

Kundby: gårdejer **Jakob Madsen**.

Nykøbing: landinspektør **S. Rud-Petersen**.

Reerslev: lærer **C. R. Hansen**.

Refsnæs: førstelærer **Vagn Rasmussen**.

Ruds Vedby: postmester **Stæhr Larsen**.

Rørby: gårdejer **Bøje Pedersen**, Uggerløse.

Svinninge: førstelærer **V. Ougaard**.

Sæby: købmand **A. Justesen**.

Tranebjerg: redaktør **Bent Rasmussen**.

Tømmerup: frk. **Olsen**.

Tølløse: fabrikant **Vald. Olsen**.

Ugerløse: gartner **Christiansen**.

Vørslev: murermester **Thorvald Jacobsen**.

Medlem af D.E.H.

E. H. JØRGENSEN

Vipperød . Tlf. 68 - 168

Vipperød Ejendoms kontor . Tlf. Vipperød 68 og 168

*Udgivet med støtte
fra omstående bidragydere*

JENSEN & OLSEN

El-installationer til industri og byggeri . Holbæk *365

AUTOFORRETNINGEN
Hafnia

Ringstedvej

Holbæk *2000

GEORG NIELSEN
 ALGADE 41 **HOLBÆK** TELF. *1500

TOMMY
Sko

Ahlgade 50 - Holbæk 1036

— *ske på Torvet*

Aktieselskabet

Banken for Holbæk og Omegn

Telefon 1* og 3311 - den lokale bank

13 kontorsteder i oplandet

THEODOR PETERSENS EFTF.

AKTIESELSKAB

JERN- OG STAALFORRETNING

HOLBÆK

Holbæk Amts Venstreblad

Tlf. Holbæk *2048

Hafnia Ruterne

Holbæk

J.WULFE *Boghandel*
M. KLARESKOV . HOLBÆK . TLF. 45

HANDELSBANKEN

- altid med i billedet

Samsø Spare- og Laanekasse

Samsø

De er altid velkommen i

HOLBÆK AMTS SPAREKASSE

Fiesta

MOST

Den Danske Landmandsbank

Holbæk *3636

Sjællands Tidende

Publikationer til salg

De anførte priser gælder kun for Historisk Samfunds medlemmer og abonnenter.

Årbøger („Fra Holbæk Amt“):

Argangene 1907—08—10—11—12—19—22—23—24—25—26
samt 1927 til 1962 inkl. å kr. 8,00

Andre publikationer:

H. V. Clausen: Fra Holbæk Amt, topografisk-historiske Skildringer, II udgave, 1.—6. hefte	å 5,00
J. S. Møller: Fester og Højtider bind I—IV, rigt ill., 1055 s.	30,00
Otto Smith: En dansk Købstadshavns Historie (Holbæk) 130 s.	5,00
Povl Hansen: Lammefjorden, 96 s. ill.	5,00
J. P. Jensen: Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd 1848—1918 I (Ruds Vedby og Svinningekredsene), 236 s.	5,00
Johs. C. Jessen: Løve Herreds Skolehistorie indtil ca. 1850, 120 s.	5,00

Bøgerne fås ved henvendelse til kontorchef S. Vind,
Holbæk Amts Sparekasse, Holbæk.